

مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

ISSN: 2645-4424

فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری
سال سوم، شماره ۲ (پیاپی: ۱۱)، تابستان ۱۳۹۹، جلد ۱

خوانش هویت شهری با تأکید بر ارزش‌های فرهنگی نهفته
در خاطرات-جمعی شهروندان؛ مطالعه موردی: شهر
بجنورد

قاسم مطلبی، عاطفه صداقتی

تدوین الگوی پیشنهادی شفافیت و شفافیت فرآیندی در
مدیریت شهری؛ مطالعه موردی شهرداری تهران
ناصر پوررضا کریم سرا، معصومه ملایی

جمع‌آوری داده‌های جرم و جنایت در سطح شهرها با
استفاده از روش اطلاعات جغرافیایی داوطلبانه و سیستم
اطلاعات جغرافیایی تحت وب (مطالعه تطبیقی)
عبدالرحمن فاتحی‌راد، حسن هوشیار

ظرفیت شهرداری‌ها در توسعه اجرای حقوق شهروندی
محمد رمضانی

اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد
بایوفیلیک؛ نمونه مطالعاتی: محله شهرک آزمایش، منطقه
دو شهر تهران
نیلوفر بهزادزاده حقیقی، ساناز فنائی

کمبود منابع مالی در شهرداری‌ها و جایگزینی درآمدهای
پایدار
مهدی راغب، رضا شهری

مدیر اجرایی: منیژه ملائی

- دکتر میترا عظیمی، عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی
- دکتر وحیده ابراهیم‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
- دکتر حسن اسماعیل‌زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
- دکتر رحیم حیدری چپانه، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
- دکتر ابوالفضل قنبری، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
- دکتر وحید بیگدلی‌راد، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
- دکتر محمد فرخ‌زاد، عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان
- دکتر بهمن صحنه، عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان
- دکتر بهرام ایمانی، عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی
- دکتر حبیب‌اله فصیحی، عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی
- دکتر علیرضا محمدی، عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی

نشریه «مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری» توسط موسسه مطبوعاتی مطالعات کاربردی شبک و با همکاری علمی اساتید برجسته دانشگاه‌های کشور به انتشار مقالات علمی در زمینه برنامه‌ریزی شهری، طراحی شهری و به طور عام شهرسازی، می‌پردازد. از این رو از تمام اساتید، صاحب‌نظران، کارشناسان، دانشجویان و پژوهشگران دعوت می‌شود با ارسال مقالات علمی خود از طریق وبسایت نشریه به نشانی www.UDSJ.ir در پربارتر کردن این نشریه، ما را یاری نمایند.

برای ارسال مقاله کافی است تا در وبسایت ثبت‌نام نموده و با ورود به پنل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید.

برنامه‌ریزی شهری	- اخلاق حرفه‌ای، آموزش و پژوهش در شهرسازی
شهرسازی ایرانی و اسلامی	- آسیب‌های شهری و سکونتگاه‌های غیررسمی
شهرسازی و توسعه پایدار	- مدیریت شهری و اقتصاد شهری
مدیریت شهری و اقتصاد شهری	- مبانی نظری و تاریخ شهرسازی
مبانی نظری و تاریخ شهرسازی	- ارتباط دوسویه معماری و شهرسازی
ارتباط دوسویه معماری و شهرسازی	- مرمت و احیای تارخ‌های تاریخی
مرمت و احیای تارخ‌های تاریخی	- جامعه‌شناسی شهری و گردشگری شهری
جامعه‌شناسی شهری و گردشگری شهری	- مدیریت دانش و مطالعات میان رشته‌ای در شهرسازی
مدیریت دانش و مطالعات میان رشته‌ای در شهرسازی	

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی انقلاب، پاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد یک
 شماره تماس: ۰۲۶ ۳۴ ۳۴ ۷۸ - ۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱
 ایمیل: @Shij.journals@gmail.com
 وبسایت: www.UDSJ.ir

www.UDSJ.ir

@Shijournals@gmail.com

چاپ

انتشارات هنر و علوم دانشگاهی، تلفن: ۳۳۸۴۰۷۹۲
نشانی: تهران، افسریه، ۱۵ متری اول، کوچه ۲۸، پلاک ۴۹۳

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	خوانش هویت شهری با تأکید بر ارزش‌های فرهنگی نهفته در خاطرات - جمعی شهروندان؛ مطالعه موردی: شهر بجنورد قاسم مطلبی، عاطفه صداقتی
۱۵	تدوین الگوی پیشنهادی شفافیت و شفافیت فرآیندی در مدیریت شهری؛ مطالعه موردی شهرداری تهران ناصر پوررضا کریم سرا، معصومه ملایی
۲۷	جمع‌آوری داده‌های جرم و جنایت در سطح شهرها با استفاده از روش اطلاعات جغرافیایی داوطلبانه و سیستم اطلاعات جغرافیایی تحت وب (مطالعه تطبیقی) عبدالرحمن فاتحی‌راد، حسن هوشیار
۳۹	ظرفیت شهرداری‌ها در توسعه اجرای حقوق شهروندی محمد رمضانی
۵۱	اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک؛ نمونه مطالعاتی: محله شهرک آزمایش، منطقه دو شهر تهران نیلوفر بهزادزاده حقیقی، ساناز فنائی
۶۳	کمبود منابع مالی در شهرداری‌ها و جایگزینی درآمدهای پایدار مهدی راغب، رضا شهری

خوانش هویت شهری با تأکید بر ارزش های فرهنگی نهفته در خاطرات جمعی شهروندان (مطالعه موردی: شهر بجنورد)*

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۲/۱۶

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۳/۱۲

کد مقاله: ۱۲۵۶۷

قاسم مطلبی^{۱*}، عاطفه صداقتی^۲

چکیده

خاطرات جمعی بخشی از ارزش های فرهنگی شهرهاست که علاوه بر نقشی که در هویت بخشی به آنها ایفا می نماید، موجبات لمس تجربه تکرارشدنی از نسلی به نسل دیگر را فراهم می سازد. تحولات پرشتاب شهر بجنورد پس از مرکز استان شدن تأثیرات فراوان و گاه مخربی را بر شهر داشته است. مسأله بدهیتی شهرهای ما مسأله جدیدی نیست لیکن چگونگی برخورد با آن، با وجود سابقه مسأله، هنوز مشخص نیست. هدف این تحقیق، شکل دهی به هویت ویژه شهر بجنورد بر مبنای ارزش های فرهنگی درون شهر (خاطرات جمعی و روایت ها) است. لذا سعی شده است بر اساس تجربیات ساکنین شهر بجنورد، مفهوم خاطره جمعی شهر بررسی شود. پژوهش با بهره گیری از پارادایم کیفی و به روش گراند-تئوری انجام شده است. مشارکت کنندگان ۵۱ نفر شامل ۳۲ زن و ۱۹ مرد و ساکن (بومی) شهر بجنورد بودند. برای جمع آوری داده ها از مصاحبه های نیمه ساختارمند استفاده شد. طبق یافته ها، که حاصل بررسی داده ها در ۶ مقوله هسته ای، ۴۱-مقوله، ۵۵ مفهوم اصلی و ۱۵۶ نشانه (کد) در محیط نرم افزار مکس کیودا است، «نشانداری مکان (مکان با ویژگی خاص)» (۷۳ ارجاع) و «هنرهای بومی و مراسمات محلی» (۳۵ ارجاع) بعنوان دو مقوله هسته ای با بیشترین فراوانی نشانه های ارجاعی استنباط شدند. این مفهوم معرف چگونگی خلق خاطرات جمعی در شهر بجنورد است. بر اساس یافته های مطالعه، توصیه می شود در برنامه های توسعه شهری بجنورد، تقویت نشانه ها با بیشترین فراوانی و همچنین سرمایه گذاری بر روی سایر نشانه های معرفی شده، به منظور تولید خاطرات جمعی مشترک شهروندان در دستور کار قرار بگیرد.

واژگان کلیدی: ارزش فرهنگی، هویت، خاطرات جمعی، شهروندان، بجنورد

۱- دانشیار گروه آموزشی معماری، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) (motalebi@ut.ac.ir)

۲- دانشجوی دکتری شهرسازی اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز

*- این مقاله مستخرج از دروس دوره دکتری شهرسازی اسلامی، به راهنمایی نویسنده اول در دانشگاه هنر اسلامی تبریز انجام یافته است.

۱- مقدمه

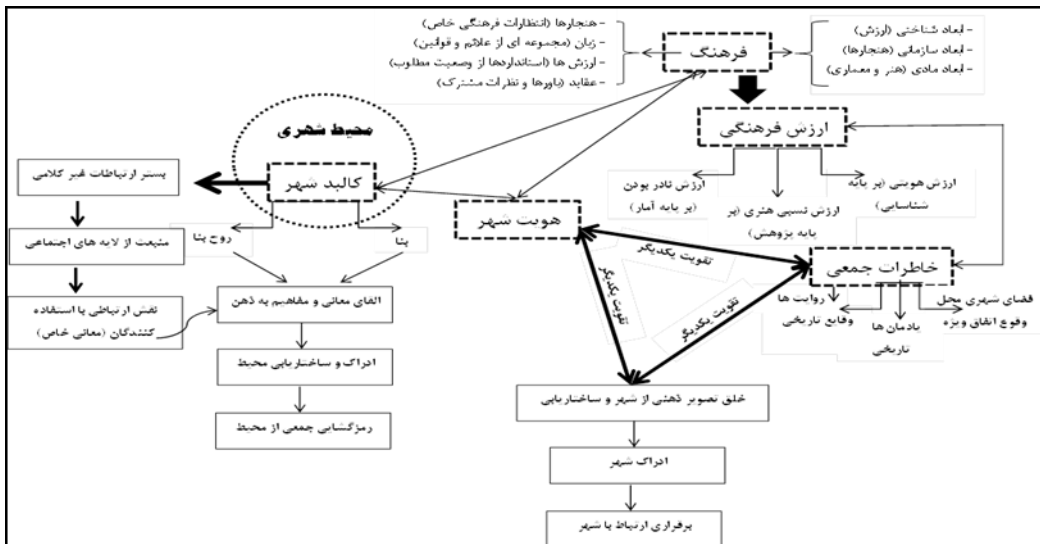
امروزه، توجه به ارزش‌ها در عصری که بحران هویتی در آن بارز شده‌است، به عنوان جزئی لاینفک از توسعه شهری، مدنظر قرار گرفته‌است. شناخت و شناسایی ارزش‌های فرهنگی موجود در شهرها و تعمیم آن در شکل کاربری و کالبدی خاص که زاینده این ارزش‌ها است، امری خطیر در روند توسعه شهری خواهد بود. شهرهایی که ارزش‌های فرهنگی بالایی دارند، می‌توانند فرهنگ، پیشینه و سوابق تاریخی خود را به نمایش گذاشته و در ارتقای تصویر شهر نقش مهمی را ایفا نمایند. از دیدگاه خاص شهرسازی، مقوله هویت، دست کم به لحاظ تسهیل در ادراک معنی محیط، در زمره یکی از مهم‌ترین مفاهیم کیفی در مباحث انسانی-محیطی است (دانشپور، ۱۳۸۳: ۶۲). این ایده که شهرها به طور نمادین با ارزش‌ها، سبک‌های زندگی و ایده‌های خاصی ارتباط دارند، پیشینه‌ای طولانی دارد. تفسیر شهر، تولید تصاویر و داستان‌های جدید شهری و فرایندهای هویت‌سازی، درک ما از شهرهای خاص را اصلاح می‌کند (هوبارد، ۱۳۹۴: ۱۱۵). جامعه شهری بایستی به گونه‌ای باشد که شهروندان در زندگی روزمره‌شان نوعی تجربه منحصر به فرد مانند خلق اثر هنری به دست آورد. پیوند فرهنگ و شهر ایده تازه‌ای نیست آنگونه که مامفورد شهر را مکانی می‌داند که پیچیدگی فرهنگ در آن نمایان می‌شود. از نظر کیفی، در دوره معاصر، شهر مدرن، جایگزین شهر کهن شده‌است و این تحول نوعی انقلاب فرهنگی همه جانبه است؛ زیرا شهر کهن ایرانی عرصه تبلور فرهنگ و سنت تاریخی، باستانی و کهن ایرانی بود، جایی که اندیشه ایران شهری در آن تحقق یافته بود. اما شهر مدرن خاستگاه یا پرورشگاه فرهنگ مدرن یا تجدد است (فاضلی، ۱۳۹۲: ۱۹-۱۵). به عبارت دیگر، دگرگونی نگرش انسان به جهان، دگرگونی هویت‌ها را در پی داشت. انسان سنتی هویت خود را خارج از جهان مادی جستجو می‌کرد و انسان مدرن آمده بود تا خود را و جهان را آن گونه که می‌خواست بسازد. هویت در جامعه سنتی واحد و در جامعه مدرن، متکثر و اکتسابی است (حجت، ۱۳۸۴: ۵۵ و ۵۸). توسط رابطه‌ای ادراکی که بین انسان و محیط برقرار می‌شود، محیط معانی و مفاهیمی را به ذهن انسان القا نموده و در نتیجه ارزش‌هایی را نیز متذکر و یادآور می‌شود. درحالی‌که در گذشته، کالبد شهر توازن و تعادل و مقیاسی انسانی و از همه مهم‌تر معنوی را به انسان القا می‌نمود، محیط شهری امروز، القا کننده بی‌نظمی، فشار روانی، ناهماهنگی، بی‌تناسبی، زشتی و از همه بدتر سیطره مادیت و کمیت بر زندگی انسان است (نقی زاده، ۱۳۸۱: ۷۰). از آنجا که هویت فرهنگی، ویژگی اساسی ذهنیت و تفکر انسانی را می‌سازد، لذا این هویت و تعلق باید در تمام سطوح بازبینی و احیا شود و شیوه‌های ارتقای ظرفیت‌های فرهنگی برای بهبود کیفیت زندگی انسانی مورد ارزیابی قرارگیرد (رضوانی، ۱۳۹۵: ۱۵). دواقع، شهر بدون خاطره، فاقد هویت است و علاوه بر آن موجب می‌شود فرصت درک و لمس تجارب تکرار نشدنی از نسل‌های بعدی گرفته شود (نژاد ابراهیمی و مقدسیان، ۱۳۹۳: ۲).

شهر بجنورد، مرکز استان خراسان شمالی، با توسعه شتابان به ویژه در دهه اخیر به دلیل مرکزیت استان، با تغییرات بسیار کالبدی مواجه بوده است. علی‌رغم توسعه چشمگیر شهر بجنورد در برخی ابعاد، روند غیر اصولی و شتابزده شهر در بافت‌های فرسوده (بوژه در محل هسته مرکزی شهر و راسته بازار شهر) و عدم توجه به عناصر شکل‌دهنده تصویر ذهنی شهروندان، خاطرات جمعی موجود در برخی از این مکان‌ها، تأمل بر انگیز شده است. فقدان مدیریت صحیح در دگرگونی‌ها و دگردیسی عناصر شهری سبب شده‌است که رفته رفته ارزش‌های فرهنگی خود را به فراموشی بسپارد. پژوهش حاضر با هدف شکل‌دهی به هویت «بوژه» شهر بجنورد بر مبنای ارزش‌های فرهنگی درون شهر (خاطرات جمعی و روایت‌ها) سعی دارد تا موجبات شناسایی تجارب گذشته و دستیابی به هویت متناسب با شهر بجنورد را فراهم سازد. لذا طی چند مرحله، ارزش‌های فرهنگی شهر را با تأکید بر خاطرات جمعی و روایت‌ها مورد کنکاش قرار داده، سپس به کمک نرم افزارهای تحلیل محتوای کیفی و روش تئوری زمینه‌ای^۱، مفهوم خاطره جمعی متناسب با شهر بجنورد، ارائه شده است. در همین راستا، سوال اصلی پژوهش این است که کدامیک از خاطرات جمعی و روایت‌های مردم بیشتر از دیگری می‌تواند در حفظ و ارتقای هویت شهر بجنورد بر مبنای ارزش‌های فرهنگی موثر واقع گردد. بدین‌منظور در روند مطالعه دو سوال که مقدمه نیل به پاسخ مناسب برای سوال اصلی بودند، مد نظر قرار گرفت. اینکه چگونه ارزش‌های فرهنگی در هویت‌بخشی به شهر می‌تواند تجلی یابد و ارزش‌های فرهنگی چگونه می‌تواند از طریق خاطرات جمعی شهروندان به حفظ هویت شهری کمک نماید؟

۲- ادبیات نظری تحقیق

محققینی چون راپاپورت، پروشاسکی، ریجر، لاورکاس و لینچ اشاره می‌کنند که آنچه محیط کالبدی را به عنوان بستر ارتباطی غیر کلامی بیان می‌کند، در اصل، نمادها و سمبل‌های محیطی مشترک اجتماعی از یک سو و از سوی دیگر، قابلیت‌های محیطی در تأمین و گسترش نیازهای انسانی (حس تعلق) است. در این حس تعلق، محیط به عنوان بستر فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی است که افراد، عناصر کالبدی را بر اساس ادراک و نظام ساختار شناختی خود کشف، تفسیر و تعبیر می‌کنند و در اصطلاح، انسان‌ها به

صورت جمعی از محیط رمزگشایی می‌کنند (بهزادفر، ۱۳۸۶: ۲۷ و ۲۶). شهر تنها در کالبد ظاهر، خلاصه نمی‌گردد. مردم در فضاهای معماری و شهری حضور یافته و با آنها زندگی می‌کنند. لذا نسبت به آن حس تعلق دارند. در گفتگوهای روزمره، درباره آنها صحبت می‌کنند، به واسطه آنها آدرس می‌دهند و حتی در فرهنگ عامه بر اساس آنها ضرب‌المثل می‌سازند و مفهوم‌های بی‌بدیلی را خلق می‌کنند. بدین ترتیب، در ذهن مردم، تصویر ذهنی‌ای از شهر و اجزای آن شکل می‌گیرد که از طریق آن شهر را درک نموده و با آن ارتباط برقرار می‌نمایند (مسعود و بیگ زاده شهرکی، ۱۳۹۱: ۴۴ به نقل از لینچ، ۱۹۶۶). فرهنگ دارای ارزش‌های خاص خود است که این ارزش‌ها در ایده‌آل‌ها، تصویرهای ذهنی، طرحواره‌های ذهنی و معانی بازنمود یافته‌اند (Rapoport, 2008: 19). فرهنگ، کالبد شهر و هویت شهر دارای ارتباط تعاملی با یکدیگر هستند و هر کدام اثراتی بر یکدیگر می‌گذارند و اثراتی می‌پذیرند. کالبد شهر، علاوه بر بنا، دارای روحی است که منبعث از لایه‌های اجتماعی شهر شکل گرفته است. بعلاوه از آنجا که بستر ارتباطات غیر کلامی است، القای معانی و مفاهیم به ذهن را جهت داده و سبب ادراک محیط می‌شود. در واقع هر چه این معانی در تداعی موضوع، قوی‌تر باشد، عملیات رمزگشایی و ادراک محیط راحت‌تر خواهد بود. در همین راستا، با علم بر آنچه راپاپورت بعنوان محقق پیشگام در زمینه مطالعه توأم کالبد و فرهنگ و انسان‌شناسی فضاها، اشاره می‌دارد - که آنچه محیط کالبدی را بعنوان بستر ارتباطات غیر کلامی بیان می‌کند، در اصل نمادها، سمبل‌های محیطی مشترک اجتماعی و قابلیت‌های محیط در تأمین و گسترش نیازهای انسانی است - ادبیات نظری پژوهش مقدماً شکل یافته است. لیکن از آنجا که وی علاوه بر القای معانی و ادراکات (یا سمبل‌ها) فرهنگ محلی، اهمیت خاصی برای ارزش‌های رفتاری و اجتماعی قائل است، و با اذعان به این نکته که زندگی هر روزه ساکنان شهرها، تحت تاثیر فرآیند کسب تجربه و آموزش‌پذیری از محیط شهری قرار دارد، بحث «خاطرات جمعی» ساکنان شهر، مورد تأکید پژوهش قرار گرفت. تجربه محیط شهری، فرآیندی است که دائماً در حال وقوع است و همین تجارب شهری است که موجبات شکل‌دهی خاطرات (جمعی - یا فردی) از شهرها و در استمرار آن، هویت منحصر به فرد یک شهر خواهند شد. هویتی که از هویت شهر دیگر متفاوت خواهد بود. لذا تاثیر «فرهنگ»، بر «کالبد» شهرها بواسطه القای «ارزش‌های فرهنگی» مد نظر قرار گرفته و ارتباط آن با «خاطرات جمعی» و «هویت شهر»، شکل داده شد، آنچه چارچوب اصلی پژوهش پیش رو خواهد بود. بدین ترتیب، در این پژوهش، خاطرات جمعی آن دسته از خاطرات مشترک و مورد توافق عام مردمی در نظر گرفته شده است که ارزش‌های فرهنگی یک جامعه را نمایان می‌سازد. شناسایی این خاطرات در شهرها و به نمایش درآوردن آنها در توسعه‌های شهر، علاوه بر تداعی زمینه‌های هویتی خاص برای مردم، در حفظ و استمرار هویت شهر نقش خواهد داشت. خاطرات جمعی در فضاهای شهری محل وقوع رویداد خاص، یادمان‌های تاریخی، روایت‌ها، وقایع تاریخی و تصاویر ذهنی شهروندان بروز می‌یابند. درعین‌حال، تصویر ذهنی شهر، مفهوم کلی‌تری دارد و خاطرات (فردی - جمعی) و تجربه شهر، در ارتقای تصویر ذهنی شهروندان نقش مستقیم دارد. نحوه ارتباط مولفه‌های اصلی تحقیق، در قالب شکل شماره ۱ ترسیم شده است.

شکل ۱- نحوه ارتباط مولفه‌های اصلی پژوهش (مدل مفهومی پژوهش)

۳- پیشینه‌ی تحقیق

با مرور دیدگاه و پژوهش محققین در حوزه مرتبط با مبحث خاطرات جمعی، می‌توان خاستگاه، تعریف، مفهوم و فرآیند تحلیل خاطرات جمعی شهروندان را بهتر شناسایی نمود و مطالعات حاضر را عمق بخشید. گمبریج^۱ (۱۹۷۰) در کتاب معروف خود درباره بیوگرافی واربرگ^۲، مبحث خاطره اجتماعی^۳ را مطرح می‌کند. واربرگ برای اولین بار اشاره کرد که آشنایی با اسطوره‌شناسی، ادبیات، تاریخ، و حیات اجتماعی و سیاسی دوران خاص، از جمله ضروریات تحلیل آثار هنری به شمار می‌روند. اسپچاستر^۴ و همکاران (۱۹۷۸) در مقاله خود به ارائه و بررسی تئوری خاطره (حافظه) ریچارد سیمون^۵ می‌پردازند. محققین متفاوتی من جمله یانگ^۶ (۱۹۵۶) و روسل^۷ اشاره می‌کنند که "بسیاری از ایده‌های مدرن در مورد موضوع [حافظه] به ریچارد سیمون برمی‌گردد". هوسین^۸ (۱۹۹۷) مدعی است که برلین چیزی شبیه یک منشور است که ما می‌توانیم مسائل مربوط به شهرنشینی و معماری معاصر، هویت ملی و دولت، حافظه تاریخی و فراموشی را متمرکز کنیم. بعنوان مثال، موزه برلین، بعنوان نمادی از خاطره جمعی و عمومی است که تاریخ مردم (چه زنده و چه ساکنین از دنیا رفته) را در خود دارد. طبق نظر کون فی نو^۹ (۱۹۹۷) خاطره جمعی، کشف یک هویت مشترک است که یک گروه اجتماعی را تشکیل می‌دهد، یعنی یک خانواده یا یک ملت، هرچند اعضای آن منافع و انگیزه‌های متفاوت دارند. خاطره جمعی، برای هر جامعه تصاویری از گذشته را می‌سازد. با این حال، برای ایجاد یک تفاوت در جامعه، زمانی مخصوص از گذشته انتخاب نمی‌شود. خاطره جمعی باید احساسات را هدایت کند، مردم را برای انجام عملی انگیزه دهد؛ به طور خلاصه، باید تبدیل به یک شیوه عملی اجتماعی- فرهنگی شود. آبی واربرگ^{۱۰} (۱۸۲۹-۱۹۶۶) اصطلاح خاطره اجتماعی را استفاده کرد هرچند هرگز به طور سیستماتیک مفهوم خاطره اجتماعی را توسعه نداد. موریس هالباکس، جامعه‌شناس فرانسوی، اولین کسی بود که مفهوم حافظه جمعی را به طور سیستماتیک مورد استفاده قرار داد. آیرمن^{۱۱} (۲۰۰۳) ضمن اشاره به یک آسیب در مورد بردگیا از آن بعنوان یک خاطره جمعی یاد می‌کند؛ یک یادآوری فراگیر، که احساس مردم را در خود جمع کرده استو سبب ترجیح آنها به زندگی در مجاورت یکدیگر می‌کند. بی‌لیس^{۱۲} (۲۰۰۴) در پژوهش خود به برنامه‌ریزی خلاق ایرلند بر اساس نقش پایه فرهنگ، می‌پردازد. وی در بخشی از کار خود، به نقل از کووین^{۱۳} (۱۹۹۸) اشاره می‌دارد که جوامع مهاجر ایرلندی، اعمال و عادات‌های اجتماعی حول فعالیت‌های موسیقی را توسعه می‌دهند و بدین‌وسیله بصورت جمعی هویت ایرلندی را سبب می‌شوند. امروزه، با توجه به این سنت تاریخی، فرهنگ موسیقی ایرلند در سطح بین‌المللی شکوفا شده است. یون^{۱۴} (۲۰۰۵) به جستجوی هویت مکان در سنگاپور می‌پردازد. وی اشاره می‌کند مناظر شهری ذخایر خاطرات هستند؛ هویت یک جنبه مهم در روند برنامه‌ریزی خواهد بود همچنانکه به دنبال حفظ ساختمان‌های بیشتر برای حفظ شخصیت جمعی و حافظه (خاطره) مکان‌ها هستیم. در این وضعیت، ساکنین شهر، با خاطراتی که جزء مهمی از هویت جمعی هستند، احساس می‌کنند که «این مکان از آن آنهاست» و ظرافت زیادی به منظره‌ی مدرن اضافه می‌شود. کرینسون^{۱۵} (۲۰۰۵)، در کتاب خود با موضوع حافظه (خاطره) شهری^{۱۶} (تاریخ و فراموشی در شهر مدرن) به «خاطره جمعی» بعنوان آنچه بایستی از مفهوم شخصی بیرون دیده شود، اشاره می‌کند. رد وود^{۱۷} و همکاران (۲۰۰۸) در پژوهش خود اذعان می‌دارند که ما در حال حاضر شاهد کم‌رنگ شدن خاطره فردی و جمعی در ازای ظهور فراموشی تاریخی هستیم. لویکا^{۱۸} (۲۰۰۸) به مطالعه خاطره جمعی در ساکنین دو شهر می‌پردازد. وجود زمینه قومی حائز اهمیت شناخته شده‌است. میزتال^{۱۹} (۲۰۱۰) در پژوهش خود اشاره می‌کند که شهر با خاطره‌های حفظ شده و فراموش شده، بایستی بتواند با جامعه‌ی جهانی، جامعه‌ی تکاملی و دموکراتیک سازگارتر شود. ری ان و اوجیل وی^{۲۰} (۲۰۱۱) به موضوع کشف معانی

1- Gombrich

2- Aby Warburg : An Intellectual Biography ,with a Memoir of the Library by F. Saxl.

3- social memory

4- Schacter

5- Semon's Theory of Memory

6- Young

7- Rssell

8- Huyssen

9- Confino

10- Aby Warburg

11- Eyerman

12- Bayliss

13- Quinn

14- Yuen

15- crinson

16- urban memory

17- Redwood

18- Lewicka

19- Misztal

20- Ryan and Ogilvie

پنهان (ارزش‌ها و بینش از طریق عکس) می‌پردازند. دوگان و سرکی سی^۱ (۲۰۱۳) در پژوهش خود اشاره می‌کنند که زمانیکه حافظه (خاطره) جمعی شهری، از شهر پاک می‌شود، منابع تصویر شهر از نظر فیزیکی و از نظر ذهنی مردم ناپدید می‌شوند. تای قی و اوپلت^۲ (۲۰۱۶) مساله خاطره جمعی و برنامه‌ریزی بعنوان میراث مداوم نوسازی شهری در آسویل^۳ کارولینای شمالی را مورد بحث قرار داده‌اند. هارولد و فونگ^۴ (۲۰۱۷) نشان می‌دهند که چگونه خاطره جمعی، الگوهای مسکونی یهودیان در تورنتو و گزینه‌های اقامتی را تحت تاثیر قرار می‌دهد و چگونه الگوی خوشه‌های مسکونی، منعکس‌کننده پیامدهای رفتاری خاطره جمعی گروه است. جین^۵ و همکاران (۲۰۱۷) اشاره می‌کنند که تصور و تجسم اصلی شهر اروپایی معمولاً بر اساس یک شالوده فرهنگی در مرکز است و ثبت خاطره جمعی، در چشم‌انداز شهری، یک فرآیند بسیار انتخابی است. درهمین‌راستا، به نقل از فووت و آذریاهو^۶ (۲۰۰۷) محققین اضافه می‌کنند که ما فقط چیزی را که مشخص و بارز شده است می‌بینیم، نه آنچه که عینیتی نیافته است.

حبیبی (۱۳۸۷)، اشاره می‌کند که فضای شهری صحنه واقعی حادثه و انباشت خاطره‌های جمعی و فردی است. حبیب و همکاران (۱۳۸۷) در اتصاف مفهوم هویت به شهر، به بررسی این مساله می‌پردازد که کالبد وابسته به هویت است یا هویت وابسته به کالبد؟ طبق نتایج ایشان، هویت شهر، حالتی ذاتی و دروندادی داشته که بر کالبد شهر تاثیر می‌گذارد. لذا سیمای کالبدی شهرهای وابسته به یک فرهنگ و جهان‌بینی خاص را از فرهنگ و ساختار اجتماعی دیگر متمایز می‌کند. حسینی کومله (۱۳۸۷) نقش باورهای اسطوره‌ای و خاطرات تاریخی در پایداری یک سکونتگاه را بررسی می‌نماید. میرمقتدایی (۱۳۸۸) معیارهای سنجش امکان شکل‌گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر را مورد بررسی قرار می‌دهد. سلطانی و همکاران (۱۳۹۱) در نمونه موردی شیراز، بحث شکل‌گیری، تقویت و مانایی خاطره در فضاهای شهری را مد نظر قرار می‌دهد. حسینی میان رودی و همکاران (۱۳۹۶) در پی کشف مؤلفه‌های تاثیرگذار بر شکل‌گیری حس خاطره جمعی شهری از یکسو و ارایه الگوی مفهومی نشانه شناختی مستتر در فضاهای شهری در راستای بازیابی خاطره‌انگیزی فضاهای شهری پژوهش نموده‌اند. اهری (۱۳۹۰) نشان می‌دهد که چگونه با کم‌رنگ شدن نقش جشن‌ها در حیات جمعی شهری و از دست رفتن تدریجی فضای مناسب و تعریف‌شده برای مشارکت مردم در آنها، یکی از محمل‌های اصلی ایجاد خاطره جمعی از حیات شهری حذف می‌شود. زندیه و سامه (۱۳۸۸) اشاره می‌کنند که هویت در شهر به واسطه ایجاد و تداعی خاطرات جمعی در شهروندان، تعلق خاطر و وابستگی را نزد آنان فراهم کرده و مفهومی چون شهروند شدن را که فراتر از ساکن بودن است، پدید می‌آورد. عسگری و نقیبی راد (۱۳۹۲) درمی‌یابند که فضای باز شهری می‌تواند با بهره‌گیری خاطرات جمعی ساکنین خود، جامعه‌ای پایدار را در خود جای دهد. حسینی کومله و ستوده علمباز (۱۳۹۲) اشاره می‌کنند که زیستگاه‌های انسانی آینده از خاطراتی هستند که ساکنان از گذشته‌های خویش در ذهن دارند. ساعدپناه و اساسی (۱۳۹۴) نشان می‌دهند که خاطره‌زدایی و انقطاع از گذشته در دنیای مدرن موجب شده تا در قرن معاصر، برخی از خاطره‌های مشترک، مورد بی‌اعتنایی قرار گرفته و مکان‌های خاطره‌انگیز از میان برود. جهانبخش^۷ و همکاران (۲۰۱۵) دو رویکرد اصلی در استفاده از حافظه جمعی (حفاظت از اشیاء به یاد ماندنی و ارائه خاطرات جمعی) را پیشنهاد می‌کنند. صدقی و بذرافکن (۱۳۹۶) رابطه تجربه‌ی خاطره جمعی در زندگی روزمره و اجتماع‌پذیر شدن فضا را مورد بررسی قرار می‌دهند. ترکاشوند و همکاران (۱۳۹۶) اشاره می‌کنند که هویت شهری زمینه‌ساز تشخیص و اعتبار شهروندان از طریق تداعی خاطرات و ایجاد حس تعلق در آن‌ها، می‌شود.

نتیجتاً می‌توان گفت: خاطرات جمعی ابتدا در مطالعات روانشناسان و هنرمندان (تفسیر آثار هنری) نمودار شد. در شهرسازی بحث خاطرات جمعی با ایجاد و حفظ هویت جمعی عجین شده است. آنجا که «خاطرات جمعی» زمینه ساز «هویت مشترک» و هویت مشترک انعکاس دهنده «خاطرات جمعی» مشترک است. با توجه به ماهیت بین رشته‌ای مبحث خاطرات جمعی، برخی محققین تنها بر روی موضوع خاصی متمرکز شده‌اند. بعنوان مثال صرفاً جشن‌ها و مناسبت‌های گروهی. مطالعات نشان می‌دهند که اهمیت تاریخ یک شهر در یافتن نقاط مشترک بین مردم شهر زیاد است. از آنجا که تاریخ شهر در جریان است، هویت شهر نیز امری ثابت نیست. لذا برای اینکه آینده شهر با گذشته شهر، دو حکایت متفاوت نباشد، ضرورت دارد نقاط مشترک تاریخی مردم شناسایی شود و در برنامه‌ریزی آتی شهر در نظر گرفته شود. برخی از نقاط مشترک و وجهه‌ی تاریخی - فرهنگی - اجتماعی بین مردم یک شهر، جنبه منفی دارد و برخی دیگر جنبه مثبت. خاطره جمعی ای که بایستی حفظ شود، ماهیت انتخابی دارد. این مردم و برنامه‌ریزان شهری هستند که بایستی طی تعاملی سازنده در بیابند که کدام خاطرات باید حفظ شوند و نمایش عینی بیابند. خاطره جمعی که نمود ظاهری نیابد، به دست فراموشی سپرده می‌شود و بار انتقال فرهنگی - خاطرتی ندارد.

- 1 - Dogan & Sirkeci
- 2 - Tighe and Opelt
- 3 - Asheville
- 4 - Harolda and Fong
- 5 - Jein
- 6 - Foote and Azaryahu
- 7 - Jahanbakhsh

۴- داده‌ها و روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ روش، توصیفی-تحلیلی از نوع کاربردی با رویکرد کیفی می‌باشد. رویکرد کیفی مطالعات به این معنی است که واقعیت‌های مورد بررسی پژوهش، گاه عینی‌اند و گاه از سوی شرکت‌کنندگان در تحقیق پدید خواهند آمد. لذا معنایی که مردم می‌آفرینند و پدیده‌های درونی دیگر، مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این بین ممکن است پس از گردآوری داده‌ها، مفاهیمی کشف شوند که تا قبل از این، اهمیت زیادی نداشته‌اند یا مورد غفلت واقع شدند. در این پژوهش از روش‌شناسی نظریه‌های زمینه-گرا بهره گرفته شده است تا داده‌های گردآوری شده را تحلیل کرده و به نظریه‌ای مبتنی بر واقعیات و داده‌های مستخرج از محیط مطالعه برسد. به این صورت که بعد از مطالعه ادبیات موجود و رسیدن به حساسیت نظری، نمونه‌گیری نظری، گردآوری داده‌ها و شناسه‌گذاری و تحلیل هم‌زمان آغاز می‌شود و تا مرحله اشباع نظری ادامه می‌یابند. در مرحله اشباع نظری، با کمک فرایند شناسه-گذاری مدل یا نظریه ساخته می‌شود.

روش جمع‌آوری داده‌ها (ابزارهای گردآوری داده): داده‌های اولیه مطالعات حاضر با استفاده از مصاحبه و مشاهدات میدانی، جمع‌آوری شد. داده‌های کلامی و تصویری (نقشه‌های شناختی) برای بازنمود تجربه و خاطرات جمعی، به رویکرد کیفی مطالعات ارتباطی می‌باید^۱. تدوین متن مصاحبه و تعریف سوالات مناسب، به گونه‌ای که همه پاسخگویان درک همانندی از پرسش داشته باشند، مد نظر قرار گرفته است. همچنین، در مصاحبه، گفتگویی هدفمند برای درک و ژرفکای زمینه‌ها و عوامل صورت گرفت. کلیه مصاحبه‌ها ضبط و سپس کلمه به کلمه دست‌نویس شده است.

فرایند تحقیق و ابزار تحلیل داده‌ها: از آنجا که متغیرهای مطالعه هم از نوع کمی و هم کیفی می‌باشند. تحلیل منظر ذهنی شهروندان^۲ به منظور استخراج خاطرات جمعی و روایت‌های برگرفته از ارزش‌های فرهنگی نهفته در آنها، مبنای تحلیل کیفی قرار گرفت. این مطالعه کیفی، از نوع گراند تئوری است.

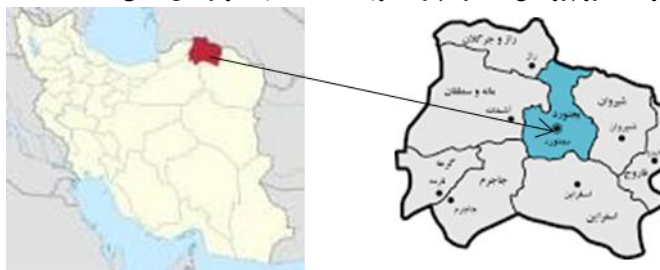
جامعه آماری و حجم نمونه: جامعه آماری ساکنین شهر بجنورد می‌باشد. در این پژوهش از مصاحبه نیمه ساختاریافته برای دستیابی به داده‌های اولیه، استفاده می‌شود. نحوه انتخاب افراد بر اساس قدمت سکونت و شناخت از گذشته شهر بجنورد خواهد بود. شیوه نمونه‌گیری در پژوهش، نمونه‌گیری نظری^۳ بوده است، بدین ترتیب که برای گردآوری اطلاعات، محقق کیفی با افرادی تماس برقرار کرده است که در زمینه موضوع بحث یا جنبه‌های آن دارای اطلاعاتی باشند (تعامل با افراد مطلع). لذا انتخاب مشارکت‌کنندگان با روش گلوله برفی^۴ است و داده‌های پژوهش در خاتمه از ۵۱ نفر از ساکنان شهر به شیوه مصاحبه روش نیمه ساختاریافته گردآوری شده است. به‌طوری‌که انتخاب تعداد مشارکت‌کنندگان و حجم نمونه تا زمان اشباع نظری داده‌ها ادامه یافته است. یعنی جریان مصاحبه و انتخاب نفرات تا زمان تکراری شدن پاسخ‌ها و نبود داده‌های تازه برقرار بوده است. به این ترتیب، مصاحبه با ۲۵ نفر از افراد شهر بجنورد (بصورت هدفمند) شروع و در ادامه مبتنی بر نیاز مطالعه به روش نظری انتخاب شدند. فرایند نمونه‌گیری تا زمان اشباع مفهومی ادامه یافت. در نهایت (تا جایی که پاسخ‌های افراد تکراری به نظر می‌رسد) با ۵۱ نفر خاتمه یافته است (ملاک اندازه نمونه، کفایت تئوریک است). روایی و پایایی داده‌ها با معیارها و واژه‌های پژوهش کیفی سنجیده شده است. مقبولیت (قابل پذیرش بودن داده‌ها- جمع‌آوری داده‌های حقیقی) داده‌ها با انواعی از روش‌ها بررسی شد؛ بررسی مداوم، تحلیل همزمان داده‌ها و بازخورد به پژوهش، تخصیص زمان کافی، انتخاب مطلعین اصلی و بازنگری ناظر، بدین منظور انجام شد. در ارتباط با اعتبار و اعتماد داده‌ها، داده‌های این مطالعه با شرکت‌کنندگان، همکاران و متخصصین حوزه مورد بررسی قرار گرفت. اطلاعاتی از مصاحبه بطور همزمان با استفاده از روش مقایسه‌ای مداوم تجزیه و تحلیل شد. کدگذاری باز، محوری و انتخابی برای این اطلاعات به کار گرفته شد. مصاحبه‌ها به صورت چهره به چهره در سطح محله و حتی خانه‌های مشارکت‌کننده صورت گرفته است (با کسب اجازه از فرد، صدا ضبط شده است). بازه سنی مصاحبه شونده‌گان ۱۷ تا ۶۱ سال با میانگین سنی ۳۳ سال است. قدمت سکونت مشارکت‌کنندگان در محله فعلی سکونت بین ۱ تا ۶۱ سال (با میانگین ۱۵ سال) می‌باشد در حالیکه قدمت سکونت در شهر بجنورد در بازه ۴ تا ۶۱ سال (با میانگین ۲۵ سال) قرار دارد.

روش‌شناسی: «گراند تئوری یک روش تحقیق کیفی است که برای بررسی فرآیندهای اجتماعی موجود در تعاملات انسانی به کار می‌رود (خانکه و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۷)». با اذعان به آنکه خاطرات جمعی، واقعیات خارج از انسان نیستند، بلکه در

۱- از مهم‌ترین شیوه‌های گردآوری داده‌های کیفی در مطالعات شهرسازی، مصاحبه و مشاهده است (گرامی و نیکبخت، ۱۳۹۵: ۲).
۲- کوین لینچ (۱۹۸۰) نشان داد که مردم از عناصر مختلفی برای ساختاردهی شهرها در ذهن خود، استفاده می‌کنند. اپلیارد یک روش بررسی را اینگونه معرفی می‌کند: مردم پرسش می‌شوند تا نقشه‌ای از کل شهر بین دو مکان مشخص یا محله خودشان را ترسیم کنند (Appleyard, 1970: 100).
۳- ابعاد سنت تحقیق کیفی (نظریه زمینه‌ای) از نظر کراسول: مصاحبه با حدود ۲۰ الی ۳۰ نفر جهت اشباع کردن مقوله‌ها و جزئیات نظریه (محمدپور، ۱۳۸۹: ۳۲).

۴- قلمروی پژوهش

شهرستان بجنورد، مرکز استان خراسان شمالی، در مسیر شاهراه آسیایی به طول جغرافیایی ۵۷،۱۹ درجه و عرض جغرافیایی ۳۷،۲۸ درجه است. محدوده قلمرو پژوهش حاضر شهر بجنورد است که در تصویر ذیل نشان داده شده است.

شکل ۲- موقعیت شهر بجنورد در تقسیمات کشوری و استان خراسان شمالی

۵- یافته‌ها

شرکت‌کنندگان تحقیق حاضر، شامل ۵۱ نفر (۳۶ درصد زن و ۳۷ درصد مرد) که دارای تجربه زندگی در شهر بجنورد (افراد مطلع) بودند، می‌باشند. متوسط سن شرکت‌کنندگان در مصاحبه ۳۳ سال بوده است. به لحاظ تحصیلات، ۱۸ درصد دارای تحصیلات دیپلم یا پایین‌تر، ۳۱ درصد دارای تحصیلات کارشناسی (یا فوق‌دیپلم) و نهایتاً ۵۱ درصد دارای تحصیلات کارشناسی-ارشد یا دکتری تخصصی بوده‌اند. همچنین ۴۳ درصد از پاسخ‌دهندگان مجرد و ۵۷ درصد متاهل بوده‌اند. به لحاظ قدمت سکونت در محله فعلی سکونت، متوسط ۱۵ سال و از منظر قدمت سکونت در شهر بجنورد، بطور متوسط ۲۵ سال محاسبه شده است.

نظریه زمینه‌ای با حساسیت نظری شروع می‌شود که به عنوان توانایی محقق برای فهم نکته‌ها و ظرافت‌ها در داده‌ها تعریف می‌شود (فراست، ۲۰۱۱: ۲۷). اولین بار گلاسر و استراوس مفهوم حساسیت نظری را مطرح ساختند (Glaser and Strauss, 1967). روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای مستلزم شناخت پایه‌های آن در ذیل "مفاهیم" و "مقولات" مرتبط است. "مفاهیم" واحدهای بنیادی تحلیل داده‌ها در نظریه زمینه‌ای هستند. یعنی نکات کلیدی داده‌های استخراج شده بر اساس قیاس و پرسشگری هستند که برای آن‌ها یک "شناسه (کد) ۶" تعیین می‌شود. سپس شناسه‌هایی که به جنبه مشترک یک پدیده اشاره دارند با مقایسه دسته‌بندی و تحت عنوان "مفهوم" خوانده می‌شوند. "مقولات" در نظریه زمینه‌ای، نسبت به مفاهیم انتزاعی‌تر هستند و در سطح بالاتری قرار دارند. از ترکیب و کنار هم قرار گرفتن چند "مفهوم"، یک "مقوله" تشکیل می‌شود. "مقولات" شالوده‌های تدوین نظریه‌اند و ابزاری را فراهم می‌کنند تا نظریه انسجام یابد (رحیم‌نیا، ۱۳۹۴: ۱۵۶ و لک، ۱۳۹۳: ۴۷). گراندتوری، روشی برای تولید نظریه است که از همان ابتدای شروع پژوهش تا پایان آن، به صورت مداوم، ادامه می‌یابد. نظریه زمینه‌ای در میدان پژوهش تبیین‌شده و داده‌های حاصل از مشاهده و مصاحبه را به کار می‌گیرد. در این پژوهش، بعد از پیاده‌کردن مصاحبه-

۱ - روش زمینه‌ای می‌تواند کاربرد گسترده‌ای را در خلق فرضیات و تئوری‌های جدید در علم شهرسازی پایه‌گذار شود (شکیبایی، ۱۳۹۴: ۲۵۱۳).

2 - Maxqda12

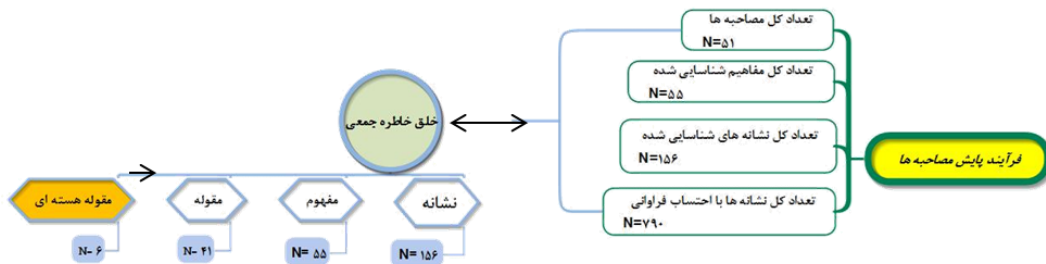
3 - MindMapper professional ۱۲

4 - concept

5 - categories

6 - code

ها در فرآیند تحلیل و کدگذاری، در مرحله کدگذاری باز، ۵۵ «مفهوم» استخراج شده‌اند که در قالب ۴۱ «مقوله» و ۶ «مقوله هسته-ای» قرار گرفته‌اند. مقولات هسته‌ای عبارتند از: نشاننداری فضا (مکان خاص)، طراحی پوسته‌ها و جداره‌ها، عناصر کالبدی-عملکردی خاص، هنرهای بومی و مراسمات محلی، سابقه تاریخی مکان‌ها و پیشینه شهر و ساختار آن. در واکاوی خط به خط مصاحبه‌ها و تحلیل کیفی نقشه‌های تصویر ذهنی، مجموعاً ۱۵۶ نشانه (کد) ارجاع داده شده‌است. در مطالعات حاضر، ابتدا تمام عوامل استخراج شده به‌عنوان کد در نظر گرفته می‌شود. سپس با در نظر گرفتن مفهوم هریک از کدها، آن‌ها در یک مفهوم مشابه دسته‌بندی می‌شود. به این ترتیب، مفاهیم مقوله‌های اصلی پژوهش شکل داده می‌شود. مبنای دسته‌بندی این کدها، برحسب میزان تشابه کدهای مختلف با یکدیگر است. در جدول ۱، مقولات هسته‌ای، مقوله، مفاهیم و نشانه‌ها ارائه شده‌است. در پژوهش حاضر، ۱۵۶ کد در نرم‌افزار مکس کیودا^۱ ارجاعی شناسایی شد. از این حیث، با در نظر گرفتن فراوانی در مجموع ۷۹۰ کد با فراوانی استخراج شد. فرآیند پایش مصاحبه‌ها در شکل ۳ نشان داده شده‌است.

شکل ۳- فرآیند پایش مصاحبه‌ها (روند شناسایی مفهوم خاطره جمعی در شهر بجنورد)

مهم‌ترین نشانه‌های برداشت‌شده از منظر مصاحبه‌شوندگان بجنوردی با توجه به اهمیت و تکرار (فراوانی) به این ترتیب است: آئینه خانه مفخم (N=۶۰)، تفرجگاه بش قارداش (N=۳۶)، واژه یا اصطلاح بیژن یورد (N=۳۴)، عمت سردار مفخم (N=۲۹)، مجموعه سبزه‌میدان (N=۲۶)، پدیده قرارگرفتن نماهای جدید و قدیم در کنار یکدیگر (آنچنان که شهروندان با توجه به تغییرات بسیار فزاینده در مسیر توسعه شهر بجنورد، این نماها را در شهر و در ذهن خود دنبال می‌کنند، و بعضاً در آدرس‌دهی‌ها از آن استفاده می‌کنند) (N=۲۴)، پدیده استان‌شدن خراسان شمالی (مرکزیت یافتن شهر بجنورد در سال ۱۳۸۴) بعنوان یک نقطه عطف در اذهان شهروندان نقش بسته است، عاملی که از آن بعنوان مولد توسعه شهر و به تبع آن افزایش امکانات و تجهیزات شهری نام برده می‌شود (N=۲۴)، میدان شهید (مرکز شهر) (N=۲۳)، احساس تعلق به شهر و اهمیت سکونت در آن^۲ (N=۲۳)، مجموعه بابا امان بجنورد (N=۲۱)، اصطلاح بیژن گرد (N=۱۷)، تغییرات جدید در شهر به لحاظ مبلمان شهری و پیاده‌روها (N=۱۶)، رقص محلی (N=۱۶)، موسیقی محلی- سنتی و مقامی (N=۱۵)، حسینیه جاجرمی (N=۱۴) و تپه معصوم زاده (N=۱۴) بوده‌است. در میان مقوله‌های هسته‌ای، به ترتیب، «نشاننداری فضا (مکان خاص)» با ۴۶٫۸ درصد و «هنرهای بومی و مراسمات محلی» با ۲۲٫۴ درصد فراوانی نسبی، دارای بیشترین ارجاع و اهمیت هستند.

جدول ۱- فراوانی کدهای استخراج شده

مقوله هسته‌ای	فراوانی کدها (نشانه‌ها)	سهم نسبی (درصد)
نشاننداری فضا (مکان خاص)	۷۳	۴۶٫۸
طراحی پوسته‌ها و جداره‌ها	۱۲	۷٫۷
عناصر کالبدی-عملکردی خاص	۱۰	۶٫۴
هنرهای بومی و مراسمات محلی	۳۵	۲۲٫۴
سبقه تاریخی و وابستگی مکانی	۷	۴٫۵
پیشینه شهر و ساختار آن	۱۹	۱۲٫۲
مجموع	۱۵۶	۱۰۰٫۰

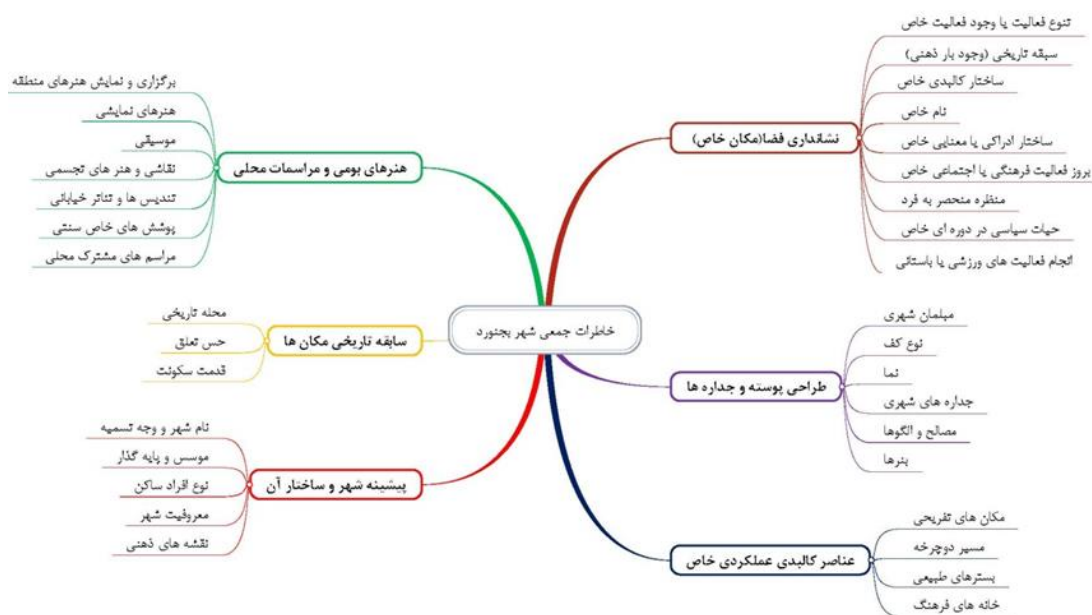
۱- نرم افزار مکس کیو دی ای، یکی از نرم افزارهای کیفی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های غیر کمی می‌باشد و در حوزه متون، تصاویر، فیلم، عکس و ... می‌تواند کاربرد مناسبی در بخش تبیین و تحلیل نظری پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی داشته باشد (علی بابایی، ۱۳۹۲، ۱).

۲- این عامل برای بسیاری با توجه به وابستگی خانوادگی و فامیلی در شهر و احساس تعلق به آن مطرح بود. برخی نیز به دلیل محل کار خود، برای شهر اهمیت زیادی قائل بوده‌اند.

میزان توافق میان نشانه‌های مختلف در میان کدهای ارجاعی شناسایی شده در نرم افزار مکس کیو دا (نسخه ۲۰۱۸) قابل بازیابی است. در واقع این توافق از طریق میزان تکرار (فراوانی) هر نشانه نسبت به نشانه دیگر، بوجود می‌آید. اینکه هر نشانه، در نزدیک‌ترین مجاورت خود، کدام نشانه‌ها را بیشتر داشته است. بعنوان مثال، دو نشانه آئینه‌خانه مفخم و عمارت مفخم بیشترین توافق ارتباطی را داشته‌اند. همچنین، دو نشانه اصطلاح بیژن یورد و بیژن گرد، با اهمیت زندگی در شهر بجنورد، ارتباط داشته‌اند (شکل ۴). همچنین مقولات هسته‌ای و مقوله اصلی در بازتولید مفهوم خاطره جمعی در شهر بجنورد طبق یافته‌ها، در شکل ۶ نمایش داده شده‌اند.

شکل ۴- میزان توافق میان نشانه‌های استخراجی با بیشترین فراوانی در نرم‌افزار مکس کیو دا

شکل ۵- مقولات هسته‌ای و مقوله اصلی در بازتولید مفهوم خاطره جمعی در شهر بجنورد

۶- نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت بحث خاطرات جمعی در فرآیند هویت بخشی به شهرها، مفاهیم فرهنگ، ارزش‌های فرهنگی، کالبد (محیط شهری) و هویت شهری در ادبیات موضوع پرداخته شد و نتیجتاً به ارائه مدلی جهت نشان دادن روابط بینی مولفه‌های پیش‌گفته، پرداخته شد. اشاره شد که «خاطره» از نوع حافظه صریح و معنایی می‌باشد که یکی از مهم‌ترین عناصر در حفظ تجربیات نسل گذشته و حافظه شهرهاست. اصولاً شهر بدون خاطره، شهر بدون هویت است و خاطرات جمعی سهم بسزایی در انتقال ارزش‌های فرهنگی حاکم بر جامعه و استمرار آن دارند. با توجه به وجهه «مشترک بودن» خاطرات جمعی بین ساکنین یک شهر، این عناصر بعنوان نماد هویت بخش شهر، که نماد اشتراکات گروهی از انسان‌ها نیز هستند، قابل طرح است. در این پژوهش با استفاده از ۵۱ مصاحبه نیمه ساختاریافته، سعی شد تا نشانه‌ها و مصادیق خاطرات جمعی شهر بجنورد شناسایی شود. در روند مطالعه، ۱۵۶ کد در نرم‌افزار مکس کیو دا ارجاعی شناسایی شد. لازم به ذکر است که برخی از کدهای شناسایی شده دارای چندین فراوانی بود. از این

حیث با در نظر گرفتن فراوانی، ۷۹۰ کد با فراوانی استخراج شد. در میان کدهای شناسایی شده، واکاوی و بازتولید مفاهیم، مقولات اصلی و مقولات هسته‌ای بر اساس پیشینه پژوهشی و موضوع مدنظر قرار گرفت. ۶ مقوله هسته‌ای شناسایی شد، که در این بین، مقوله هسته‌ای نشاننداری مکان (در رده مقولات کالبدی) با ۴۶٫۸ درصد و مقوله هسته‌ای هنرهای بومی و مراسم محلی (در رده مقولات غیر کالبدی) با ۲۲٫۴ درصد بیشترین کد ارجاعی را در بر می‌گیرند. نتیجتاً، می‌توان مدل مفهومی و چارچوب نظری «مفهوم خاطرات جمعی» در شهر بجنورد را (شکل ۶) استنباط و تدوین نمود.

با ایجاد رابطه‌ای محسوس و به تبع آن رابطه‌ای ملموس بین جامعه و شهر، می‌توان نمادهای هویتی نهفته یک شهر را در ذهن شهروندان جدای از روزمرگی، به نمادهایی با هویت پویا تبدیل کرد. عوامل هویت بخش یک شهر، اگر در فرآیند انطباق با صورت خیالیه، عادات اکتسابی تداعی، حافظه، خاطره و تجربه موفق باشند، کارکرد قوی‌تری در ساختار دهی به ساختار عینی و ذهنی شهر خواهند داشت. در عین حال، اگر کالبد نمود ارزش‌های هویت ساز یک جامعه باشد، برای انتقال فرهنگ شهر و جلوه های فرهنگی آن از نسلی به نسل دیگر نیز موفق تر خواهد بود (عنصری هویت ساز برای انسان هویت پرداز می‌شود). فرهنگ یک شهر مساله ای درخور توجه بسیار است؛ تا جایی که از اهمیت فرهنگ برای یک جامعه با تمثیلی چون حافظه برای فرد، یاد می‌کنند. به عبارت دیگر، این فرهنگ ها است که اساساً وجوه زندگی انسانی و اجتماعی را شکل می‌دهند. از این منظر، هویت به عنوان مفهومی اجتماعی، یک ساختار اجتماعی محسوب می‌شود که به شدت متأثر از فرهنگ حاکم بر جامعه است. فرهنگ بعنوان زمینه تمامی ارزش های حاکم بر جامعه، عامل ارتباط ساز نسل های مختلف تجربه کننده شهر و به عبارت بهتر، عامل هویت ساز نسل ها با تجربه های مختلف از شهر، دوران های تاریخی و به طور کلی حافظه شهرها هستند. در این بین، اگر بتوان در گذار بحران هویتی کنونی شهر ها که با تناقض هویت دنیای سنتی و مدرن مواجه هستند، هویتی منبعث از ارزش های فرهنگی حاکم بر جامعه ایجاد نمود، در واقع حافظه شهرها را حفظ کرده ایم و این یعنی حفظ و شکل دهی به هویت منحصر به فرد و بومی یک شهر. آنچه در این پژوهش در پی تدوین مدل نظری و مفهومی خاطرات جمعی شهروندان شهر بجنورد، مورد کنکاش قرار گرفت.

۷- پیشنهادات و ارائه راهکار

۱. برنامه‌ریزان و طراحان شهری می‌توانند با توجه به متغیرهایی که دارای بیشترین ارجاع و فراوانی هستند (از اهمیت بیشتری برخوردارند)، طرح‌های توسعه شهری را هدفمندتر تدوین نمایند. در واقع برخی عناصر و نشانه‌های ماندگار در اذهان مردم، اگر در طراحی‌ها مد نظر قرار گیرد، ساختار قوی‌تری از شهر در ذهن مردم شکل می‌گیرد. ساختاری که در برخی از کانون‌های توسعه خود، مظهر بروز خاطرات جمعی و حیات واقعی است.

۲. می‌توان با علم بر عناصر و نشانه‌های مولد خاطرات جمعی در شهر بجنورد (یافته‌ها)، تحقیق‌های موردی پیرامون ظرفیت عرصه‌های عمومی شهر در راستای تولید خاطرات جمعی، انجام داد.

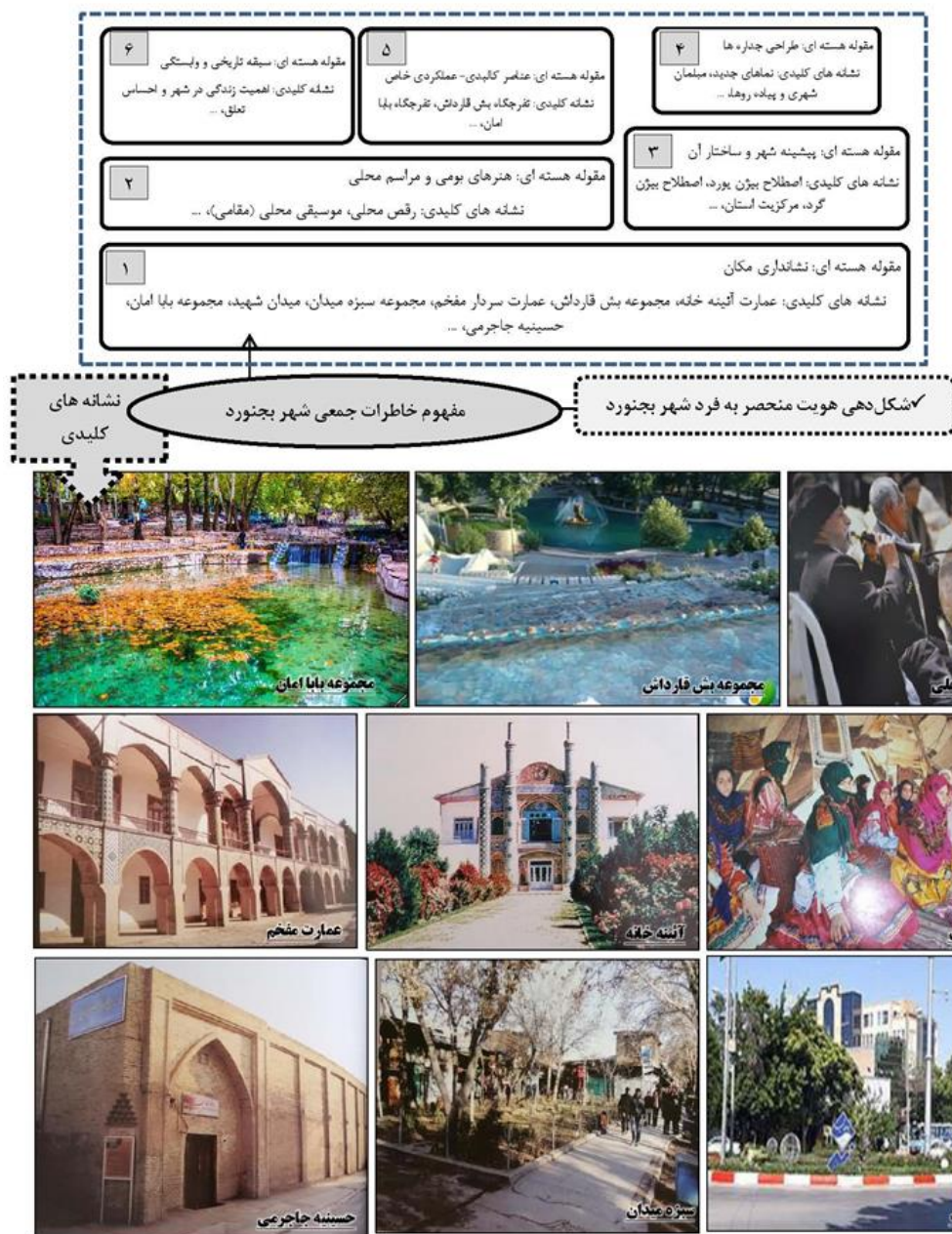
۳. با توجه به شناسایی ۱۵۶ نشانه موثر در تولید خاطرات جمعی در شهر بجنورد از منظر ساکنین شهر، می‌توان این نشانه‌ها را بار دیگر مورد واکاوی قرار داد و برخی از آنها که ممکن است بار جمعی کمتری داشته باشند و در واقع بیشتر خاطرات فردی تجربه فضای شهر است (نشانه‌ها با تعداد فراوانی خیلی کم)، را حذف کرد. همچنین با تکنیک های ارزیابی چند معیاره، نشانه‌ها را اولویت بندی کمی کرد. همچنین می‌توان با تکنیک دیمتل، اثرات نشانه‌ها بر یکدیگر (تأثیر و تأثرات) را شناسایی و ارتباطات بین آنها را کشف کرد.

۴. ارائه تقویم و فهرست رویدادهای جمعی شهر در طول سال با همکاری سازمان های چندرسانه ای و غیره.

۵. برپایی مراسم و آیین‌های ویژه، فروشگاه و نمایشگاه محصولات و صنایع دستی بومی شهر. در این راستا، می‌توان امور مرتبط را به بخش‌های خصوصی واگذار کرد.

۶. از آنجا که هم مقولات کالبدی (طبق یافته ها مقوله نشاننداری مکان) و هم مقولات غیر کالبدی (طبق یافته ها هنرهای بومی و مراسم محلی) در شکل‌دهی خاطرات جمعی نقش داشته اند، اهمیت هر دو بعد مقوله، در طراحی فضاهای شهری بجنورد باستی مد نظر قرار بگیرد. در این حالت است که دیگر مکان صرفاً یک «جا» نخواهد بود، بلکه جایی خاص خواهد بود که امتزاج آن با ارزش های بشری، آن را منحصر به فرد کرده و هویت ویژه ای برای آن شکل داده است.

نهایتاً هرگونه برنامه ریزی و طراحی شهر بجنورد بایستی با تأکید بر هویت، خاطره و معنای محیط‌های شهری صورت پذیرد و ارتقای کیفیت فضاهای در شهر بجنورد باید در جهت تعادل بخشی بین عناصر کالبدی و غیر کالبدی شناسایی شده در تولید خاطره جمعی بجنورد صورت گیرد. در این حالت خواهد بود که مجموعه فضاهای شهری بجنورد، دارای ویژگی های منحصر به فردی خواهند بود که از طریق مقابله با ارزش‌ها و مفاهیمی که در سایر مکان ها وجود دارد، آن را از سایر مکان‌ها و فضاهای شهری دیگر متمایز خواهد ساخت و این امر هویت ویژه شهر بجنورد را شکل خواهد داد.

شکل ۶- مفهوم تبیینی از «خاطرات جمعی» در شهر بجنورد به منظور شکل دهی به هویت منحصر به فرد شهری

منابع

۱. احمدی، یعقوب (۱۳۹۳)، گونه شناسی ارزش های فرهنگی مبتنی بر هویت جمعی (مطالعه ی شهروندان سنندج)، فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال پنجم، شماره ۱، ۳۲-۷.
۲. اهری، زهرا (۱۳۹۰)، شهر، جشن، خاطره (تاملی در نسبت فضاها و جشن های شهری در دوران صفویان و قاجاریان)، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۴۷، ۱۶-۵.
۳. بهزادفر، مصطفی (۱۳۸۶)، هویت شهر (نگاهی به هویت شهر تهران)، انتشارات شهر شهر، چاپ اول.
۴. ترکاشوند، عباس و حیدر جهانبخش و مریم کریمی نژاد (۱۳۹۶)، بازشناسی مولفه ای تاثیرگذار بر شکل گیری هویت و خاطره جمعی در فضاهای شهری پیرامون پل های تاریخی، نشریه علمی- پژوهشی انجمن علمی معماری شهرسازی ایران، شماره ۱۳، ۱۴-۵.

۵. حبیب، فرح و سید مجید نادری و حمیده فروزانگهر (۱۳۸۷)، پرسیمان تبعی در گفتمان کالبد شهر و هویت، نشریه هویت شهر، سال دوم، شماره ۳، ۲۳-۱۳.
۶. حبیبی، محسن (۱۳۷۸)، فضای شهری، حیات واقعه ای و خاطره های جمعی، شماره ۱۶، فصلنامه صفا، ۲۱-۱۶.
۷. حجت، عیسی (۱۳۸۴)، هویت انسان ساز، انسان هویت پرداز (تاملی در رابطه هویت و معماری)، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۴، ۶۲-۵۵.
۸. حسنی میان رودی، نسیم و حمید ماجدی و زهرا سادات سعیده زراآبادی و یوسفعلی زیاری (۱۳۹۶)، واکاوی مفهوم خاطره جمعی و بازیابی آن در فضاهای شهری با رویکرد نشانه شناسی- نمونه موردی میدان حسن آباد، فصلنامه باغ نظر، سال چهاردهم، شماره ۵۶، ۳۲-۱۷.
۹. حسینی کومله، مصطفی (۱۳۸۷)، نقش باورهای اسطوره ای و خاطرات تاریخی در پایداری یک سکونتگاه، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین المللی سکونتگاه های سنتی زاگرس، دانشگاه کردستان، سنندج.
۱۰. حسینی کومله، مصطفی و فاطمه ستوده علمباز (۱۳۹۲) و نقش خاطره جمعی در باززنده سازی بافت های شهری، ارائه راهکار در خصوص ناحیه تاریخی لاهیجان، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۱۸، شماره ۴، ۷۹-۹۲.
۱۱. خناچی، پیروز و محمود پورسراجیان (۱۳۹۳)، احیای بافت شهری تاریخی با رویکرد مشارکت، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
۱۲. حیدری منش، لیلی و محمد پیر محمدی (۱۳۹۵)، بررسی نقش خاطره انگیزی در پایداری محله ها، سومین کنفرانس بین المللی علوم و مهندسی، استانبول- کشور ترکیه، موسسه مدیران ایده پرداز پایتخت ویرادانش پژوه، حمید و الیاس مدیری (۱۳۹۳)، هویت مکان و مکان سازی، انتشارات آذرخش، چاپ اول.
۱۳. خانکه، حمیدرضا و رخشنده محمدی و فضل الله احمدی (۱۳۸۶)، وضعیت ارائه خدمات سلامتی در زمان وقوع بلایای طبیعی: یک مطالعه کیفی، فصلنامه پرستاری ایران، دوره بیستم، شماره ۵۱، ۹۵-۸۵.
۱۴. خستو، مریم و فرح حبیب (۱۳۹۵) و رویکردی تحلیل به تاثیر کالبد شهر بر فرهنگ با تاکید بر بافت شهری، مطالعه موردی شهر قزوین، فصلنامه شهر ایرانی- اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۶، ۴۲-۳۱.
۱۵. دانشپور، عبدالهادی (۱۳۸۳)، درآمدی بر مفهوم و کارکرد هویت محیط انسان ساخت، مجله باغ نظر، شماره اول، بهار، ۷۰-۵۹.
۱۶. رحیم نیا، رضا و مهران قرائتی و علی زمانی فرد (۱۳۹۴)، کاربرد نظریه زمینه ای در پژوهش های مرتبط با دانش بومی حفاظت؛ رویکردی برای پاسداشت میراث فرهنگی ناملوموس، دو فصلنامه دانش های بومی ایران، سال دوم، شماره ۴، ۱۷۵-۱۴۳.
۱۷. رضوانی، لیلا (۱۳۹۵)، فرهنگ و هویت محله، نشر جامعه شناسان، چاپ اول.
۱۸. زکی، محمد علی (۱۳۸۷)، ارز های فرهنگی، الگوهای اجتماعی، فاصله اجتماعی، رشد آموزش علوم اجتماعی، شماره ۴۰، ۵۱-۴۲.
۱۹. زندیه، مهدی و آسیه ساما (۱۳۸۸)، خاطره، هویت، منظر (نقش عناصر منظر در تشکیل هویت شهر)، فصلنامه منظر، شماره سوم، ص ۷۸.
۲۰. ساعدپناه، حمید و وریا اساسی (۱۳۹۴)، تحلیلی بر نقش خاطره جمعی در طرح های احیا و باززنده سازی بافت های تاریخی (نمونه موردی: بازار سنندج)، مجموعه مقالات دومین همایش ملی معماری، عمران و توسعه ی نوین شهری، ارومیه.
۲۱. سلطانی، علی و ابراهیم زرگری مرندي و احمد علی نامداریان (۱۳۹۱)، شکل گیری، تقویت و مانایی خاطره در فضاهای شهری- نمونه موردی محور شهید چمران شیراز، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۱، ۹۸-۸۷.
۲۲. شایگان، داریوش (۱۳۹۶)، افسون زدگی جدید (هویت چهل تکه و تفکر سیار)، مترجم: فاطمه ولیانی، مجله فلسفه بخارا، ۱۶-۷.
۲۳. شرف الدین، سید حسین و اسماعیل چراغی کوتیانی (۱۳۹۳)، نقش فرهنگ و ساختارهای فرهنگی در تحولات جمعیتی، فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، شماره ۲۱، ۷۸-۵۱.
۲۴. شکیبایی، فاطمه (۱۳۹۴)، کاربرد روش تئوری زمینه ای در برنامه ریزی شهری، نمونه موردی: ارزیابی تطبیقی مفهوم رضایتمندی از دیدگاه متخصصین و بهره برداران شهری، مجموعه مقالات اولین کنفرانس تخصصی معماری و شهرسازی ایران، موسسه عالی علوم و فناوری خوارزمی، شیراز، ایران.
۲۵. صدقی، ستاره و کاوه بذرافکن (۱۳۹۶) رابطه تجربه ی جمعی در زندگی روزمره و اجتماع پذیر شدن فضا، مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس بین المللی عمران، معماری و توسعه اقتصاد شهری، شیراز.

۲۶. عسگری، علی و پرستو نقیبی راد (۱۳۹۲)، ضرورت و معیارهای ثبت و ایجاد خاطره ی جمعی در فضای باز شهری، مجموعه مقالات همایش ملی معماری پایدار و توسعه شهری، بوکان.
۲۷. علی بابایی، یحیی (۱۳۹۲)، جزوه آموزشی نرم افزار کیفی مکس کیو دا (MAXQDA) به زبان ساده، مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور، گروه جامعه شناسی.
۲۸. فاضلی، نعمت الله (۱۳۹۲)، فرهنگ و شهر؛ چرخش فرهنگی در گفتمان های شهری، انتشارات تپسا، چاپ دوم.
۲۹. فراست، نولایج (۲۰۱۱)، روش های تحقیق کیفی در روانشناسی: رویکردهای ترکیبی، ترجمه: ملاحت امانی و محمدجواد شباهنگ، انتشارات سنجش و دانش، چاپ اول.
۳۰. فیلدن، برنارد و یوکا یوکیلیتو (۱۳۸۲)، ارزش گذاری به منظور حفاظت، ترجمه: بهرام معلمی، فصلنامه هفت شهر، سال چهارم، شماره ۱۲ و ۱۳، ۱۷-۲۵.
۳۱. قاسمی اصفهانی، مروارید (۱۳۸۳): اهل کجا هستیم؟، انتشارات روزنه، تهران.
۳۲. قطبی، علی اکبر (۱۳۸۷)، معماری امروز ایران و مسئله هویت: مفهوم هویت و معماری امروز ایران، نشریه آینه خیال، شماره ۱۰، ۷۸-۸۳.
۳۳. گرامی، فرزاد و محمد نیکبخت، (۱۳۹۵)، روش تحقیق بر اساس رویکرد نظریه پایه، مجموعه مقالات کنفرانس بین المللی مهندسی صنایع و مدیریت، تهران، دبیرخانه دائمی کنفرانس.
۳۴. لک، آزاده (۱۳۹۳)، کاربرد نظریه زمینه ای در پژوهش های طراحی شهری، فصلنامه صفا، شماره ۶۴، ۶۰-۴۳.
۳۵. محمدپور، احمد (۱۳۸۹)، فراوش بنیان های فلسفی و عملی روش تحقیق ترکیبی در علوم اجتماعی و رفتاری، انتشارات جامعه شناسان، تهران.
۳۶. مسعود، محمد و بیگ زاده شهرکی، حمیدرضا (۱۳۹۱): بناهای میان افزا در بافت های تاریخی، انتشارات آذرخش، تهران.
۳۷. مطلبی، قاسم و آرین شیدفر (۱۳۹۲)، بحران هویت در معماری معاصر ایران و بهره گیری از تجربه سایر کشورها در بازتعریف هویت معماری ایرانی- اسلامی (نمونه موردی: هند و ژاپن)، مجموعه مقالات دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
۳۸. موید حکمت، ناهید و بیوک محمدی و مریم السادات هاشمی فشارکی (۱۳۹۳)، ارزشهای فرهنگی غالب در سبکهای زندگی؛ (مطالعه ی موردی: شهر تهران)، فصلنامه جامعه پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال پنجم، شماره سوم، ۱۴۳-۱۱۹.
۳۹. میرمقتدایی، مهتا (۱۳۸۸)، معیارهای سنجش امکان شکل گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر- مطالعه موردی تهران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۷، ۱۶-۵.
۴۰. ناری قمی، مسعود و محمد جواد عباس زاده (۱۳۹۳)، الگویی برای تنظیم رفتار در فضای معماری بر اساس الگوهای ایده آل رفار- کالبد در اسلام (مطالعه موردی: نماز خانه های فرودگاه)، فصلنامه شهر ایرانی اسلامی، شماره هجدهم، ۶۶-۵۵.
۴۱. نجاتی، وحید (۱۳۹۳)، طراحی معماهای اجتماعی - شناختی برای سنجش ارزش های فرهنگی و بررسی روایی آن، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، شماره ۲۵، ۶۸-۵۱.
۴۲. نژاد ابراهیمی، احد و مقدسیان، مریم (۱۳۹۳)، شناخت متغیرهای وابسته به ارزش در بافت های تاریخی- فرهنگی جهت برنامه ریزی برای بازآفرینی شهری، مطالعه موردی: خیابان ارگ مشهد، مجموعه مقالات ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تاکید بر مولفه های شهر اسلامی، مشهد.
۴۳. نقره کار، عبدالحمید و مهران علی الحسابی (۱۳۹۶)، تحقق پذیری هویت در معماری و شهرسازی با تاکید بر ارتقای هویت اسلامی ایرانی در شهرهای جدید، انتشارات کتاب فکر نو.
۴۴. نقی زاده، محمد (۱۳۸۱)، تاثیر معماری و شهر بر ارزش های فرهنگی، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۱۱، ۷۶-۶۲.
۴۵. مطلبی، قاسم و شیدفر، آرین (۱۳۹۲)، بحران هویت در معماری معاصر ایران و بهره گیری از تجربه سایر کشورها در بازتعریف هویت معماری ایرانی- اسلامی، مجموعه مقالات دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز.
۴۶. هوبارد، فیل، (۱۳۹۴)، شهر، ترجمه افشین خاکباز، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول.
47. Appleyard, Donald (1970), styles and methods of structuring a city, Environmental Design Research Association, Published by: SAGE, <http://eab.sagepub.com/content/2/1/100>.
48. Assmann, Jan (1988), collective memory and cultural identity published in Kultur and Gedachtnis, eds, pp 9-19.
49. Bayliss, Darrin (2004), Creative Planning in Ireland: The Role of Culture-led Development in Irish Planning, European Planning Studies, Vol. 12, No. 4, 497-514.

50. Bristol city council (2015), Bristol local plan, Bristol Central Area Plan, Strategic City Planning.
51. Confino, Alon (1997), Collective Memory and Cultural History: Problems of Method, *The American Historical Review*, Vol. 102, No. 5, 1386-1403.
52. Crinson, Mark (2005), *Urban Memory -History and amnesia in the modern city*, published by Routledge.
53. Dogan, Evinc and Ibrahim Sirkeci (2013), The impact of a mega-event on city branding: The European Capital of Culture 2010 and the image of Istanbul, *Border Crossing, Transnational Working Papers*, NO1303, 29-50.
54. Eyeran, Ron (2003), cultural truma (slavery and the formation of African American identity), Cambridge university press, First published in printed format 2001.
55. Glaser, Barney G. and Strauss, Anselm L, (1967), *The Discovery of Grounded Theory, Strategies for Qualitative Research*, Aldine Transaction ,A Division of Transaction Publishers, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.), re printed 2006.
56. Gombrich, E. n. (1970) , *Aby Warburg : An Intellectual Biography*, with a Memoir of the Library by F. Saxl, London, The Warburg Institute.
57. Halbwachs, Maurice (1939), individual consciousness and collective mind, *University of Chicago Press Terms and Conditions*, 812-822.
58. Harold, Joshua & Eric Fong (2017), Mobilizing memory: collective memory schemas and the social boundaries of Jews in Toronto, *Ethnic and Racial Studies*, 1-19.
59. Huyssen, Andreas (1997), *The Voids of Berlin*, University of Chicago Press Terms and Conditions.
60. Tighe, J. Rosie, and Opelt, Timothy J. (2016), Collective Memory and Planning: The Continuing Legacy of Urban Renewal in Asheville, NC, *journal of planning history*, vol 15 (1), 46-67.
61. Jahanbakhsh, Heidar and Mostafa Hosseini Koumleh and Fatemeh Sotoudeh Alambaz (2015), Methods and Techniques in Using Collective Memory in Urban Design: Achieving Social Sustainability in Urban Environments, *Science Journal (CSJ)*, Vol. 36, No: 4 Special Issue, 19- 31.
62. Jein, Gillian & Laura Rorato & Anna Saunders (2017) Introduction: city margins, city memories, *Journal of Contemporary European Studies*, 25:4, 405-411.
63. Lewicka, Maria (2008), Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past, *Journal of Environmental Psychology* 28 ,209–231.
64. Mellor, Patrick Douglas (2018), episodic memory, phenomenal empathy, and the representation of time, A thesis submitted to the faculty of San Francisco State University In partial fulfillment of the requirements for the degree (Master of Arts in Philosophy).
65. Michaelian, Kourken and John Sutton (2018), *Collective Memory*, Routledge Handbook of Collective Intentionality. Routledge. , DOI: 10.1007/s11229-017-1449-1 140-151.
66. Misztal, Barbara A. (2010), Collective Memory in a Global Age, *Learning How and What to Remember*, International Sociological Association, current sociology, vol58, no1, 24-44.
67. Olick Jeffrey K. and Joyce Robbins (1998), SOCIAL MEMORY STUDIES: From Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices , *Annu. Rev. Sociol.* 24, 105-140 .
68. Rapoport, Amos (1983), Development, culture change and supportive design, *Habitat INTL*, Vol7, No 5/6, 249-268
69. Rapoport, Amos (2008), some further thoughts on culture and environment, *International Journal of Architectural Research*, Volume 2 ,Issue 1 , (16-39).
70. Ryan ,Maria and Madeleine Ogilvie (2011), Uncovering Hidden Meanings, Values and Insights Through Photos, *Electronic Journal of Business Research Methods* Volume 9 Issue 1, 25-34.
71. Schacter ,daniel l & james eric eich & endel tulvln (1978) , Richard Semon's Theory of Memory , *journal of verbal learning and verbal behavior* 17, 721-743 .
72. Yuen, Belinda (2005), Searching for place identity in Singapore, *Habitat International* 29 , 197–214.

تدوین الگوی پیشنهادی شفافیت و شفافیت فرآیندی در مدیریت شهری؛ مطالعه موردی شهرداری تهران

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۱/۱۸

کد مقاله: ۵۳۸۶۹

ناصر پوررضا کریم سرا^۱، معصومه ملایی^۲

چکیده

محیط رقابتی و پویای امروز پیوسته سازمان ها را با چالش ها و فرصت های مختلف روبرو می سازد. برای کسب موفقیت در چنین شرایطی، سازمان ها نیازمند چابکی هرچه بیشتر هستند و لازمه چابکی، شناخت، تحلیل و شفافیت فرآیندهاست. به عبارتی تعریف روالی مشخص در راستای اجرای فرآیندهای کاری، از الزامات بقای یک سازمان است. بر این مبنا نحوه معرفی آن به ذینفعان، تعریف روندی مشخص در راستای پاسخگو بودن سازمان از عملکرد خود و همچنین شناسایی مشکلات کاری و علل این مشکلات باید در سرفصل برنامه های سازمانی قرار گیرد. بهبود مستمر راهکاری موثر در راستای ریشه یابی علل مشکلات سازمانی است. این تحقیق به مطالعه رویکردهای نوین شفافیت و تعاریف ارائه شده در آن و همچنین، بررسی شاخص های تعریف شده در جهان، ایران و در بخش مدیریت شهری کلان شهر تهران بخصوص در شهرداری تهران پرداخته است. شفافیت فرآیندی به عنوان روندی در راستای مشخص کردن مرحله به مرحله عملکرد واحدهای زیر مجموعه یک سازمان از الزامات مهم برای پایداری و بقای آن مجموعه به شمار می رود. سازمان ها باید در از عملکرد خود در مقابل تک تک ذینفعان پاسخ گو باشد. روند پاسخگویی از عملکرد در شهرداری تهران در بخش منابع نیروی انسانی و مالی به وسیله نظام بودجه ریزی عملیاتی و سنجش سلامت اداری، مشخص شده است. بنابراین با طراحی یک الگوی شفافیت از تلفیق این دو نظام ارزیابی می توان مرجعیت شهرداری تهران را در شفاف سازی و پاسخگو بودن عملکرد سازمانی را اثبات نمود. آنچه از نتایج حاصل می شود، روشن شدن مسیر صرف منابع ورودی در ارائه خدمات (خروجی ها) بهینه به ذینفعان مجموعه و اثبات اثر بخشی سازمان در دستیابی به روند بهبود مستمر می باشد.

واژگان کلیدی: بهبود مستمر، شفافیت، شفافیت فرآیندی، پاسخگویی، ارزیابی عملکرد

۱- دکترای جامعه شناسی اقتصادی و توسعه (نویسنده مسئول) (naser.poorrza@gmail.com)

۲- دانشجوی دکتری آلودگی محیط زیست

۱- مقدمه

محیط رقابتی و پویای امروز پیوسته سازمانها را با چالش‌ها و فرصت‌های مختلف روبرو می‌سازد. برای کسب موفقیت در چنین شرایطی، سازمان‌ها نیازمند چابکی هرچه بیشتر هستند و لازمه چابکی، شناخت، تحلیل و شفافیت فرآیندهاست. درحقیقت فرآیندها چون شبکه‌های عصبی در بدن انسان، مهمترین ابزار دستیابی به اهداف استراتژیک سازمان هستند، چرا که انسان را به خوبی سیستم‌ها درگیر کسب و کار نموده و وظایف، نقش‌ها و ارتباطات را تعریف می‌نماید. بنابراین همانند سایر دارایی‌های سازمان نیاز به بهبود و مدیریت مداوم دارد. از این رو شناخت، طراحی، استاندارد سازی، شفاف‌سازی و نظارت مستمر بر اجرای فرآیندها با بهره‌گیری از انواع روش‌های مدیریتی و همچنین بهبود فرآیندی از مهمترین دغدغه‌های مدیران امروز است. به عبارتی تعریف روانی مشخص در راستای اجرای فرآیندهای کاری، می‌تواند از الزامات بقای یک سازمان باشد. و نحوه معرفی آن به ذینفعان، شناسایی مشکلات کاری و علل این مشکلات باید در سرفصل برنامه‌های سازمانی قرار گیرد. بهبود مستمر راهکاری موثر در راستای ریشه‌یابی علل مشکلات سازمانی است (سازمان بین‌المللی شفافیت، ۲۰۱۱).

با شفافیت و روشن کردن روند کار یک سازمان صلاحیت خود را در اجرای صحیح کار به ذینفعان و مراجع بالادستی را اذعان می‌دارد. در حقیقت شفافیت می‌تواند راهکاری برای تضمین کیفیت خدمات ارائه شده توسط سازمان باشد (ساربخانی و همکاران و ۱۳۹۲). شفاف‌سازی و علنی کردن (بیرکین شاو،^۱ ۲۰۱۰) یکی از پایه‌های اساسی دموکراسی و جمهوریت است. از سوی دیگر، حق دانستن (بونس،^۲ ۲۰۱۲) یکی از حقوق اساسی انسان است که در اصل ۱۹ بیانیه حقوق بشر نیز بر آن تأکید شده است. ازدیدگاه جهانی شفافیت را تنها راهکار اصلی مبارزه با فساد و علنی کردن فعالیت‌ها نامیده‌اند. با روشن شدن روند کار و تعیین علل مشکلات در سیستم می‌توان بسیاری از مشکلات موجود را بررسی و برای بهبود و حذف فعالیت‌های فاقد ارزش افزوده در آنها اقداماتی را انجام داد. از این منظر به بررسی مفهوم اصلی پاسخگویی در برابر عملکرد و اقدامات پیشبینی شده کشورها در برابر فساد پرداخته شده است. بر این مبنا کشورها بر اساس گزارش‌های ارائه شده خود به سازمان شفافیت جهانی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند و امتیازهای مربوط به شاخص‌ها را کسب می‌نمایند. لذا هر نهاد دولتی و سازمان خصوصی موظف به اثبات عملکرد خود در راستای ارتقاء جایگاه جهانی کشور در دیدگاه جهانی شفافیت هستند.

مدیریت شهری به عنوان ابزاری برای اجرای سیاستگذاری‌های شهری در نظر گرفته می‌شود و مفهوم علم اداره جامعه را بر عهده دارد. مدیریت شهری همچنین به معنای تفکر سیستماتیک همه جانبه نگر در امور شهری بیان می‌شود (معصومی راد، ۱۳۹۰). امروزه کیفیت زندگی شهری و ارتقاء آن به هدف اصلی بسیاری از سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقدامات مدیران شهری تبدیل شده و به عنوان شاخصی برای ارزیابی و نظارت بر عملکرد تصمیم‌گیران و مدیران مورد استفاده قرار می‌گیرد (معصومی راد، ۱۳۹۰، دباغ، ۱۳۹۳). از سوی دیگر در دنیای امروز که گردش گسترده اطلاعات و سهیم شدن مخاطبان در این چرخه شرایط متفاوتی را پدید آورده، ارائه اطلاعات واضح و شفاف برای رفع سوالات احتمالی در ذهن ذینفعان باید یکی از دغدغه‌های اصلی سازمان‌های خدمات‌رسان باشد. در غیر این صورت آنها به برخورد و ارتباط غیرصادقانه با مردم متهم می‌شوند. سیستماتیک سازی روند کاری و ورود اطلاعات دقیق و بروز در آن، به نحوی که قابلیت دستیابی به اطلاعات را برای همه ذینفعان فراهم کند از ملزومات اصلی ایجاد حس اعتماد و مشارکت سازمان‌ها در افکار عمومی است. اعتمادی که در نهایت این امر منجر به بهبود کیفیت زندگی می‌شود (پوررضا کریم سرا، ۱۳۹۶: ۷).

شهرداری تهران به عنوان رکن اصلی اجرای فرآیندهای مدیریت شهری در سطح شهر، به منظور ارائه راهکارهای بهبود، رفع نواقص و نظارت بیشتر بر فرآیندهای سازمان و در راستای جلوگیری از فساد اداری راهکارهایی را در بخش مبارزه با فساد اداری و نظام بودجه ریزی عملیاتی پیشنهاد داده‌است که در ادامه به این مسائل با جزئیات بیشتر پرداخته شده است. در این تحقیق قصد بر آن است با مطالعه رویکردهای نوین شفافیت و تعاریف ارائه شده و همچنین با بررسی شاخص‌های تعریف‌شده در جهان، ایران و مدیریت شهری کلان شهر تهران پرداخته شود. همچنین با ارائه مبحث شفاف‌سازی و نقش آن در بهبود مستمر فرآیندها، روند حاضر پاسخگویی عملکردی، جلوگیری از فساد در شهرداری تهران بررسی شود. در نهایت با تلفیق دو دیدگاه مبارزه با فساد اداری و بودجه ریزی عملیاتی الگوی پیشنهادی جهت شفاف نمودن فرآیندها در شهرداری تهران ارائه گردد.

۲- روش تحقیق

در این تحقیق با استفاده از داده‌ها و اطلاعات جمع آوری شده از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اقدامات صورت پذیرفته در راستای ارزیابی عملکرد فرآیندها و کارکنان، اقدام به تحلیل و بررسی شفافیت و شفافیت فرآیندی و نقش آن در ارائه الگوی برای بهبود مستمر فرآیندهای سازمانی در بخش مدیریت شهری در شهرداری تهران پرداخته شده است.

۳- بحث و یافته‌ها

۱-۳- مفهوم شفافیت

شفافیت معادل پذیرفته شده برای اصطلاح Transparency است. که در مورد ریشه لغوی آن اختلاف نظر وجود دارد. برخی معتقدند این واژه از حروف اضافه Trans به معنای حرکت و جنبش و Parent به مفهوم قابل مشاهده ترکیب یافته است. عده‌ای دیگر بر آن هستند که این واژه از تالیف دو ریشه لاتین Trans به معنای از طریق و از میان و Parere به مفهوم نمایان شدن و نشان داده شده جهت نظاره اشتقاق یافته شده است. در اصطلاح، استعمال شفافیت در مورد اطلاعات، داده‌ها و رویه‌ها به معنای آشکار بودن و در دسترس بودن آنها جهت بررسی و نظارت بر آنها می‌باشد (ساریخانی، ۱۳۹۲).

اصطلاح شفافیت با اصطلاح آزادی اطلاعات قرابت معنایی دارد؛ بگونه‌ای که میان این دو تمایز مفهومی روشن و مورد وفاقی وجود ندارد. از این رو برخی صاحب‌نظران صراحتاً اذعان داشته‌اند که معنای دقیق دو اصطلاح مزبور در ادبیات موجود چندان مشخص نیست و بیشتر جنبه سلیقه‌ای به خود گرفته است به گونه‌ای که به زعم برخی شفافیت، معادل آزادی اطلاعات است. طبق این تعریف شفافیت عبارت است از حق هر کدام از شهروندان (ذینفعان) در دسترسی به داده‌ها، آگاهی از معلومات و فرآیندهای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری مرتبط، شناخت مکانیزم‌های اتخاذ تصمیم توسط مسئولان و شناخت فعالیت‌های مشارکتی در اتخاذ تصمیمات. در مقابل تعریف فوق سه دیدگاه متفاوت بیان شده است، عده‌ای با بیان اینکه متولی نهاد شفافیت عملکرد اداری و عبارت دیگر، حوزه عمومی حاکمیت بوده مسئله آزادی اطلاعات ناظر بر حقوق فردی (که در درجه نخست و از همه مهمتر به عملکرد اجتماعی شهروندان، آن هم نه فقط در مقابل نهادهای دولتی، بلکه در روابط متقابل ایشان و نیز روابط آن‌ها با موسسات خصوصی نظر دارد) به گونه‌ای تلویحی رابطه تبیین را میان این دو ترسیم نموده‌اند (بریکین‌شاول، ۲۰۱۰، ساریخانی، ۱۳۹۲). دسته‌ای دیگر از محققین نیز، درحالی که آزادی اطلاعات، کلیه اطلاعات در اختیار موسسات عمومی را شاهد می‌شود، شفافیت را در آزاد سازی آن دسته از اطلاعات موسسات منحصر دانسته‌اند که با ارزشیابی آن‌ها مرتبط می‌باشد. بنابراین نظرگاه آزادی اطلاعات گستره‌ای عام و شفافیت محدوده‌ای خاص دارد. دست آخر گروهی دیگر عکس این موضع را پذیرفته و شفافیت را اعم از آزادی اطلاعات دانسته و اظهار داشته‌اند شفافیت در مقایسه با آزادی اطلاعات معنای گسترده‌تری دارد. دسترسی به اطلاعات یک جز تشکیل دهنده از نهاد شفافیت به شمار می‌رود. این درحالی است که شفافیت مستلزم آن است که امور به صورتی مدیریت شود که آشکارا یا در معرض نظارت همگانی قرار گیرند. این به معنای آن است که سوابق رویت پذیر تصمیمات و اقدامات رسمی، به منظور دسترسی بعدی حفظ و نگهداری شده و اجرای فرآیندهای دولتی و وضع مقررات تا حد امکان قابل دسترس و قابل درک است. شفافیت مستلزم تضمین این امر است که امور اجرایی به حدی آشکار و قابل دسترس باشد که فهمیدن مشارکت طرف‌های ذینفع را در آنها ممکن می‌سازد. پیچدگی، آشفتگی و محرمانگی، خصایصی است که نهاد شفافیت در صدد مقابله با آنها می‌باشد (بوونس، ۲۰۱۲). با توجه به دیدگاه‌های موجود در خصوص موضوع شفافیت باید عنوان شود که، نهاد شفافیت صرفاً در پی اثبات اجرای صحیح فرآیندها مطابق با ضوابط و مقررات موجود در راستای تحقق برنامه‌ها و اهداف تعیین شده سازمان، ثبت اطلاعات به صورت واضح برای ذینفعان و اطلاع رسانی دقیق اطلاعات به ذینفعان هر مجموعه می‌باشد. از طرفی در این تئوری بر نقش ذینفعان به عنوان عاملین اصلی موجودیت سازمانی تأکید فراوان شده است.

یکی از نتایج مهم شفاف‌سازی فرآیندهای سازمانی را مبارزه با فساد اداری عنوان نموده‌اند. ارتقا سلامت نظام اداری و مقابله با فساد از جمله ضروری‌ترین کارکردهای یک سازمان پایدار است، و در عین حال از اصلی‌ترین پایه‌های استحکام آن محسوب می‌شود (ساریخانی، ۱۳۹۲).

۲-۳- انواع شفاف‌سازی

بر اساس رویکردهای ذکر شده باید عنوان شود که از لحاظ نظری «شفاف‌سازی» به سه دسته شفاف‌سازی و حق دسترسی به اطلاعات، شفاف‌سازی مشارکتی و شفاف‌سازی پاسخگویی یا فرآیندی تقسیم می‌شود. این سه تعریف گرچه در ظاهر با هم متفاوت هستند، در حقیقت مکمل و مرتبط یکدیگر هستند (لفت ویچ، ۱۳۷۸).

۱-۲-۳- شفافیت و حق دسترسی به اطلاعات

نوع نخست را «شفاف‌سازی و حق دسترسی به اطلاعات» نام نهاده‌اند بدین معنا که مردم باید از بازیگران و تصمیمات حکومتی یا سازمانی آگاه شوند و به اطلاعات دسترسی داشته باشند. برای تحقق آرمان‌های شفاف‌سازی، راه‌های عملی مختلفی اندیشیده شده است که یکی از آنها تضمین حق دسترسی به اطلاعات برای شهروندان است. دانستن و دسترسی به اطلاعات

همواره از حقوق اولیه شهروندان محسوب گردیده و تلویحاً در قوانین مختلف آمده است. هر چند اصولاً تنها اطلاعات موسسات دولتی یا سازمان‌های مربوط به منافع عمومی باید در دسترس قرار داشته باشد و سازمان‌های خصوصی از این امر مستثنی هستند اما در مواردی که کار سازمان‌های خصوصی و دولتی با هم تداخل پیدا کند اصل بر تسری قوانین دسترسی به اطلاعات است (مندل^۱، ۲۰۰۰). مواردی هم وجود دارد که حق دسترسی به اطلاعات چندان محرز و مبرهن است که اساساً نیازی به وضع قوانین دیده نمی‌شود (مارتین^۲، ۱۹۹۸، سازمان بین‌المللی شفافیت^۳، ۲۰۱۱، ۲۰۱۰).

۳-۲-۲- شفافیت مشارکتی

نوع دوم یا «شفاف‌سازی مشارکتی» به این معناست که همه مردم باید بتوانند شخصاً یا از طریق نمایندگان خود به صورت شفاف در تصمیمات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شرکت کنند. برخی محققان اساساً مشارکت را مستلزم شفاف‌سازی اطلاعات دانسته‌اند به نظر رابرتس^۴، اگر محدودیتی در این زمینه هست باید به صراحت و روشنی قانونمند گردد و توجیهات قانع‌کننده‌ای برای آن وجود داشته باشد (برادبک^۵، ۲۰۱۲). به عبارتی دیگر مشارکت را می‌توان فرآیند درگیری ذینفعان در تصمیم‌های استراتژیک تاکتیکی سازمان به حساب آورد که به صورت رسمی یا غیر رسمی در فرم مستقیم و غیر مستقیم با درجه سطوح و حدود مشخص اتفاق می‌افتد (شرکت مالی بین‌الملل^۶، ۲۰۰۷). به این ترتیب کلیه ذینفعان در روند تصمیم‌گیری‌های مربوط به آن سازمان دخالت کرده و شریک محسوب می‌شوند (دفتر مطالعات سیاسی، ۱۳۸۴).

۳-۲-۳- شفافیت پاسخ‌گویی یا فرآیندی

یعنی حکومت یا هر نهاد تصمیم‌گیرنده، ناظر و جز آن، هنگام تخلف از قانون یا هنگامی که عملکرد آن تاثیر جدی بر منافع مردم دارد در برابر نظام قضایی و نیز در برابر افکار عمومی به طور صریح و روشن پاسخگویی عملکرد خود باشد. در این میان، افکار عمومی به ویژه رسانه‌های گروهی می‌توانند به مردم کمک کنند تا عملکرد و نحوه فعالیت حکومتی را به درستی بشناسند، امکان مشارکت در تصمیمات سیاسی را پیدا کنند و در نهایت، مقامات رسمی را وادار به پاسخگویی کنند (برادبک^۷، ۲۰۱۲). ژوزف استیگ لیتز از زاویه‌ای دیگر به بررسی شفاف‌سازی می‌پردازد. به نظر وی، عدم شفاف‌سازی و علنی نبودن کارها و فعالیت‌ها باعث می‌شود که کیفیت تصمیم‌گیری به سطح نازلی برسد و تخلفات اداری بروز پیدا کند. پس به عبارت دیگر به این جنبه از شفافیت، شفافیت فرآیندی نیز اطلاق می‌شود (لینداستید^۸ و نائورین^۹، ۲۰۱۲). بنابراین تعریف روالی مشخص جهت پاسخگو بودن در سازمان امری ضروری بوده و نیاز به تعریف فرآیند کاری با ورودی‌ها و خروجی‌های مشخص و بازخور ذینفعان دارد. که در این خصوص کسب رضایت ذینفعان از روشن بودن روند کار، دسترسی به اطلاعات لازم از اجرای صحیح کار، حق مشارکت در امور مرتبط با تصمیم‌گیری‌های سازمان، نقش چشمگیری را ایفا می‌کند. بر این اساس می‌توان استنباط کرد که این تعریف شفاف‌سازی در برگیرنده دو تعریف قبلی نیز خواهد بود و در مجموع به هدف والای سازمان که دستیابی به خشنودی ذینفعان، ارتقاء عملکرد اداری، جلوگیری از فساد اداری و در نهایت دستیابی به بهبود مستمر و پایدار سازی است توجه دارد (ریببی و آصف، ۱۳۹۱).

۳-۲-۳-۱- مفهوم پاسخ‌گویی

پاسخگویی و شفافیت یکی از ابزارهای اصلی مبارزه با فساد به حساب می‌آید و دستیابی به نظام پاسخگویی مناسب از اهداف اصلی اکثر اصلاحات بخش‌های سازمان است. وجود سیستم کارآمد از پاسخگویی و شفافیت از سویی باعث حفظ مشروعیت و مقبولیت نظام سیاسی، اقتصادی و اداری و برخورد با فساد می‌شود و از سوی دیگر می‌تواند از فساد سازمان‌ها جلوگیری کند. پاسخگویی یعنی شخص برای رفتار خویش در برابر کسانی که حق قضاوت درخصوص رفتار او را دارند پاسخگو است. پاسخگویی نیروی پیش‌برنده‌ای است که بر بازیگران کلیدی فشار می‌آورد تا در قبال عملکرد خود مسئول باشند و از عملکرد خوب خدمات عمومی اطمینان حاصل کنند (دفتر مطالعات سیاسی، ۱۳۸۴).

1. Mendel
2. Martin
3. Transparency International
4. Raberts
5. Brodbeck
6. International Finance corporation (IFC)
7. Brodbeck
8. Lindstedt
9. Naurin

به طور کلی پاسخگویی به دو شکل متمایز تقسیم بندی می‌شود: پاسخگویی دموکراتیک، پاسخگویی در برابر قانون (دفتر مطالعات سیاسی، ۱۳۸۴). اهمیت قائل شدن برای پاسخگویی به جایگاه افراد پاسخگو و ناظر در درون یک نظام سیاسی، اقتصادی و اداری خاص و نوع روابط آن‌ها با همدیگر بستگی دارد. در یک دسته بندی کلی گروهی از این نهادها، بازیگران پاسخگو و ناظر داخل حکومت وجود دارند که عاملان درونی پاسخگویی (پاسخگویی افقی) هستند و گروهی از ابزارها و نهادها نیز خارج از حکومت وجود دارند که به عاملان بیرونی پاسخگویی (پاسخگویی عمودی) معروفند (بانک جهانی^۱، ۲۰۰۰؛ دریک^۲، ۲۰۰۱). هدف پاسخگویی اطلاع ذینفعان از چرایی و چگونگی انتخابات و گزینه‌ها و فرآیندهای کاری است تا توانایی قضاوت و واکنش مناسب به اقدامات سازمان را بیابند. افزایش شفافیت در سیستم به وجود آزادی بیان، آزادی اطلاعات و نیز درجه عدم تمرکز در سیستم بستگی دارد. زمانی که دسترسی به اطلاعات برای آگاهی از اقدامات درست یا اشتباه بخش‌های مختلف سازمان آسان بوده و آگاهی رسانی صحیح به ذینفعان و همچنین مقامات صورت پذیرد، مدیریت مؤثر ارتقا می‌یابد و به طور ویژه فساد کاهش پیدا می‌کند (مجلس مرکزی کانادا^۳ و بانک جهانی، ۲۰۰۰).

۳-۳- بهبود مستمر راهکاری مناسب برای شفافیت فرآیندی

شفافیت از دیدگاه فرآیندی به معنی روشن کردن جریان فرآیند و عملکرد آن است. که خود یکی از گام‌های ارتقا فرآیند محسوب می‌گردد. برای ارتقا فرآیند درک جزئیات فرآیند، شناسایی عملکرد جاری، ورودی‌ها (منابع)، خروجی‌ها (خدمات و محصولات) ضروری است (اخوان صراف، ۱۳۸۹). شناسایی و درک عملکرد جاری هر سازمانی با هدف تعیین میزان کارایی سازمان در قبال ورودی‌ها (منابع) و تولید خروجی‌ها (خدمات و محصولات) و همچنین مولد یا غیر مولد بودن فرآیندهای تعریف شده در راستای تحقق برنامه‌ها و اهداف سازمانی است (اسکندری، ۱۳۹۴). بر این اساس تعریف روالی مشخص جهت برنامه‌ریزی، هدف گذاری سالیانه، شناسایی فرآیندهای کاری موجود در سازمان و اثبات موثر بودن خروجی‌های فرآیندهای تعریف شده در راستای پیشبرد اهداف سازمانی، یکی از اصلی‌ترین راهکارهای بهبود سازمان محسوب می‌گردد و می‌تواند روشی جهت پاسخگو بودن سازمان در راستای عملکرد خود باشد (مجلس شورای اسلامی ایران، ۱۳۹۰).

بهبود سازمان با شناسایی جزئیات مراحل انجام فرآیندهای سازمان و مدلسازی آنها، توجیه کردن تک تک مراحل اجرای روند موجود و فعالیت‌های تعریف شده، شناسایی علل مشکلات و ریشه‌یابی آنها و حذف فعالیت‌های اضافی و مشکلات موجود قابلیت اجرایی شدن در هر سازمانی را دارد (اداره مطالعات و مقررات بانک، ۱۳۸۵). بهبود مستمر قادر است کارا بودن کلیه فرآیندهای سازمانی در استفاده بهینه از منابع در اختیار و ارائه خروجی‌ها (خدمات و محصولات) متناسب با نیازهای ذینفعان، تامین اهداف سازمانی و اثربخش بودن فرآیندها در طولانی مدت را به همراه داشته باشد. بدین ترتیب سازمان می‌تواند در مقابل هر اقدامی پاسخگو بوده و در مقابل تغییرات احتمالی در سیستم مناسب ترین واکنش را از خود نشان دهد. اولین گام در اجرای روند بهبود مستمر در هر سازمان بر اساس دو ابزار به نام های مدل سازی فرآیندها و نمودار جریان داده‌ها است (اسکندری، ۱۳۹۴).

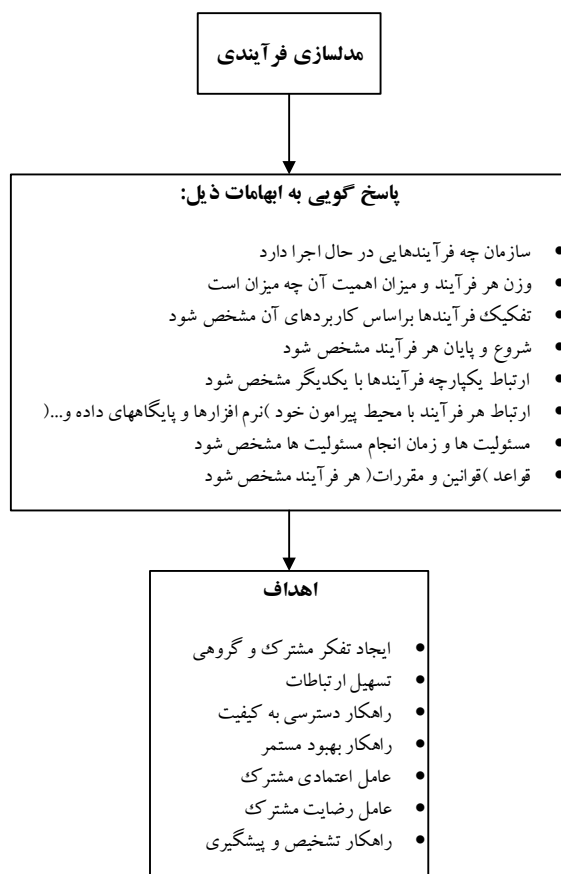
۳-۳-۱- مدلسازی فرآیندها

مدلسازی فرآیندها در واقع جریان کار سازمان را در قالب آیین‌نامه‌ها و روش‌های اجرایی هدایت می‌کند و دید بهتر و کاملتری از فرآیندهای سازمانی را در اختیار ذینفعان قرار می‌دهد (ایلکا و مینی، ۱۳۹۳). بعلاوه، این امر منجر به معرفی فرآیندهای درحال اجرا، اولویت دهی به فرآیندها و شناسایی فرآیندهای فاقد ارزش افزوده برای سازمان می‌شود. شکل شماره ۱ به جز به معرفی مزایای مدلسازی فرآیندی در سازمان پرداخته است (سازمان بین المللی شفافیت برلین^۴، ۲۰۱۰).

۳-۳-۲- نمودار جریان داده ها

نمودار جریان داده^۵ (DFD) تلاش می‌کند تا جریان گذر داده‌ها یعنی مسیری که یک ورودی طی می‌کند تا به یک خروجی تبدیل شود را در سیستم را به صورت یک نمودار تصویری نمایش دهد (ایلکا و مینی، ۱۳۹۳). بعلاوه این دیاگرام قادر به شناسایی علل تغییرات عملکرد یک فرآیند است. این علل از روی ارزیابی عملکردهای دوره‌ای که در سازمان انجام می‌شود، شناسایی خواهد شد. (سازمان بین المللی شفافیت برلین، ۲۰۱۰).

1. World Bank
2. derick
3. Parliamentary Center Canada
4. Berlin: Transparency International
5. Data Flow Diagram

شکل ۱: اهداف مدلسازی فرآیندی

۳-۴- شفافیت و پاسخگویی در دیدگاه جهانی

در کل ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد به عنوان مهمترین دستیافت‌های شفافیت فرآیندی از جمله ضروری‌ترین و اصلی‌ترین پایه‌های استحکام دولت‌ها و سازمان‌ها محسوب می‌شود. در سال ۱۹۹۳ سازمان شفافیت بین‌المللی در آلمان با هدف مبارزه با فساد و افزایش آگاهی در مورد آن تاسیس شده است. این سازمان به طور سالیانه اقدام به انتشار شاخص ادراک فساد می‌کند. سنجش فساد با استفاده از شاخص‌های نظیر فساد، اختلاس، رشوه‌گیری، خرید و فروش پست‌های دولتی، رشوه‌پذیری دستگاه قضایی، فساد مالی در میان سیاستمداران و مقام‌های دولتی و عدم مقابله کافی یا ناکارایی در پیکار علیه مواد مخدر است (سازمان شفافیت بین‌المللی، ۲۰۱۵). بنابر این هدف از سازمان شفافیت بین‌المللی از تعیین شاخص‌های مذکور، رشد اقتصادی کشورها و جلوگیری از سوء استفاده مدیران از منابع ملی سازمان می‌باشد. این امر دولت را به سمت تحقق عدالت اجتماعی سوق می‌دهد. دولت‌ها موظفند برای تحقق اهداف و برنامه‌های کاری خود منابع مناسب و کافی (ورودی‌ها) را در اختیار سازمان‌های اجرایی قرار دهند. سازمان‌ها نیز موظفند از این منابع (مالی انسانی و تجهیزات) در بهترین وجه ممکن در راستای ارائه خروجی‌هایی با بالاترین کیفیت و متناسب با نیاز ذینفعان استفاده کنند. نظام بودجه‌ریزی عملیاتی می‌تواند به عنوان ابزاری کارآمد و موثر در جهت مدیریت صحیح عملکرد سازمان تعریف کرد. بر این اساس یکی از اهداف استقرار نظام بودجه‌ریزی عملیاتی، شفاف‌سازی عملکرد سازمان است که خود این موضوع می‌تواند پایه‌ای برای اهداف دیگر که تعیین کارایی و در نهایت اثر بخشی سازمان است.

ایران نیز بر این اساس در قانون "ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد" به منظور اثبات شفافیت فرآیندهای جاری ادارات وظایفی بر عهده دستگاه‌های اداری، اجرایی و نظارتی کشور گذاشته شده است مطابق ماده ۲۸ این قانون شورای دستگاه نظارتی کشور موظف است تا شاخص‌های اندازه‌گیری میزان سلامت اداری را تعیین کند و بر همین مبنا عملکرد سازمان‌ها ارزیابی شود، لذا بر اساس مبانی تعریف شده علمی، نظری و قانونی، شاخص‌های نه گانه به شرح ذیل اعلام شد (دبیرخانه شورای دستگاه‌های نظارتی کشور، ۱۳۹۴):

۱. قانون‌گرایی	۴. نظارت و کنترل داخلی	۷. آموزش
۲. استقرار توسعه سامانه‌های الکترونیکی	۵. پاسخگویی	۸. شایسته سالاری
۳. شفافیت	۶. انضباط اداری و مالی	۹. الگوی مصرف

جامع‌ترین تعریفی که می‌توان از شفافیت ارائه داد عبارتند از «دسترسی ضابطه‌مند، روشن و آسان ذی‌نفعان به قوانین، مقررات، مأموریت‌ها، وظایف، رویه‌های کاری، تصمیمات، اقدامات و فعالیت‌های دستگاه مرتبط با حقوق شهروندی» (دبیرخانه شورای دستگاه‌های نظارتی کشور، ۱۳۹۴). با توجه به شاخص‌های ذکر شده شورای دستگاه‌های نظارتی کشور به مسئله شفافیت و پاسخ‌گویی به صورت دو مقوله جداگانه پرداخته است. در این بخش شفافیت به مبحث روشن شدن روند کار می‌پردازد که جدول شماره (۱) به جزئیات شاخص‌های مرتبط پرداخته است (دبیرخانه شورای دستگاه‌های نظارتی کشور، ۱۳۹۴).

جدول ۱: شاخص‌های مرتبط با شفافیت از دیدگاه شورای دستگاه‌های نظارتی کشور

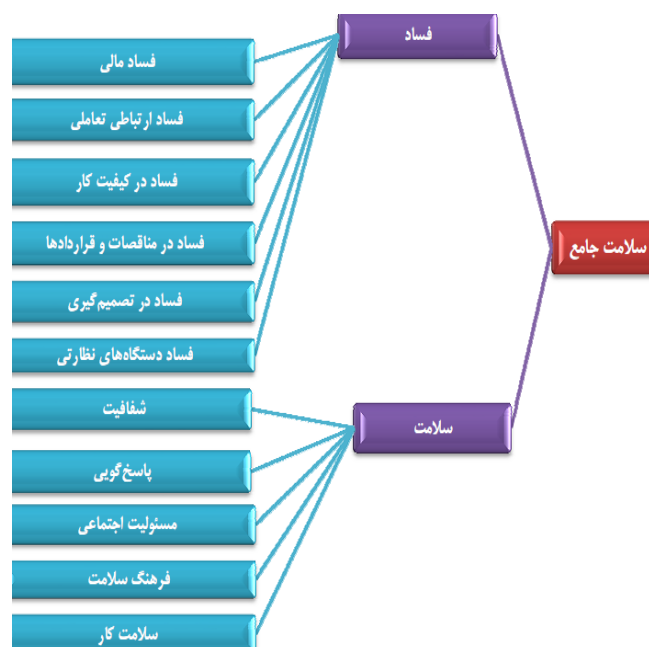
محور	عنوان محور	شاخص‌ها
الف	شفافیت قوانین و مقررات	شفاف سازی کلیه تصویب نامه ها ، دستورالعمل ها ، بخشنامه ها و آئین نامه های قابل بهره برداری برای ذینفعان
		اطلاع رسانی در خصوص حقوق و تکالیف مراجعه کنندگان
		در دسترس قرار دادن کلیه قوانین و مقررات معتبر و حاکم بر دستگاه
ب	شفاف سازی مراحل انجام کار و فعالیت	در دسترس عموم قرار دادن اطلاعات مربوط به نوع خدمات قابل ارائه به ارباب رجوع به صورت مناسب
		اعلام اطلاعات مربوط به صدور مجوزها ، اعطای امتیازات ، معافیت های قانونی ، موافقت های اصولی ، مفاصاحساب ها و تسهیلات اعطایی
		شفاف و مستند سازی فرایند فعالیت ها و نیز تصمیم گیری ها در شوراها، کمیسیون ها ، کمیته ها و کارگروه های درون سازمانی
		ثبت و ضبط شفاف کلیه عملیات اداری در درگاه داخلی دستگاه
		اطلاع رسانی از فرآیندهای کاری و زمان بندی انجام کارها و مدارک مورد نیاز و فرم های مورد عمل
		تبیین استانداردها، معیارها و شاخصهای مورد عمل دستگاه ها
		درج مأموریتها، شرح وظایف دستگاه ها و واحدهای مربوط در دیدارگاه های عمومی
		مستند سازی مراحل انجام معاملات
ج	شفاف سازی معاملات	اطلاع رسانی لازم در خصوص مناقصات ، مزایده ها و ترک تشریفات از طریق پایگاه ملی اطلاع رسانی مناقصات و درج آن در سامانه معاملاتی سازمان بازرسی کل کشور
		فراخوان معاملات بزرگ و برگزاری مناقصه و مزایده عمومی در روزنامه های کثیرالانتشار
		تحويل تمامی اسناد مناقصه و مزایده به طور یکسان به همه داوطلبان در معاملات بزرگ
		وارد کردن متن قراردادها مربوط به معاملات متوسط و بالاتر و اسناد و ضمیمات آنها در پایگاه اطلاعات قراردادها
		نظام مند سازی فرآیند تهیه و تشخیص موارد عدم الزام به برگزاری مناقصه(موضوع ماده ۲۹ قانون مناقصات)
د	شفاف سازی امور اداری و استخدامی	وجود دستور العمل و فرایند شفاف مسیر ارتقای شغلی
		وجود دستور العمل در خصوص نحوه اعطای امتیازات قانونی و امور رفاهی به کارکنان
		اطلاع رسانی مناسب و به هنگام در خصوص امتیازات قانونی و امور رفاهی به کارکنان
		اطلاع رسانی مناسب در خصوص شرایط انتصاب مدیران و نحوه تحصیل آن
		اطلاع رسانی و ابلاغ مناسب دستور العمل در خصوص مسیر ارتقای شغلی به کارکنان دستگاه
		شفاف سازی مراحل جذب بکارگیری و استخدام کارکنان

۳-۵- جایگاه شفافیت در الگوی حکمرانی شهری خوب

حکمرانی شهری را می‌توان فرایندی دانست که بر اساس کنش متقابل میان سازمان‌ها و نهادهای رسمی اداره شهر از یک طرف و سازمان‌های غیردولتی و تشکلهای جامعه مدنی از طرف دیگر شکل می‌گیرد. از جمله ویژگی‌های الگوی حکمرانی شهری می‌توان به «تداوم پذیری، حق و اختیار تصمیم‌گیری، عدالت، کارآمدی و اثربخشی، شفافیت و پاسخگویی، شهروندی و التزام مدنی و امنیت» دانست که دارای وابستگی متقابل‌اند و همدیگر را تقویت می‌کنند. طبق الگوی فوق، تصمیم‌گیری‌های مربوط به امور شهری با همکاری و همیاری حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی اتخاذ می‌شود و سیاستگذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های از بالا به پایین که توسط حکومت مرکزی انجام می‌شد را مورد چالش قرار می‌گیرد (کمانرودی کجوری و بیگدلی، ۱۳۹۳). از این منظر شفافیت در حکمرانی شهری به معنی جریان آزاد اطلاعات و قابلیت دسترسی سهل و آسان به آنها، برای تمامی ذینفعان مربوطه است. اطلاعات باید به اندازه کافی و به صورت قابل فهم در دسترس باشند و از طرف دیگر اتخاذ تصمیمات و اجرای آنها از قوانین و مقررات مشخصی پیروی کند همچنین مداخله کردن ذینفعان در جریان‌ات تصمیم‌گیری یکی از مهمترین ویژگی‌های این محور از مدیریت محسوب می‌گردد (دباغ و نفری، ۱۳۸۸).

۳-۶- اقدامات شهرداری تهران در رویه شفافیت فرآیندی

با توجه به مطالب ذکر شده، شهرداری تهران، به عنوان اصلی‌ترین نهاد خدمتگذار در مدیریت شهری، از جمله سازمان‌هایی است که گستره و بزرگی آن سبب شده است هر گونه پدیده‌ای در درون آن تأثیرات عمیقی بر حیات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در تهران و شاید کل ایران داشته باشد. از همین‌رو بحث شفاف‌سازی فرآیندهای جاری و کنترل آن توسط این سازمان از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است (Folescher, 2010). در این مبحث بخش مبارزه با فساد و ایجاد سلامت اداری و تعریف روالی مشخص در راستای توجیه پذیر کردن اقدامات خود، یکی از اولویتهای مدیریت شهرداری است. در این راستا شهرداری تهران به منظور قانونمند نمودن روال کاری خود، متناسب سازی ورودی‌ها (منابع) با خروجی‌ها (محصولات و خدمات) یا همان سنجش کارائی و حرکت سازمان به سمت تحقق اهداف، اقدام به شفاف نمودن فرآیندهای خود و ارزیابی عملکرد سازمان در راستای تحقق این مهم در قالب دو مبحث نظام بودجه ریزی عملیاتی پرداخته است (کیم^۱، ۲۰۱۴). از طرفی دیگر مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران طی مطالعات صورت پذیرفته نظامنامه‌ای را تحت عنوان سنجش سلامت و فساد اداری شهرداری تهران تدوین نموده است. مدل سنجش سلامت و فساد اداری شهرداری تهران شامل دو بخش سلامت و فساد است که در شکل شماره ۲ به شاخص‌های آن اشاره شده است (مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، ۱۳۹۲).

شکل ۲: مدل سنجش سلامت و فساد اداری برای شهرداری تهران

منظور از شفافیت در این مستند، شفافیت بر میزان عملکرد کارکنان مطابق با معیارها و رویه‌های مقامات عمومی در اجرای وظایف‌شان اشاره دارد. در آن از شفافیت به عنوان زیر مجموعه سلامت اداری یاد شده است که ارزیابی آن بر مبنای معیارهای زیر صورت می‌گیرد. که با معیارهای تعریف شده در این بخش روالمند بودن پاسخگویی در راستای شفاف نمودن اقدامات کارکنان تعریف شده است.

جدول ۲- معیارهای شفافیت از دیدگاه بخش سلامت و مبارزه با فساد اداری

میزان گشودگی در معیارها و رویه‌های کاری سازمان	شفافیت
میزان وضوح رویه‌های کاری	
میزان عملی بودن معیارها و رویه‌ها	
میزان پیروی از قوانین، قواعد و رویه‌های سازمانی	
تلاش‌های ضد فساد در فرآیندهای اجرایی سازمان و راه انداختن امور	
سهولت یا دشواری مطرح کردن ایرادها در سازمان	

با اشاره به مباحث قانونی زیر"

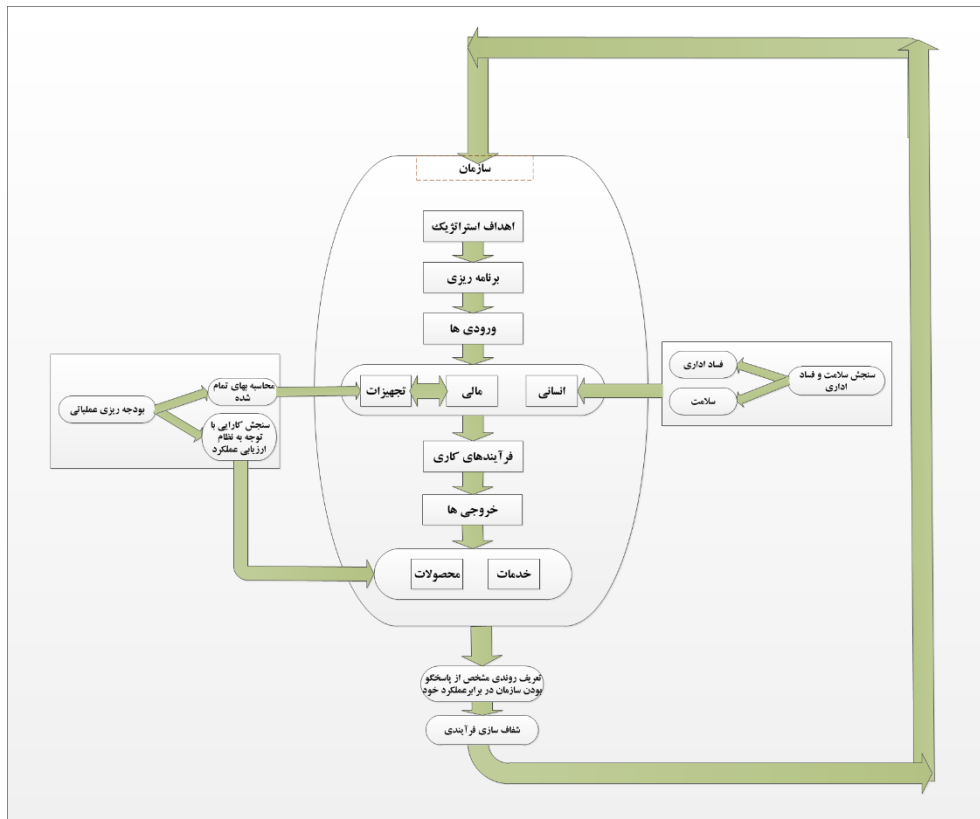
۱. ماده ۲۱۹ قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران
۲. بند ۳۲ سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری در خصوص برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران
۳. مواد ۱۴۴ و ۱۳۸ برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران
۴. بند ۱۰ سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصوب ابلاغی مقام معظم رهبری
۵. دستورالعمل اجرایی بودجه سال ۹۰ شهرداری تهران
۶. یکصد و نود و هشتمین مصوبه شورای اسلامی شهر تهران در سال ۱۳۸۸ در خصوص برنامه‌های اصلاح الگوی مصرف

نظام بودجه‌ریزی عملیاتی را می‌توان به عنوان ابزاری دانست که در راستای همسو سازی فرآیندها و فعالیت‌ها با اهداف و برنامه‌های سالیانه حرکت می‌کند. بنابراین ارتباط بین اعتبارات تخصیص یافته به دستگاه‌های زیر مجموعه با خروجی‌ها و پیامدهای آن‌ها، از طریق به کارگیری اطلاعات عملکردی در تخصیص منابع امکان پذیر است.

بر اساس آنچه گفته شد، سه موضوع اساسی ارزیابی عملکرد سازمانی، محاسبه بهای تمام شده و برنامه‌ریزی در راستای کارایی و اثربخشی سازمان تعریف می‌شود. با احصاء کلیه اقدامات شهرداری و محاسبه بهای تمام شده برای هر خدمت، فعالیت و برنامه و نیز تهیه اطلاعات عملکردی نسبت به شفاف سازی و چگونگی هزینه کرد اعتبارات و کانال گردش اعتبارات اقدام می‌شود. پس از شفاف شدن فرآیند گردش هزینه‌ها تلاش خواهد شد با اعمال اصلاحات لازم از طریق آموزش، تجدید ساختار پیوستگی بین نتایج حاصل از ارائه خدمات و اهداف مورد انتظار از تدوین برنامه بررسی گردیده و در صورت لزوم تغییراتی در تعداد و نوع خدمات متناسب با اهداف داده خواهد شد (مهدیان فر و همکاران، ۱۳۸۹).

۳-۷- الگوی پیشنهادی پیاده‌سازی شفافیت فرآیندی در شهرداری تهران

با توجه به آنچه تاکنون مطرح شد شفافیت و شفافیت فرآیندی در شهرداری را می‌توان راهکاری در راستای اطلاع رسانی دقیق، پاسخگویی و توجیح پذیر بودن اقدامات شهرداری برای ذینفعان عنوان کرد به نحوی که منابع اختصاص داده شده به فرآیندها به طور موثر به خدماتی کارا تبدیل شوند (کیم، ۲۰۱۴). الگوی شکل شماره ۳ به عنوان پیشنهاد در راستای شفاف سازی و پاسخگو بودن شهرداری در قبال اقدامات اجرایی خود است. برنامه ریزی‌های سالیانه در راستای تحقق اهداف استراتژیک صورت می‌گیرد. برای اجرایی شدن برنامه‌های فوق باید منابع (مالی، انسانی و تجهیزات) مناسب در نظر گرفته شود. این منابع در حقیقت ورودی‌های لازم برای انجام فرآیندهای سازمان خواهد بود تا خروجی‌ها (خدمات و محصولات) متناسب با نیازهای ذینفعان اصلی سازمان تامین شود. در روند فوق، توجیح پذیر بودن اقدامات صورت گرفته و اثر بخشی خروجی‌ها، با محاسبه بهای تمام شده و برنامه ارزیابی عملکرد بررسی می‌شود. از طرفی با استقرار دو شاخص فساد اداری و سلامت از عملکرد صحیح پرسنل در حدود شرح وظایفشان در مقابل ذینفعان اطمینان حاصل می‌شود. از ماحصل دو برنامه نظارتی مذکور علل مشکلات ریشه یابی شده و روالی مشخص در راستای پاسخگو بودن سازمان از عملکرد خود تعریف می‌شود. در نهایت سازمان قادر به آگاه سازی ذینفعان خود از عملکرد و منابع صرف شده خواهد بود و این به معنی شفافیت سازی عملکرد و فرآیندهای سازمانی برای ذینفعان خواهد بود. از نتایج آن در ارتقاء برنامه ریزی شهرداری در راستای تحقق اهداف کلی در دوره های آتی استفاده می‌شود.

شکل ۳- الگوی پیشنهادی شفافیت و شفافیت فرآیندی

۴- نتیجه گیری

شفافیت را می‌توان دستیابی سریع و آسان به اطلاعات تعریف کرد. شفافیت می‌تواند وجود هر انحرافی از عملکرد سازمان در دستیابی به اهداف، را با اطمینان کامل نمایش دهد و کمک می‌کند این انحرافات به حداقل ممکن برسد. در این صورت یک سازمان قادر به ردیابی عملکرد خود در قبال ورودی‌ها (منابع) به چرخه کاری و سنجش کارایی و اثربخشی اقدامات و پرسنل خود خواهد بود. در نتیجه سازمان‌ها به نهادی پاسخگو در مقابل رفتار خود تبدیل می‌شود. شفافیت و پاسخگویی راهکاری موثر در مبارزه با فساد برای سازمان است. پاسخگویی پیش نیاز اساسی برای ممانعت از سوء استفاده از قدرت می‌باشد و تضمینی برای این است که قدرت با بیشترین درجه ممکن از کارایی، تاثیرگذاری، تناسب، آینده‌نگری و تدبیر به سوی دستیابی به اهداف اصلی پذیرفته شده حرکت کند.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، اصلاح نظام اداری همواره به عنوان یک اصل و ضرورت غیر قابل انکار مورد بحث و تأکید بوده که در نهایت، منجر به صدور فرمان تاریخی مقام معظم رهبری در ۱۳۸۰/۰۲/۱۰ برای مبارزه با فساد اداری و اقتصادی گردید. در این راستا دبیرخانه شورای دستگاه نظارتی کشور مطابق بند ۲۸ قانون "ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد" در راستای شفاف نمودن فرآیندها و پاسخگو بودن سازمان در مقابل عملکرد خود اقدام به شناسایی شاخص‌های ۹ گانه مبارزه با فساد نموده است که در آن شفافیت و پاسخگویی مستقلاً به عنوان دو شاخص اصلی پرداخته‌است (دبیرخانه شورای دستگاه‌های نظارتی، ۱۳۹۴).

لذا برای دستیابی به این مهم وجود یک نظام پایش و اندازه‌گیری فرآیندها و فعالیت‌های سازمان که قادر باشد هرگونه انحراف از برنامه‌های تدوین شده در راستای تحقق اهداف را مورد بررسی قرار دهد ضروری است. بر این مبنا سازمان‌ها باید راهکاری را پیاده سازی نمایند که بتواند کارایی و اثر بخشی خروجی‌ها (خدمات و محصولات) خود را در قبال ورودی‌ها (منابع مالی، انسانی و تجهیزات) به اثبات برسانند و بتوانند از عملکرد خود دفاع نمایند لذا با مشخص بودن مراحل انجام فرآیندهای کاری و شناسایی علل پیشامدن مشکلات و حذف آن‌ها و همچنین مراحل فاقد ارزش افزوده، می‌توان راهکارهای بهبود را در سازمان برنامه ریزی نمود و روالی برای پاسخگو بودن سازمان در قبال عملکرد خود طراحی نمود. مهمترین و اثر بخش‌ترین ابزار برای دستیابی به اطلاعات در مورد روند جریان داده‌ها در سازمان که می‌تواند نقش بسزایی در شناسایی و تعیین علل تغییرات سازمان و برنامه ریزی در راستای بهبود مستمر داشته باشد، تعریف یک نظام مدون شفاف سازی فرآیندی است. بنابراین شفاف‌سازی فرآیندها و

اقدامات سازمانی برای ذینفعان چه در راستای اطلاع رسانی و چه در جهت پاسخ گویی باید یکی از اولویتهای کاری مدیران ارشد باشد.

در شهرداری تهران به منظور تحقق این مهم، برنامه‌های گسترده‌ای تعریف شده است که از آن جمله می‌توان از نظام بودجه-ریزی عملیاتی و بحث سلامت اداری نام برد. در این تحقیق با تلفیق این دو مبحث الگویی را برای استقرار این مهم در شهرداری تهران پیشنهاد دهد.

نهایتاً باید عنوان نمود که اگرچه در ایران برنامه‌های زیادی برای مبارزه با فساد، طراحی و به اجرا درآمده اما در این رابطه موفقیت اندکی حاصل شده است که میتوان دلیل اصلی آن را این چنین بیان کرد که برنامه‌های صورت گرفته از سوی دولت‌ها غالباً بر روی تنبیه و مجازات متخلفین متمرکز بوده است بجای آنکه بر پیشگیری از بروز فساد تأکید داشته باشد با فرهنگ سازی و بررسی تأثیر آن به عنوان یک عامل پیشگیرانه در بروز فساد اداری می‌توان اقدامی جدی بعمل آورد (ربیعی و آصف ۱۳۹۱).

ایجاد ساختار مناسب، شکستن اقدامات کلی به اجزا، جاری سازی قوانین و الزامات به فعالیت‌ها، اولویت بندی فعالیت‌ها و تعیین نقش و جایگاه ذینفعان در مشارکت و تصمیم گیری، پیشنهاد می‌گردد اقدام به طراحی ماتریس واگذاری مسئولیت‌ها (RAM) شود. این ماتریس بیانگر ارتباط بین فعالیت‌ها و مسئولیت‌های مرتبط با هر فعالیت‌ها است. بنابراین می‌توان از آن به عنوان ابزاری در راستای تحقق شفافیت فرآیندی در سازمان نام برد (توسلی حجتی و علایی جوردی، ۱۳۹۳). بعلاوه باید عنوان نمود با توجه به اقدامات مدیران شهری در بخش شفافیت فرآیندها، کاستی‌های موجود در این بخش و روند ارائه اطلاعات مکفی به کلیه ذینفعان پیشنهاد می‌شود در بخش بهبود مستمر و ارائه روند فرآیندی برای این موضوع مجدداً تلاشی صورت پذیرد. نیاز مطابق با نتایج مطالعات صورت پذیرفته شاخص‌های شفاف

در این راستا پیشنهاد می‌شود در شناسنامه فرآیندهای حوزه‌ها جایگاهی درج شود و نقش هر یک از افراد در فرآیندها مشخص شود. لذا بر اساس آن می‌توان مراحل مختلف فرآیند و وظایف افراد در تحقق آن را تعیین کرد و برنامه‌ریزی‌های آتی صورت پذیرد. لذا باید با تأکید بیشتر بر استقرار چرخه ۹گانه FOCUS PDCA در شهرداری اقدام نمود.

منابع

۱. اخوان صراف، احمد رضا (۱۳۸۹). پیاده سازی مدل مناسب مهندسی مجدد فرآیند، همایش ملی چالش‌های مدیریت و رهبری در سازمان‌های ایرانی، ۱۵.
۲. اداره مطالعات و مقررات بانکی (۱۳۸۵). بهبود شفافیت در بانک، کمیته نظارت بر بانکداری بال، س ۱.
۳. اسکندری، ناصر، محمدی، سید محمد و پروین عبدالهی (۱۳۹۴). مدل فرآیندی فراگیر کاربردی در شرکت توزیع نیروی برق استان البرز، نشریه مدیریت دولتی، سال ششم، شماره ۲۸.
۴. ایلکا، راحیل، میعی، علی (۱۳۹۳). بهبود مستمر با رویکرد FOCUSE PDCA در افزایش بهره‌وری مطالعه موردی شرکت توزیع نیروی برق تهران، کنفرانس بین‌المللی مدیریت و مهندسی صنایع، ۲۷.
۵. پوررضا کریم‌سرا، ناصر (۱۳۹۶). راه‌مهار «رانت اطلاعات» در شهر تهران، روزنامه دنیای اقتصاد، سال پانزدهم، شماره ۴۱۶۹ دوشنبه ۲۴ مهرماه.
۶. توسلی حجتی، زهرا، فرشته علایی جوردی (۱۳۹۳). تدوین ماتریس مسئولیت-فعالیت سامانه پدیدآوری طرح‌ها پروژه‌های سرمایه‌گذاری در نظام فنی اجرایی کشور، کنفرانس بین‌المللی مدیریت و مهندسی صنایع، ۱۸.
۷. دباغ، سروش و ندا نفری (۱۳۸۸). تبیین خوبی در حکمرانی خوب، نشریه مدیریت دولتی، سال اول، شماره ۳.
۸. دبیرخانه شورای دستگاه‌های نظارتی کشور (۱۳۹۴). شاخص‌های اندازه‌گیری میزان سلامت اداری.
۹. دفتر مطالعات سیاسی (۱۳۸۴). پاسخگویی: مسائل و ابعاد.
۱۰. ربیعی، علی و هاجر آصف (۱۳۹۱). نقش فرهنگ سازمانی در پیشگیری از بروز فساد اداری، مدیریت دولتی، س ۴. ش ۱۰: ۱۳.
۱۱. ساریخانی، عادل و روح‌الله اکرمی سراب (۱۳۹۲). کارکردهای پیشگیرانه شفافیت در سیاست جنایی، مجله حقوقی دادگستری، سال سیزدهم، شماره ۸۲.
۱۲. کمانرودی کجوری، موسی و محمد بیگدلی (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی برنامه‌های توسعه شهری با اصول حکمرانی خوب، مطالعات شهری، سال سوم، شماره ۱۱.
۱۳. لفت ویچ، آندریان (۱۳۷۸). دموکراسی و توسعه، ترجمه علیقلیان، احد و افشین خاکباز، تهران: انتشارات طرح نو.
۱۴. مجلس شورای اسلامی ایران (۱۳۹۰). قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، س ۹۰، ش ۷۵۰۲۷/۵۰۰.
۱۵. معصومی‌راد، رضا (۱۳۹۰). نقش حکمروایی خوب شهری بر کیفیت زندگی شهری، جامعه‌شناسی شهری، سال دهم، شماره ۱۲۱.

۱۶. مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران (۱۳۹۲). نظام نامه سنجش سلامت و فساد اداری شهرداری تهران، معاونت مطالعات و برنامه ریزی مدیریت امور اجتماعی اقتصادی، مدیریت مطالعات و زیر ساخت‌های مدیریتی مالی.
۱۷. مهدیان فر، مهدی، نوری بایگی، مریم و احسان سالاری (۱۳۸۹). نظام بودجه ریزی عملیاتی، نشریه داخلی طرح و برنامه، س ۵، ش ۳۹:۱
18. Birkinshaw, Patrick (2010). Freedom of Information (The Law, the Practice and the Ideal), Cambridge: Cambridge University Press.
19. Bovens, Mark (2012). Information Rights: Citizenship In The Information Society, Retrieved may 8 from http.
20. Brodbeck, Karl-Heinz (2004), TRANSPARENZ ALS ETHISCHER WERT; Paper for the Second Finance & Ethics Congress, VOL 3, No:38-56.
21. Cate, Fred field : Annette, Mc Bain, James (1994). The Right to Privacy and the Public's Right to Know: The "Central Purpose" of the Freedom of Information Act, ADMINISTRATIVE LAW REVIEW, Vol 9. No 46, 33.
22. Competition Agency transparency practice (2013), ICN Agency effectiveness project on investigative process, International competition network.
23. Derick W (2001). Brinkerhoff, "Taking Account of Accountability; A Conceptual Overview and Strategic Options", U.S. Agency for International Development, Center for Democracy and Governance, Implementing Policy Change Project phase 2, Washington, D.C
24. Folscher, Alta (2010). Budget transparency new frontiers in transparency and accountability, TAI new frontiers.5
25. <http://www.presseurop.eu/fr/content/article/449741-la-transparence-contre-la-corruption>
26. <http://193,174,81,9/professoren/bwl/brodbeck/pp7/bro-trans.pdf>.
27. Kim. John. M (2014), From line item to program budgeting, Korean institute of public finance.
28. Lindstedt, Catharina; Naurin, 2012. Daniel; Transparency Against Corruption, 2006. Retrieved may 5, from http://www.qog.pol.gu.se/digitalAssets/1358/1358046_transparencyagainst-corruption-accepted-version_.pdf
29. International finance corporation (IFC) world bank group (2007). Stakeholder Engagement: A Good Practice Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets.
30. Martin, Bria (1998). Information Liberation: Challenging the Corruptions of Information Power, London: Freedom Press.
31. Mendel, Toby (2000). freedom of information a comparative legal survey, United national education, scientific and cultural organization.
32. Parliamentary Center Canada and World Bank (2000). Controlling Corruption: A Parliamentarian's Hand Book, www. World bank. Org.
33. Transparency International; Corruption Perceptions Index 2011 ,
34. Transparency International; Corruption Perceptions Index 2010
35. Transparency International the global coalition against corruption (2015). Transparency International corruption perception index, EY building a better working word.
36. World Bank, Anticorruption in Transition Countries (2000). Washington, D.C. U.S.A.

جمع آوری داده های جرم و جنایت در سطح شهرها با استفاده از روش اطلاعات جغرافیایی داوطلبانه و سیستم اطلاعات جغرافیایی تحت وب (مطالعه تطبیقی)

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۴/۰۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۵/۰۲

کد مقاله: ۲۴۰۰۹

عبدالرحمن فاتحی راد^۱، حسن هوشیار^{۲*}

چکیده

پیشرفت و توسعه هرچه بیشتر در تکنولوژی های سخت افزار و نرم افزارهای کامپیوتری، سیستم اطلاعات جغرافیایی را نیز وارد مراحل جدیدی از روند تکامل خود نموده است. سیستم اطلاعات جغرافیایی موبایل یا به اختصار Mobile-GIS یکی از ابعاد این پیشرفت ها است که با توجه به قابلیت انعطاف، ساده بودن آن نسبت به سیستم های سنتی GIS، نیاز به تخصص کمتر و نیز کمتر هزینه بر بودن آن، این تکنولوژی را وارد عرصه های مختلفی نموده و در جهت اهداف مختلف به کار برده شده است. Mobile-GIS در داخل مجموعه گسترده تری از تکنولوژی های سیستم اطلاعات جغرافیایی، تکنولوژی های بی سیم و تکنولوژی سیستم موقعیت یاب جهانی عمل می کند. این سیستم در امور مختلف برنامه ریزی شهری، کنترل ترافیک و عمل نقل شهری و ... کاربرد و قابلیت های زیادی پیدا کرده است. قابلیت استفاده از این سیستم برای گزارش جرم و کنترل وقوع جرائم در شهرها، کشورهای مختلف را بر آن داشته تا از این سیستم برای گزارش دهی راحت تر و کم هزینه تر شهروندان استفاده کنند و بسیاری از کشورهای توسعه یافته دنیا از تکنولوژی Mobile-GIS برای این کار استفاده می کنند و بسته به نیاز خود از این تکنولوژی بهره می برند. در تحقیق پیش رو سعی شده که به بررسی این سیستم ها و مزایای آن پرداخته شود و بسترهای مورد نیاز برای ساخت این برنامه را در کشور مورد بررسی قرار دهد و در نهایت یک سیستم پیشنهادی برای جمع آوری این اطلاعات را پیشنهاد کند. همچنین در کنار این هدف اصلی، به بررسی سیستم RTK به عنوان یک روش برای افزایش دقت تخمین موقعیت جغرافیایی بپردازد و به بررسی کاربرد آن در امور انتظامی و نظامی برای بهبود عملکرد نیروهای انتظامی بپردازد.

واژگان کلیدی: Mobile-GIS، اطلاعات جغرافیایی داوطلبانه، گزارش جرم، RTK، سیستم موقعیت یاب جهانی، اندروید، GIS

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهر دانشگاه پیام نور اشنویه

۲- استادیار دانشگاه پیام نور اشنویه (نویسنده مسئول) (h.houshyar75@gmail.com)

بحث مبارزه با جرم و جنایت یکی از بزرگ‌ترین چالش‌ها برای بسیاری از کشورهای جهان می‌باشد (۱). هر خانواده و شغلی به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم تحت تأثیر دزدی، واندالیسم، خشونت‌های خیابانی و ... قرار می‌گیرد (۲). تحقیقات اخیر نشان از اهمیت استفاده از دستگاه‌های موبایل همراه به‌عنوان یک روش کارآمد برای کشف و گزارش جرم می‌دهد (۳ و ۴). قدرت بسیار بالای محاسبه‌گری تلفن‌های همراه امروزه به‌عنوان یک نقطه قوت در نظر گرفته می‌شود که باعث توجه ویژه مردم به این دستگاه‌ها می‌شود و کاربرد آن‌ها را در زندگی روزمره بسیار بالا می‌برد. طبق آمار بانک جهانی ۵۱ درصد از مردم جهان در سال ۲۰۱۶ به اینترنت دسترسی داشته همچنین ۶۴ درصد از مردم جهان به موبایل هوشمند دسترسی داشته‌اند (world bank, 2016). این آمار و ارقام نشان می‌دهد امروزه نیمی از مردم جهان گوشی تلفن همراه یا تبلت دارند که قابلیت دسترسی به اینترنت را دارد و همچنین می‌تواند موقعیت دقیق جغرافیایی را با استفاده از سامانه GPS (سامانه موقعیت یاب جهانی) دریافت نماید. امروزه استفاده از تلفن‌های همراه فقط به برقراری تماس صوتی و ارسال پیام کوتاه با افراد دیگر منتهی نمی‌شود. امروزه بسیاری از افراد جامعه و به‌خصوص جوانان به برقراری ارتباط‌های دیجیتالی با افراد دیگر از طریق تلفن همراه خود روی آورده‌اند (Pew Research Center, 2015). امروزه حتی بسیاری از افراد مسن نیز از این قابلیت گوشی‌ها بهره می‌برند (Smith, 2014). تلفن‌های هوشمند می‌توانند داده‌های نظیر حرکات و رفت‌وآمدهای فیزیکی افراد (از طریق داده‌های GPS)، صدا، عکس و بسیاری از پارامترهای فیزیکی را می‌توانند در خود ذخیره کنند. همچنین تلفن‌های هوشمند می‌توانند به بسیاری از پارامترهای فیزیولوژی بدن از طریق دست زدن ما به تلفن دسترسی پیدا کنند (مثلاً قرار دادن دوربین در جلوی صورت‌مان، زدن انگشتان به صفحه گوشی، دمیدن هوا در میکروفون هنگام صحبت کردن با گوشی و ...) (Kumar et al. 2013).

ویژگی‌های مهم تلفن همراه همانند فراگیر شدن استفاده از تلفن همراه و تکنولوژی بالای آنان پتانسیل استفاده از شهروندان به‌عنوان جمع‌کننده داده را بسیار بالا برده است و امروزه در بسیاری از کشورهای دنیا از شهروندان به‌عنوان یک حسگر بسیار حساس و مهم جهت جمع‌آوری اطلاعات حیاتی و دقیق استفاده می‌کنند (۸). ولی در بعضی موارد برای جمع‌آوری اطلاعات به خود اطلاعات خود فرد نیاز است و نیاز است فرد از صحت این اطلاعات اطمینان پیدا کرده و خود نیز این اطلاعات را ارسال کند در این حالت ما به برنامه‌های جمع‌آوری اطلاعات نیاز داریم که هرکدام از این برنامه‌ها دارای هدف خاص خود هستند که بسته به آن نیز دارای ورودی‌های مختلفی هستند. هم‌زمان با پیشرفت تکنولوژی اطلاعات و نیز نیاز روزافزون جامعه بشری به دستگاه‌های پیشرفته و پیشرفت در سخت‌افزار و نرم‌افزارهای کامپیوتری، سیستم اطلاعات جغرافیایی نیز در روند تکاملی خود وارد مرحله جدیدی از کاربرد خود گردیده است که در حال حاضر آن را از حوزه تخصصی و کاربردهای محدود خارج ساخته و با وارد شدن به عرصه کاربردهای عمومی طیف گسترده‌ای از کارکردها برای آن تعریف شده است. یکی از پیشرفته‌ای مهم و عمده سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی در سال‌های اخیر ابداع سیستم اطلاعات جغرافیایی تحت موبایل بوده است که هرچه بیشتر سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی را وارد عرصه عمومی کرده است و کارکردهای آن را به‌صورت روزافزون وارد عرصه‌های مختلف تحقیقاتی، نظامی و انتظامی، برنامه‌ریزی، مدیریت و ... نموده است. نگاهی گذرا به روند تکامل جی‌آی‌اس می‌تواند به‌صورت بهتری مفهوم موبایل-جی‌آی‌اس و جایگاه آن را مشخص سازد. امروزه موبایل-جی‌آی‌اس در بسیاری از زمینه‌های جمع‌آوری اطلاعات به کار می‌رود. شرکت‌ها و سازمان‌های که نیاز به دسترسی سریع به اطلاعات مکانی دارند، می‌توانند از راه‌حل بسیار مناسب و ارزان‌قیمت موبایل-جی‌آی‌اس استفاده کنند. یک نمونه بسیار موفق در زمینه استفاده از موبایل-جی‌آی‌اس می‌توان به پروژه (CartoPac Field Solutions) اشاره کرد، این شرکت با توسعه روش موبایل-جی‌آی‌اس، راه‌حل مناسبی را مطابق با نیازهای کاربران و تمرکز بر عملیات خود ارائه داده است. (CartoPac, 2010) این شرکت در منطقه جنوب آمریکا فعالیت می‌کند و با دو شرکت Esri، Trimbel همکاری می‌کند. این شرکت با بهره‌گیری از موبایل-جی‌آی‌اس و جی‌پی‌اس توانسته است راه‌حل مناسب و مقرون‌به‌صرفه‌ای را در زمینه جمع‌آوری اطلاعات از طریق کاربرانش (کارمندان) به دست بیاورد. شرکت CartoPac معتقد است که سرویس‌های موبایل آن‌ها می‌تواند برای بسیاری از شرکت‌ها که نیاز به جمع‌آوری حجم انبوهی از داده دارند بسیار مناسب است. بیشتر کاربران این سامانه از اعضای شرکت‌های گازی و نفتی هستند (CartoPac, 2010). استفاده از موبایل-جی‌آی‌اس منحصر به شرکت‌های نفت و گازی نمی‌باشد و در بسیاری از زمینه‌های روزمره زندگی کاربرد دارد. در کشور بریتانیا موبایل-جی‌آی‌اس با صنعت توریسم تلفیق شده است. در شهر لنکستر بریتانیا، کمبود اطلاعات در زمینه راهنمای توریست‌ها بسیار مشخص بود، در پاسخ به این کمبود، سیستم GUID توسعه داده شد (Cheverst, 2000). این سیستم یک برنامه محتوا-آگاهانه بود که به کاربران در زمینه اطلاعات تاریخی و جغرافیایی به کاربران اطلاعات مفیدی را ارائه می‌کرد (Cheverst, 2000). علاوه بر این سیستم، تعداد زیاد برنامه که هدف از ساخت آن کمک به توریست‌ها است در سطح دنیا توسعه پیدا کرده و مورد استقبال تعداد زیادی از کاربران قرار گرفته است. (Hillenbrand, 2003). زمانی که کاربران به امکانات ارسال داده از طریق گوشی‌های تلفن همراه خود دست یافتن و توانستن تجربیات لحظه‌ای خود را به سیستم‌های جی‌آی‌اس وارد کنند، پیشرفت بسیار چشم‌گیری

در زمینه جمع‌آوری داده‌ها ایجاد شد. یکی از این نمونه‌ها که در زمینه هدایت توریست‌ها بسیار موفق بود، سیستم به‌روزرسانی دینامیک داده‌ها بود و به کاربران این اجازه را می‌داد که از داده‌های توریست‌ها که به‌صورت لحظه‌ای به سیستم وارد شده بود استفاده کنند و جذب مکان‌های توریستی نزدیک شوند (Cheverst, 2010). اطلاعات جغرافیای داوطلبانه، یک زمینه علمی روبه رشد در زمینه جمع‌آوری اطلاعات مکانی از طریق شهروندان است. این اصطلاح برای اولین بار توسط محقق آمریکایی Michael F. Goodchild که بروی محتواهای کاربر-محور در وب کار می‌کرد مطرح شد (Goodchild, 2007). ایده کلی استفاده از شهروندان برای جمع‌آوری اطلاعات جغرافیای عبارت است از به‌کارگیری اینترنت برای ایجاد، اشتراک‌گذاری و تجزیه و تحلیل اطلاعات جغرافیای توسط چند دستگاه کامپیوتر است. از نمونه‌های مشهور که از ایده اطلاعات جغرافیای داوطلبانه برای جمع‌آوری اطلاعات مکانی استفاده می‌کنند می‌توان به وبسایت‌های نظیر Google Map, OpenStreetMap (OSM), Wikimapia اشاره نمود. (Goodchild, 2008) با توجه به استقبال گسترده مردم در سطح جهانی از این وبسایت‌ها، می‌توان شاهد تولید حجم عظیمی از اطلاعات مکانی توسط کاربران بود که نمی‌توان آن را نادیده گرفت و کاربران تمایل به مشارکت فعال‌تر در تولید و ارائه محتواها دارند (Coleman, 2009). پلیس به‌عنوان یک‌راه حل کم‌هزینه تعریف شود. محبوبیت تلفن‌های همراه باعث شده است که از این وسیله در تحقیقات پلیسی برای ردیابی مجرمان و همچنین الگوی حرکتی مجرمان خاص در طول شبانه‌روزی و به‌صورت آنلاین استفاده کرد (Cooper, 2007). آقای Cooper، در ارائه‌ای با عنوان «استفاده از داده‌های موبایل برای تشخیص فعالیت‌های مجرمانه» در مورد سیستمی بحث می‌کنند که می‌تواند مجرمان را از طریق تلفن همراه آن‌ها ردیابی کند. در این سیستم کارگهان پلیس می‌توانند پیام کوتاهی را گوشی فرد موردنظر بفرستند که فرد مجرم از آن بی‌خبر است، جواب بازگشتی از تلفن موقعیت دقیق فرد موردنظر را در یک شبکه نشان می‌دهد (Cooper, 2007). آقای کوپر توصیه کرده است که از این سیستم فقط برای تعقیب افراد مجرم استفاده شود، استفاده از این سیستم برای اهداف شخصی نتایج زیانباری به همراه خواهد داشت و امنیت سیستم را به خطر می‌اندازد. از نوشته‌ها مثال‌های بالا می‌توان نتیجه گرفت که استفاده از داده‌های زمین مرجع شده جرم، جنایت می‌تواند برای ساخت نقشه‌های آنلاین جرم و جنایت سود برد. در بعضی شرایط که موضوع مرگ و زندگی در میان است استفاده از جی‌آی‌اس، موبایل-جی‌آی‌اس می‌تواند زمان پاسخگویی مراکز پلیس را بسیار پایین بیاورد، زیرا داده‌ها اضافه‌شده بر روی نقشه‌های شهری به نمایش درمی‌آیند و دیگر نیازی به پرسیدن آدرس از افراد گزارش دهنده نیست. همچنین به دلیل اینکه داده دارای موقعیت جغرافیای فرد گزارش دهنده هستند در زمره اطلاعات مجرمانه و خیلی مجرمانه طبقه‌بندی شوند و از دسترس عموم دورنگه داشته شوند تا هویت افراد مشخص نشود و جان و مال آن‌ها به خطر نیفتد.

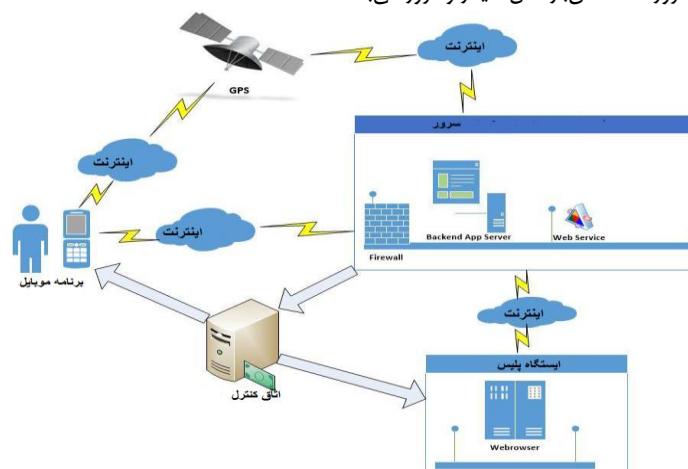
۲-پیشینه تحقیق

در چند سال اخیر علاقه رو به رشدی در استفاده از وب و تلفن‌های هوشمند جهت جمع‌آوری و نمایش اطلاعات جغرافیای که به‌صورت داوطلبانه جمع‌آوری شده‌اند به وجود آمده است. وبسایت‌های نظیر OpenStreetMap, WikiMapia و Google Earth با ایجاد یک محیط مجازی، به کاربران این اجازه را داده‌اند که اطلاعات جغرافیای خود نظیر کاربری اراضی، شبکه معابر، مکان‌های دیدنی طبیعی یا تاریخی و ... را با دیگران به اشتراک بگذارند (Goodchild, 2007). آقای موانگالا مویا و دیگران (M. Mwiya et. Al, 2015) در مقاله‌ای تحت عنوان «مدل گزارش و پایش عمومی جرم با استفاده از تکنولوژی شبکه جی‌آی‌اس ام جی‌آی‌اس: منطقه مورد مطالعه زامبیا» ابتدا به بررسی روش‌های رایج در امر گزارش دهی وقوع جرائم در زامبیا پرداخته و نتایج تحقیق آن‌ها نشان می‌دهد که ۶۸٪ مردم برای گزارش دهی وقوع جرم به مراکز پلیس مراجعه می‌کنند، ۳۰٪ با استفاده از تلفن همراه جرائم را گزارش می‌دهند و کمتر از ۱٪ از مردم برای گزارش دادن از سرویس پیام کوتاه و اینترنت استفاده می‌کنند. همچنین آن‌ها با آمار و ارقام نشان داده‌اند که چه گونه می‌تواند استفاده از اینترنت می‌تواند در امر گزارش دهی مفید باشد و زمان گزارش دهی را کاهش دهد؛ و در نهایت آن‌ها یک سیستم بر پایه جی‌آی‌اس ام، جی‌آی‌اس، موبایل برای گزارش دهی جرم ارائه دادند که زمان گزارش جرم را بسیار کم می‌کند. (Flávio, 2015) و دیگران در تحقیقی با عنوان «سامانه پشتیبان تصمیم‌گیری از طریق توسعه اطلاعات جغرافیای داوطلبانه در مدیریت خطرات سیل در برزیل با تلفیق این اطلاعات با داده‌های حس‌گر وایرلس» یک سیستم پشتیبانی تصمیم‌گیری مکانی طراحی شده است تا با استفاده از ترکیب شبکه حس‌گرهای وای فای و اطلاعات جغرافیای داوطلبانه از تصمیم‌گیری در شرایط اضطراری حمایت کند. این سیستم بر روی یک چهارچوب مفهومی که از استانداردهای قابلیت همکاری حمایت می‌کند پیاده شده است. نتایج مشاهده‌شده در یک سناریوی واقعی نشان داده است که استفاده از اطلاعات جغرافیای داوطلبانه در ترکیب با شبکه حس‌گرهای وای فای می‌تواند در مدیریت خطرات سیل مفید باشد. این ادغام WSN, VGI می‌تواند به تصمیم‌گیری‌های سازمان‌های تصمیم‌گیری در شرایط بحرانی کمک کند، زیرا برای مناطقی که شبکه حس‌گرهای وای فای دار آن ضعیف یا از نظر تراکم، کم تراکم است می‌توان از اطلاعات جغرافیای داوطلبانه برای پوشش این مناطق استفاده کرد. (Schnabel, 2013) و دیگران در تحقیقی با عنوان «بهبود تخمین میزان پیشرفت جریان‌های آبی با

تلفیق سنجش‌ازدور جغرافیایی داوطلبانه» با تلفیق اطلاعات جغرافیایی داوطلبانه، سنجش‌ازدور و مدل رقومی زمین روش تازه‌ای برای پهنه‌بندی مخاطرات طبیعی ایجاد کردند. همچنین نشان دادند که استفاده از مقدار کمی اطلاعات داوطلبانه، زمانی که با داده‌های سنجش‌ازدور و مدل رقومی زمین تلفیق شود، می‌تواند سبب تغییر در نقشه‌های پهنه‌بندی مخاطرات طبیعی شود. همچنین توزیع مکانی داوطلبان می‌تواند شناسایی محیط‌های آسیب‌دیده را بسیار گسترده کند. البته همان‌طور که می‌بینید مقاله یا کار علمی خاصی در این زمینه انجام نشده است. با توجه به این کمبود اطلاعات علمی، از کارهای علمی دیگری که در زمینه استفاده از مردم و شهروندان برای جمع‌آوری اطلاعات نوشته شده‌اند به عنوان پیشینه تحقیق استفاده شده است. با توجه به اینکه روش جمع‌آوری اطلاعات در این روش بسیار شبیه به روش جمع‌آوری اطلاعات جرم و جنایت در سطح شهرها است.

۳- روش‌شناسی

با توجه به موضوع تحقیق که مطالعه تطبیقی است، برمی‌آید که این تحقیق نوعی مطالعه تطبیقی است. در مطالعه تطبیقی یک یا چند ویژگی بین روش‌های مختلف مطالعه می‌شود. در این مطالعه نیز هدف بررسی برنامه مختلف جمع‌آوری اطلاعات جرم و جنایت موبایل است که از تکنولوژی موبایل جی‌ای اس استفاده کرده اند است. جامعه آماری در این تحقیق شامل تمامی کشورهای جهان می‌باشد که از آن ۱۰ کشور برتر توسعه‌یافته جهان که در زمینه استفاده از موبایل جی‌ای اس برای جمع‌آوری اطلاعات جرم و جنایت فعالیت داشته و برنامه‌های موبایل فعالی داشته و به نتایج خوبی دست‌یافته‌اند انتخاب گردیده است. جامعه اسنادی شامل فیش‌برداری از تمامی اسناد و مدارک موجود در زمینه تحقیقی استفاده از موبایل جی‌ای اس برای جمع‌آوری اطلاعات جرم و جنایت در سطح جهان می‌باشد که به‌صورت مقاله یا پایان‌نامه در اینترنت یافت شده است یا به‌صورت صفحات وب انتشار یافته‌اند. در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات از روش مطالعه کتابخانه‌ای استفاده شده است. یعنی ابتدا کشوری که در زمینه استفاده از این روش کار عملی انجام داده است انتخاب می‌شد و سپس به بررسی مستندات ارائه‌شده توسط تولیدکنندگان این برنامه‌ها پرداخته می‌شود. به‌طور کلی تمامی سیستم‌های گزارش دهی جرائم در سطح دنیا از روش کلاینت/سرور استفاده می‌کنند. در این روش کاربر مهم‌ترین قسمت برنامه است و تمامی تلاش‌ها باید در راستای جذب کاربر بیشتر به جهت گزارش دهی باشد تا اطلاعات هم از پراکندگی و هم از نظر تعداد بالا رود و سطح اطمینان به سیستم بالا رود. طرف کاربر شامل برنامه موبایلی است که برای سیستم‌عامل‌های اندروید و ای او اس توسعه و ایجاد شده‌اند. این بخش بسیار مهم است و باید هم از نظر طراحی و هم از نظر دسترسی به‌خوبی طراحی و برنامه‌نویسی شود تا هم کاربر پسند تر باشد و هم از نظر نفوذ هکرها به سرور جلوگیری شود. طرف سرور بسیار حساس است و باید رابطه بین پایگاه داده با برنامه به‌صورت حرفه‌ای برنامه‌نویسی شود تا از نفوذ به سرور جلوگیری شود و باگ یا خطا نداشته باشد. زبان‌های برنامه‌نویسی که برای طراحی سرور استفاده می‌شوند شامل پی‌اچ‌پی که همان زبان ارتباط سایر اجزاء سرور و برنامه موبایل با پایگاه داده است و تمامی اعمال اعم از اضافه کردن داده به پایگاه داده، پرس‌وجو و ... توسط این زبان انجام می‌شود، البته زبان‌های دیگری نیز وجود دارند که این کار را انجام می‌دهند ولی قدرت و امنیت این زبان بسیار بالا است و بهترین انتخاب است. در مورد پایگاه داده، پایگاه‌های داده زیادی وجود دارند که هر کدام معایب و مزایایی خود را دارند بهترین پایگاه داده برای انجام اعمال مکانی در نقشه پوست گریس است که با داشتن الحاقی پوست جی‌ای اس به‌عنوان بهترین گزینه برای کارهای مکانی شناخته می‌شود. همچنین برای نمایش داده‌ها بروی نقشه ما نیازمند یک سرور نقشه هستیم و بهترین سرور نقشه متن‌باز حال دنیا ژئوسور می‌باشد.

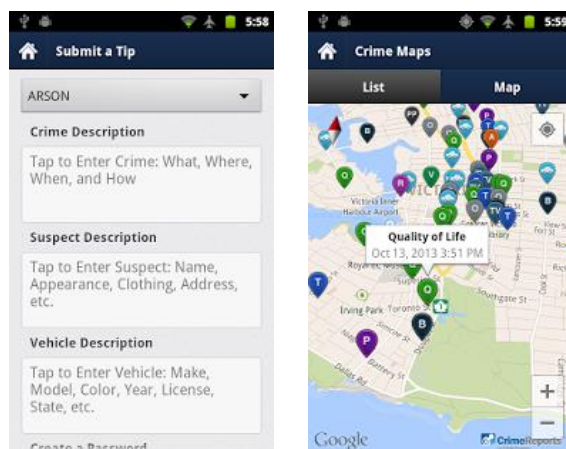
شکل ۱- روش کلی جمع‌آوری اطلاعات جرم و جنایت به‌وسیله موبایل (نگارندگان، ۱۳۹۹)

همان‌طور که در شکل بالا می‌بینید کاربر ابتدا اطلاعات را با استفاده از برگه‌های از پیش طراحی‌شده را پر کرده و اطلاعات مربوط به گزارش را به ایستگاه ارسال می‌شود، هنگام ارسال این اطلاعات با استفاده از سیستم موقعیت‌یاب جهانی این اطلاعات زمین مرجع شده و به سرور ارسال می‌شود. در سرور این اطلاعات آنالیز شده و به ایستگاه پلیس محلی ارسال می‌شود. پلیس محلی با استفاده از موقعیت ارسال‌شده از طریق سرور، اقدام به ارسال مأمور می‌نماید.

۴- سیستم‌های موجود در دنیا برای گزارش دهی آنلاین جرم با استفاده از موبایل

در این قسمت از تحقیق به بررسی سیستم‌های موجود در دنیا می‌پردازیم که با استفاده از موبایل جی‌آی‌اس اقدام به جمع‌آوری گزارش جرم از مردم کرده‌اند می‌پردازیم و در این بین ۶ سیستم مختلف که در کشورهای مختلف دنیا مورد استفاده قرار گرفته‌اند مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۴-۱- برنامه موبایل Vic

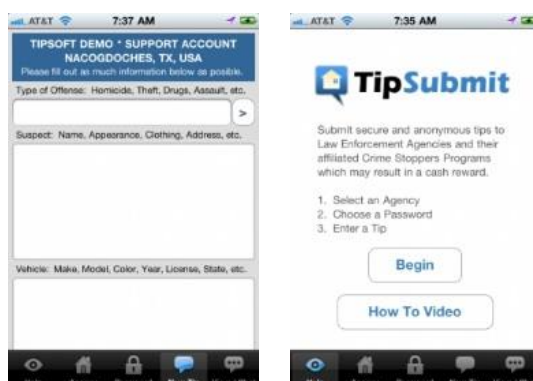

شکل ۲- برنامه موبایل Vic (نگارندگان، ۱۳۹۹)

برنامه موبایل پلیس ویکتوریا (مرکز ایالت بریتیش کلمبیا کشور کانادا) توسط دپارتمان پلیس ویکتوریا توسعه و عرضه‌شده است و هم‌اکنون در فروشگاه گوگل قابل دانلود و نصب می‌باشد و نزدیک به ۱۰۰ هزار نفر آن را دانلود و نصب کرده‌اند. اگر کودکان گم شد این برنامه به شما کمک می‌کند که به پلیس اطلاع بدهید. اگر می‌خواهید دزدی را گزارش دهید که مجرم آن ناشناخته است و قیمت اشیاء دزدی شده کمتر از ۵ هزار دلار کانادا باشد می‌توانید از این برنامه استفاده کنید؛ و همچنین اگر می‌خواهید همیشه اخبار پلیس ویکتوریا را به‌صورت آنلاین ببینید و از اخبار این دپارتمان باخبر باشید می‌توانید از این برنامه استفاده کنید.

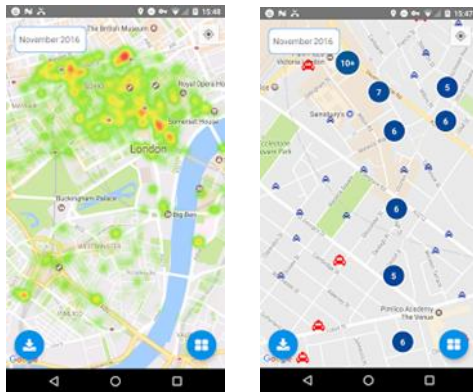
۴-۲- سامانه Tip Submit

در ایلات نیو اورلئانز آمریکا برنامه موبایلی برای مبارزه با جرم و جنایت به‌صورت آنلاین توسعه‌یافته است که فعلاً تحت سیستم‌عامل اندروید کار می‌کند و به کاربران امکان ارسال آنلاین اطلاعات جرم و جنایت را می‌دهد. این برنامه امکان گفتگوی آنلاین با افسران پلیس را فراهم می‌کند تا بدون حضور فیزیکی در مراکز پلیس مردم مشکلات خود را با آن‌ها در میان بگذارند. همچنین این سیستم امکان گزارش آنلاین وقوع جرم را با استفاده از گوشی تلفن همراه به کاربران می‌دهد و کاربران می‌توانند تصاویر، ویدیوها و پیغام‌های خود را که همراه با موقعیت دقیق جغرافیایی به مراکز پلیس گزارش دهند. از ویژگی‌های بسیار خوب این سیستم می‌توان به اهداء جوایز نقدی به افراد که اطلاعات دقیق در مورد محل تجمع تبهکاران، باند‌های مواد مخدر، محل‌های فروش مواد مخدر و ... را به مراکز پلیس بدهند اشاره کرد. جوایز این‌گونه گزارش‌ها از ۱۰۰۰ تا ۲۰۰۰ دلار آمریکا می‌باشد که با مخفی نگه‌داشتن اطلاعات شخص گزارش دهنده به آن‌ها اهدا می‌شود.

شکل ۳- سامانه Tip Submit (نگارندگان، ۱۳۹۹)

۳-۴- سامانه Crime Mapper در کشور انگلستان

شکل ۴- سامانه Crime Mapper در کشور انگلستان (نگارندگان، ۱۳۹۹)

برنامه Crime mapper به کاربران در کشور انگلستان امکان مشاهده گزارش‌ها جرم و جنایت بر اساس داده‌های عمومی در این کشور را می‌دهد. گزارش‌ها ارائه شده در این برنامه بر اساس داده‌های ۴۳ ناحیه کشور انگلستان، سیستم حمل و نقل بریتانیا و شمال ایرلند و وزارت دادگستری در این سیستم ارائه می‌شود. کاربران در این برنامه می‌توانند بر روی وقایع ثبت شده کلیک کنند و تمامی اطلاعات ثبت شده در مورد آن را ببینند. همچنین این برنامه قسمت‌های از شهرها را که بیشترین میزان وقوع جرم در آن‌ها گزارش شده را ببیند و در جریان مناطق پرخطر باشید. همچنین شما می‌توانید از نقشه‌ها پرینت بگیرید، بر اساس نوع جرم در سطح منطقه به جستجو بپردازید، آخرین جرائم گزارش شده، به تعیین فاصله بین محل زندگی خود و مناطق پرخطر و ... بپردازید.

۴-۴- سامانه Crime Reporters

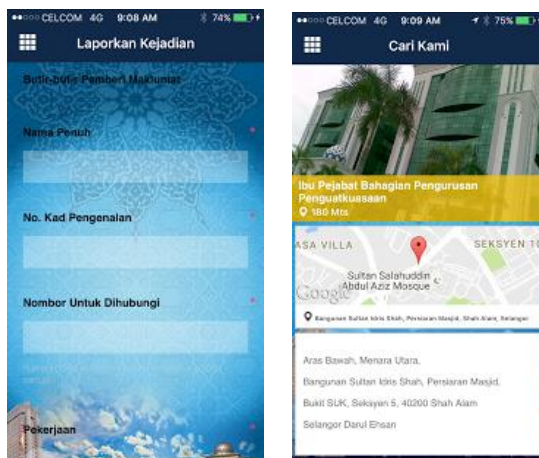

شکل ۵- سامانه Crime Mapper در کشور انگلستان (نگارندگان، ۱۳۹۹)

برنامه CrimeReporters اپلیکشنی تحت سیستم عامل اندروید و ای او اس است که برای گزارش جرائم و تجاوزات جنسی به شهروندان در سطح شهرهای آمریکای شمالی مورد استفاده قرار می‌گیرد و همچنین این برنامه پنجره‌ای به یکی از بزرگ‌ترین وبسایت دنیا در زمینه تجاوزات جنسی باز می‌کند و امکان دسترسی به این اطلاعات را برای کاربران فراهم می‌کند.

همچنین این برنامه امکان ارتباط به بیش از ۱۱۰۰ شرکت قانونی را به شما می‌دهد تا در زمینه جرائم و بخصوص تجاوزات جنسی مشاوره رایگان و آنلاین بگیرید و در تمامی ۵۰ ایالت آمریکای شمالی قابل استفاده است. این برنامه بیش از ۵۰۰ هزار بار نصب شده و مورد استفاده قرار گرفته است.

۴-۵- سامانه Hotline JAIS برای کشور مالزی

شکل ۶- سامانه Hotline JAIS برای کشور مالزی (نگارندگان، ۱۳۹۹)

برنامه Hotline JAIS برای گزارش آسان و راحت جرم و جنایت در استان سلنگور کشور مالزی استفاده قرار می‌گیرد. این برنامه برای دسترسی بیشتر مردم این منطقه از کشور مالزی به ایستگاه‌های پلیس توسعه داده شده است. این برنامه فعلاً تحت سیستم عامل اندروید کار می‌کند. این برنامه نیازمند یک سری اطلاعات پیش‌نیاز نظیر اسم، آدرس، شماره تلفن و ... است که کاربر در ابتدا باید آن‌ها را وارد سیستم کند تا در قدم بعد بتواند اقدام به گزارش جرم کند. همچنین در این برنامه هرگونه گزارش باید همراه با اطلاعات و شواهد معتبر باشد تا به آن رسیدگی شود. همچنین این برنامه می‌تواند به سؤالات کاربران درباره نحوه گزارش جرم، قانونی بودن این گزارش‌ها، مشروع بودن از نظر اسلام و ... جواب بدهد.

۴-۶- سامانه CitizenCOP برای کشور هند

شکل ۷- سامانه CitizenCOP برای کشور هند
(نگارندگان، ۱۳۹۹)

برنامه Citizen COP یک برنامه موبایل تحت سیستم عامل موبایل اندروید و آی او است جهت حفظ امنیت شهروندان و جلوگیری از وقوع جرم و جنایت در یک محیط آزاد است که با تشویق داوطلبان مردمی برای گزارش جرم در سطح شهرهای هندوستان استفاده می شود. این برنامه برای اکثر شهرهای هندوستان به طور کامل کار می کند و برای بقیه شهرها به صورت محدود در دسترس است.

مزایا سیستم های موجود به صورت زیر می باشد:

۱. نشان دادن جرائم به صورت نقشه دارای مزایای زیادی هست از جمله شفاف سازی سطح وقوع جرائم، اطلاع رسانی به موقع به مردم و ...
۲. در این سیستم امکان ارتباط دوطرفه بین پلیس و مردم عادی وجود دارد که برای بهبود روابط بین پلیس و مردم بسیار مناسب است
۳. درخواست کمک اضطراری یا همان اس او اس.
۴. درخواست کمک از دوستان با انتخاب یک گزینه تا در شرایط بحرانی به کمک شما بیایند.
۵. پیدا کردن مسیر و شماره تلفن نزدیک ترین ایستگاه پلیس.
۶. کاربر می تواند بر اساس شماره پلاک، سریال و ... به جستجوی وسایل ربهوده شده یا دزدیده شده خود در میان وسایل کشف شده به وسیله پلیس که در سامانه ثبت شده اند بپردازد.

معایب این سیستم ها نیز به صورت زیر می باشد:

۱. نمایش اطلاعات جرم به صورت نقشه می تواند نوعی رعب و وحشت را در میان مردم به وجود بیاورد و ترس از ساکنین برخی از مناطق را در بین مردم به وجود بیاورد. درحالی که بسیاری از مردم ساکن این مناطق افراد خرابکاری نباشند و جزو شهروندان خوب و مطیع قانونی باشند.
۲. در این سیستم هر کاربری می تواند به راحتی با دانلود و نصب این برنامه وارد سیستم شود و به اطلاعات نظیر عکس و فیلم دسترسی پیدا کند و برای گزارش جرم فقط از اطلاعات ایمیل کاربر استفاده می شود. در این سیستم باید یک ثبت نام اولیه وجود داشته باشد و اطلاعاتی نظیر نام و شماره موبایل از کاربر دریافت شود تا در صورت بروز مشکل در اطلاعات وارده با وی تماس برقرار شود و خطاهای پیش آمده رفع شود.
۳. محدودیت دسترسی کاربران
۴. نمایش مناطق پرخطر برای ساکنان آن مناطق ترس و وحشت را به همراه دارد.

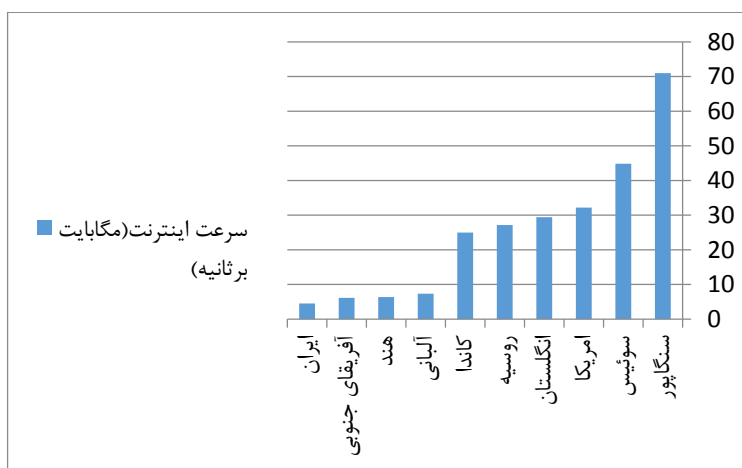
۵- بحث و نتایج

تحقیق انجام شده شامل بررسی سامانه های مختلف گزارش آنلاین جرم در ۱۰ کشور برتر جهان می باشد که معایب و مزایایی آنها همراه با قابلیت های آنها در این فصل و فصل دوم بررسی شد. در این بخش از تحقیق هدف مقایسه تمامی این سامانه ها با هم به صورت جدولی می باشد که ابتدا در زیر جدول کلی نمایش داده می شود و در ادامه توضیحات لازم ارائه می شود. همانطور که در جدول ۱ می بینید، برنامه های مختلف دارای ویژگی های مختلفی هستند و بسته به کشور و سال ساخت دارای قابلیت های بیشتر هستند و این روند تکامل برنامه های گزارش دهی و اهمیت این بخش از دنیایی تکنولوژی را نشان می دهد و همچنین تلاش کشورهای مختلف را برای ساخت برنامه های بی نقص را نشان می دهد.

جدول ۱- ویژگی برنامه‌های معرفی شده (نگارندگان، ۱۳۹۹)

قابلیت نام برنامه	ثبت گزارش	ارسال عکس، فیلم و متن	ارسال موقعیت جزء افضایی	دریافت هشدارهای پلیسی	ارسال پیام کمک اضطراری	نمایش اطلاعات به صورت نقشه	مسیریابی	جستجو در بین اشیاء پیدا شده	درخواست فوری نیروی پلیس
برنامه موبایل Vic	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✗
برنامه موبایل Tip Submit	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✗
سیستم Crime Reporters	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✗
سیستم IPOL- موبایل	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✗	✗
سیستم Crime Mapper	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✗
برنامه Namola	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✓
سیستم CitizenCOP	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
برنامه CrimeRussia	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✗
برنامه Digital Precinct	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✗	✓	✗
برنامه Hotline JAIS	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✗

در راستای ساخت چنین برنامه‌های کشورهای نامبرده در جدول ۴-۱۱ اقدام به ساخت برنامه‌های جمع‌آوری آنلاین گزارش‌ها جرم و جنایت کرده‌اند. اکثر برنامه‌های ارائه‌شده دارای ویژگی‌های مشترکی برای جمع‌آوری این داده‌ها دارند و درعین حال متناسب با نیازهای کشور خود اقدام به توسعه این برنامه کرده‌اند. این برنامه در بستر موبایل (سیستم‌عامل اندروید یا آی او اس) و با استفاده از اینترنت اقدام به جمع‌آوری این گزارش‌ها می‌کنند. با توجه به سطح دسترسی کاربران به اینترنت و سرعت متوسط اینترنت اقدام به گزارش‌گیری از کاربران کرده‌اند. شکل ۸ سرعت متوسط اینترنت در کشورهای مختلف و ایران را نشان می‌دهد.

شکل ۸- مقایسه سرعت متوسط اینترنت در کشورهای مختلف (نگارندگان، ۱۳۹۹)

با توجه به اینکه پهنای باند اینترنت در کشور ما بسیار پایین است (در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته) لذا هنگام ساخت این برنامه‌ها به این توجه داشتیم که پروتکتورهای سنگین همچون ویدیو را از کاربران نخواهیم تا سرعت گزارش‌گیری افزایش یابد. همچنین سطح فناوری و دسترسی به فناوری در کشورهای مذکور بسیار مناسب بوده که امکان توسعه چنین برنامه‌های را به آنان داده است متأسفانه در کشور ما به دلیل تحریم‌های تکنولوژیکی که از طرف آمریکا به ما تحمیل شده است، سطح دسترسی ما را به تکنولوژی‌های روز دنیا بسیار پایین آورده است و برای کار با چنین سامانه‌های با مشکل جدی روبرو کرده است، تا آنجا که

برای داللود یک برنامه ساده همانند محیط توسعه اندروید باید از موانع زیادی عبور کنیم که این خود یک مشکل بسیار جدی و مختل کننده این مسیر است که باید راه حلی برای آن اتخاذ شود.

۵-۱- نیازمندی کشور به برنامه موبایل مبارزه با جرم

با توجه به مطالب بیان شده در بخش قبل، بسیاری از کشورهای توسعه یافته دنیا از نیروهای داوطلب مردمی برای مبارزه با جرم و جنایت به خوبی بهره برده اند و برنامه های موبایل هوشمندی برای کمک به این نیروهای داوطلب توسعه داده اند. این برنامه ها امکان ارسال سریع گزارش ها مردمی را بدون حضور در ادارات پلیس می دهد و زمان وقوع جرم و گزارش آن را به شدت کاهش می دهد و عکس العمل نیروهای پلیس را بسیار بالا می برد و امکان دستگیری مجرم را در محل وقوع جرم به نیروی پلیس می دهد و حتی در بسیاری از جرائم که همسایگان از بیم فرد مجرم نمی توانند وقوع جرم را گزارش دهند یک برنامه بسیار کاربردی و مؤثر می تواند باشد. این برنامه دارای دو خصوصیت برجسته هستند:

۱. جمع آوری اطلاعات جرم و جنایت با استفاده از مردم
۲. کم کردن زمان گزارش جرم (از طریق اینترنت) با حذف حضور فیزیکی فرد گزارش دهنده یا برقراری تماس با ادارات پلیس

با توجه به تجربیاتی ارزشمندی که کشورهای توسعه یافته در استفاده از فناوری موبایل در کنترل جرم و جنایت در سطح شهرها کسب کرده اند و نمونه های بسیاری که در بالا به آن ها اشاره کردیم، کشور ما نیز می تواند از این فناوری که به صورت رایگان در اختیار تمامی کاربران جهان قرار دارد به خوبی بهره برده و با صرف زمان و هزینه کم چنین برنامه های در اختیار عموم داوطلبین داخلی قرار دهد و از نیروی عظیم مردمی در جهت حفظ نظم و امنیت خود آن ها استفاده کند.

این گونه برنامه به دلیل متن باز بودن زبان برنامه نویسی آن ها (کدهای نوشته شده برای ساخت این برنامه راحتی استخراج می شود)، دارای امنیت و سطح اطمینان پذیری بسیار بالا است. همچنان که بسیاری از ادارات پلیس از این برنامه ها استفاده می کنند نتایج بسیار خوبی را برای ادارات پلیس از نظر بالا بردن سطح عملکرد، تنگ کردن عرصه بر مجرمان با توجه به اینکه همیشه یکی مراقب آن ها است و در نهایت تمامی نتایج مفید و خوب برمی گردد به ساکنین آن مناطقی که از این برنامه به خوبی استقبال کرده اند با امن تر شدن منطقه مسکونی آن ها. با توجه به مطالب بالا نیاز کشور به یک همچنین برنامه ای که رابطه دوجانبه بین مردم و نیروهای پلیس را بهتر و عمیق تر کند بسیار ضروری است و باعث افزایش اعتماد و اطمینان مردم به پلیس می شود. البته ناگفته نماند که ساخت یک هم چنین برنامه ای نیاز به فناوری و مهارت های خاص خود را دارد که به تفصیل در مورد آن بحث می شود.

۵-۲- امکانات و نیازمندی های کشور برای ساخت برنامه ساخت برنامه مبارزه با جرم و جنایت

برنامه جرم و جنایت شامل یک برنامه تحت موبایل (جاوا، اندروید، آی او اس) که اطلاعات را از کاربر (فرد گزارش دهنده) می گیرد و وارد سرور می گردد تا برای پردازش های بعدی آماده باشد. پروسه این روش به راحتی یک جمله نیست بلکه دارای مراحل و پیچیدگی های خاص خود است که در ادامه به آن ها اشاره می شود. اول از همه اندروید، جاوا و آی او اس سیستم عامل موبایل هستند که در فضای گرافیکی زیبا و هوشمند امکان نصب برنامه ها را به کاربران می دهند. در حال حاضر پرفرودترین سیستم عامل اندروید است و در هر جا که به اسم برنامه موبایل اشاره شد، بدانید که منظور برنامه موبایل تحت سیستم عامل اندروید است. با توجه به اینکه این سیستم عامل متن باز بوده، به راحتی در هر جای دنیا قابل استفاده بوده و تنها نیاز به برنامه نویسی دارد. البته با توجه به اینکه شرکت گوگل وظیفه توسعه این سیستم عامل را بر عهده دارد و طبق قوانین آمریکا حق ارائه این خدمات را به کشورهای که تحت تحریم ایالات متحده آمریکا هستند را ندارد و ایران جزو کشورهای تحت تحریم از طرف آمریکا است، یک سری مشکلات در حین استفاده از این برنامه وجود دارد که متخصصان ایرانی راه حل های را برای آن در نظر گرفته اند که در اینجا هدف نیست. بعد از ساخت برنامه حال نیاز به یک سرور داریم تا اطلاعات ارسالی از طرف کاربر را ذخیره و پردازش کند اولین قدم در راستا ذخیره اطلاعات است و هر جا که نام ذخیره کردن اطلاعات را در کامپیوتر می شنویم قاعدتاً نیاز به یک پایگاه داده داریم. پایگاه داده های زیادی در دنیا وجود دارند که اطلاعات را در خود ذخیره می کنند اما تعداد پایگاه داده با قابلیت پردازش داده های مکانی بسیار محدود است و در این میان بهترین پایگاه داده همان پست گری سکیول است که به صورت رایگان و متن باز در اختیار کاربران قرار می گیرد و به راحتی اکثر پردازش های مکانی را اجرا می کند. بعد از ذخیره اطلاعات در پایگاه داده حال نوبت به پردازش داده ها و نمایش اطلاعات بر روی نقشه های آنلاین می رسد. پردازش و نمایش اطلاعات معمولاً توسط سرورهای نقشه انجام می شود، سرورهای مختلف در دنیا وجود دارند که کار پردازش و نمایش اطلاعات مکانی را انجام می دهند. از جمله مهم ترین این سرویس ها می توان به آرک جی آی اس، ژئوسرور، سرور نقشه برای ویندوز اشاره کرد. از میان این سرورها معروف ترین آن ها همان آرک سرور است اما به دلیل اینکه این برنامه در آمریکا تولید می شود و امکان جاسوسی اطلاعات وجود

دارد برای کارهای نظامی مناسب نیست و بهتر است از گزینه‌های بعدی استفاده نمایم. از میان دو سرور باقی ماند، ژئوسرور بسیار مناسب است زیرا هم‌متن باز است و هم رایگان و هم بسیاری از پردازش‌های مکانی را پشتیبانی می‌کند. تمامی نرم‌افزارها و برنامه‌های بالا به‌صورت رایگان در اینترنت قابل دانلود هستند. با توجه به اینکه برنامه‌های انتخاب‌شده متن‌باز بوده و کدهای آن در اینترنت موجود است می‌توان از بروز مشکلات امنیتی و دزدی اطلاعات جلوگیری کرد.

نرم‌افزارهای بالا نیازمندی ما را برای ساخت یک برنامه مفید برآورده می‌کنند؛ و با توجه به شبکه ماهواره جی پی اس که به کاربران موبایل امکان دسترسی سریع به موقعیت جغرافیایی خود را بر اساس این سامانه می‌دهد امر موقعیت‌یابی نیز بسیار آسان می‌گردد و دیگر کاربر نیاز به وارد کردن اطلاعاتی از قبیل خیابان، کوچه و ... را ندارد و تنها با یک کلیک می‌تواند تصاویر و متن گزارش خود را همراه با موقعیت دقیق به سرور ارسال کند. اما در اینجا یک مشکل بزرگ بر سر راه ما قرار می‌گیرد و آن هم دقت بسیار پایین سامانه موقعیت‌یاب جهانی برای ایران با توجه به تحریم‌های اعمال‌شده از طرف آمریکا هستیم. به‌طور میانگین دقت این سامانه برای ایران چیزی بین ۳۰ تا ۵۰ متر است و برای کار حساس چون گزارش موقعیت دقیق محل وقوع جرم بسیار پایین و عملاً به‌دردنخور است. راه‌حل این مشکل استفاده از سامانه موقعیت‌یاب محلی با دقت کمتر از متر است که خوشبختانه یک نمونه از آن در تهران در حال بهره‌برداری و استفاده است که در ادامه به بحث در مورد این سامانه و نیاز این سامانه به این روش تعیین موقعیت می‌پردازیم. سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان متولی ایجاد زیرساخت‌های لازم اطلاعات مکانی در شهرداری تهران در سال ۱۳۸۹ اقدام به راه اندازی شبکه تعیین دقیق موقعیت و آنی در سطح شهر تهران نموده است. این شبکه از شش ایستگاه مرجع تشکیل شده که یکی از آنها به عنوان ایستگاه مرکزی کنترل شبکه را به عهده دارد. برای پوشش کامل شهر تهران تعداد شش ایستگاه اصلی در ترکیب این شبکه انتخاب شده است. جهت امکان مخابره اطلاعات میان ایستگاه‌های اصلی، این نقاط بایستی از زیر ساخت ارتباطی مناسبی برخوردار باشند. از آنجا که در شهرداری تهران از طریق فیبر نوری، یک زیر ساخت ارتباطی با قابلیت مطلوب برای ارتباط میان بخش‌های مختلف ایجاد شده است. از همین زیر ساخت جهت ارتباط بین ایستگاه‌های اصلی آر تی کی استفاده شده است. همچنین جهت ارسال تصحیحات از ایستگاه اصلی به ایستگاه مجهول نیز از شبکه جی پی آر اس استفاده شده است. با توجه به محدودیت‌های پهنای باند، عموماً ساختار شبکه‌هایی که از پروتکل اینترنت برای ارسال استفاده می‌کنند به گونه‌ای است که پیغام‌ها حاوی تصحیحات را در بسته‌های با حجم و در حد ۶٫۵ کیلوبایت ارسال میند. در همین راستا حجم بسته‌های حاوی پیغام‌های تصحیحات در شبکه آر تی کی تهران نیز حدود ۵ کیلوبایت می‌باشد. پس از اجرای طرح آر تی کی در سطح شهر تهران، سیستم طراحی شده مورد آزمایش قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد که دقت این سامانه در صورت مهیا بودن شرایط می‌تواند تا ۲ سانتیمتر بهبود یابد که بسیار چشمگیر و خوب است.

۶- نتیجه گیری

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که استفاده از برنامه‌های هوشمند موبایل برای کنترل جرم و جنایت در سطح شهرها ازجمله شهر تهران می‌تواند بسیار مفید و مثمر ثمر باشد و نتایج خوبی در زمینه برقراری نظم و امنیت به همراه داشته باشد، همان‌گونه که در بسیاری از شهرهای بزرگ کشورهای توسعه‌یافته چنین بوده و یک تجربه مجازی خوب از نظر همکاری پلیس با مردم به شمار می‌رود. در برنامه موبایل با توجه به اینکه گزارش‌ها در بستر اینترنت و در سامانه‌های مخصوص ثبت می‌شوند، سرعت گزارش دهی نسبت به سایر روش‌های مرسوم در ایران که همان تماس با ۱۱۰ یا حضور فیزیکی در ادارات پلیس است به‌شدت افزایش می‌یابد و در شرایط بحرانی که دسترسی به این دو روش نیست به‌راحتی می‌توان در کمترین زمان ممکن اقدام به گزارش جرم کرد. علاوه بر این با بهره‌گیری از سامانه‌های روز دنیا در زمینه تعیین موقعیت، مشکل آدرس‌دهی به مأموران بسیار کاهش پیدا می‌کند و در کوتاه‌ترین زمان بدون کوچک‌ترین اطلاعی از محل گزارش دهی می‌توان گزارش خود را به‌صورت عکس، ویدیو و متن که با داده‌های طول و عرض جغرافیایی همراه است در سامانه ثبت کرد و منتظر عکس‌العمل نیروهای پلیس باشیم. درکل نتایج این تحقیق را می‌توان به دسته زیر تقسیم کرد:

نتایج کلی: نتایج کلی حاصل از بررسی‌های سامانه‌های روز دنیا در استفاده از موبایل در گزارش جرم نشان از پتانسیل بالا در این زمینه است و اکثر کشورهای پیشرفته دنیا از این پتانسیل به نحوه احسن استفاده می‌کنند. نتایج جزئی: از نتایج جزئی این روش می‌توان به استفاده از روش‌های جمع‌آوری اطلاعات که توسط این سازمان‌ها اشاره کرد و از نتایج آن‌ها برای طراحی چنین سامانه‌ای در ایران استفاده کرد.

با توجه به پیشرفته‌ای اخیر در زمینه استفاده از موبایل برای بهره‌گیری از این فناوری نوین در تمام زمینه‌های زندگی شهرنشینی در کشور ما به وقوع پیوسته و همچنین شور و شوق بسیار مردم در استفاده از این فناوری در میان مردم به وجود آمده است، نیروی انتظامی نیز می‌تواند سوار بر امواج این تکنولوژی جدید شود و حداکثر استفاده از تکنولوژی را بکند و در راستای ارتقاء نظم و امنیت از این تکنولوژی بهره‌برد و با ساخت برنامه‌های همیار مردمی پلیس در راستای ارتقاء نظم و امنیت از این روش

جدید بهره برد. از ویژگی‌های مفید این سامانه برای نیروی پلیس می‌توان به اشراف هرچه بیشتر نیروی انتظامی بر جرائم به وقوع پیوسته در سراسر شهر اشاره کرد که در تماماً مردمی بوده و تنها وظیفه پلیس در این روش حضور به‌موقع در محل وقوع جرم است تا شهروندان از نتیجه گزارش خود راضی باشند و در آینده نیز به گزارش دهی خود ادامه دهند. اگر مردم بدانند که گزارش‌ها آن‌ها موردتوجه نیروی انتظامی قرارگرفته است، در آینده بیشتر درزمینه گزارش دهی آنلاین تلاش می‌کنند.

۶-۱- چالش‌های پیش رو برای ساخت چنین برنامه در داخل کشور و راه‌حل‌های آن

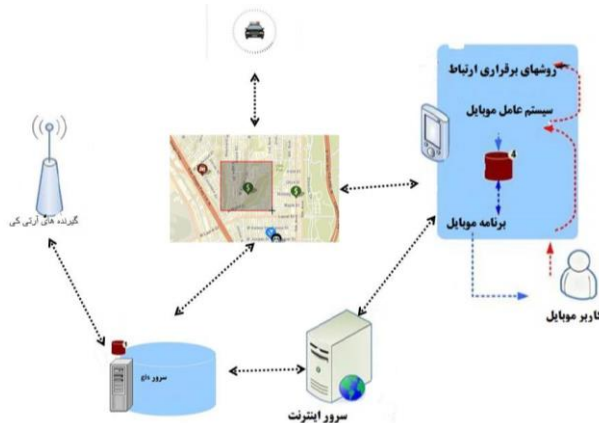
همان‌طور که از نتایج تحلیلی برمی‌آید فاصله فناوریانه ما درزمینه ساخت چنین برنامه‌های بسیار ضعیف است که خود موجب افزایش فاصله ما با این کشورها در این زمینه می‌شود. یکی از این چالش‌ها که می‌توانیم از پس آن برباییم، چالش پهنای باند است که به‌راحتی می‌شود پهنای باند را در کشور افزایش داد و امکان توسعه چنین برنامه‌های را در داخل کشور مهیا کرد. همچنین چالش دیگر مربوط به استفاده از فناوری‌های آن یا به‌اصطلاح کپی‌برداری از پیشرفت‌های فناوریانه آنان است که به ما در این زمینه می‌تواند بسیار کمک کند و در ابتدای کار سامانه‌های همانند سامانه‌های آنان در داخل کشور تولید کنیم و در ادامه اقدام به توسعه این برنامه‌ها متناسب با نیازهای کشور کنیم.

چالش دیگر در این زمینه، اعتماد به این داده‌ها است. برای این کار باید از روش‌های قبل از ارسال اطلاعات استفاده کنیم یعنی قبل از ارسال اطلاعات توسط فرد گزارش دهنده از هویت وی اطلاع پیدا کنیم و این کار با ثبت‌نام‌های قبل از ورود به برنامه امکان‌پذیر است یعنی کاربر قبل از هرگونه دسترسی به اطلاعات و امکان گزارش ابتدا باید در سامانه موردنظر ثبت‌نام کنند و اطلاعات خود نظیر شماره ملی، آدرس، شماره تلفن و آدرس ایمیل خود را در سامانه ثبت نمل وارد کند تا در صورت بروز هرگونه مشکل بتوانیم با وی ارتباط برقرار کنیم و هدف وی را از انجام این کار را بیابیم.

۷- پیشنهادها

در این بخش از تحقیق راهکارهای ارائه می‌شود تا در صورت تمایل محققان دیگر به تحقیق در این زمینه بتوانند تا حد زیادی نمایانگر راه و روش تحقیق آن‌ها باشد و از سردرگمی دیگر محققان بکاهد. هدف نهایی این تحقیق پیشنهاد یک سامانه جامع جهت جمع‌آوری اطلاعات داوطلبانه مردمی برای کنترل جرائم در سطح شهرها ازجمله شهر تهران است. با توجه به اینکه اکثر نرم‌افزارها و ابزارت لازم برای ساخت این سامانه به‌صورت رایگان در فضای اینترنت موجود است، اینجا بر خود می‌دانیم که یک روش کلی برای جمع‌آوری این‌گونه اطلاعات را پیشنهاد داده تا در صورت تمایل ترجمان‌های انتظامی از این روش برای ساخت این‌گونه برنامه‌ها استفاده نمایند.

روش کلی را ابتدا به‌صورت شکل زیر به نمایش درمی‌آوریم و سپس به توضیحات آن می‌پردازیم.

شکل ۹- نمای از سیستم پیشنهادی (نگارندگان، ۱۳۹۹)

همان‌طور که از تصویر بالا بر می‌آید ابتدا کاربر برنامه موبایل مربوطه را باز می‌کند و با یکی از روش‌های ارتباطی (GPRS, WIFI, Wireless) به اینترنت وصل می‌شود بعد اتصال به اینترنت کاربر اطلاعات مربوط به گزارش (فیلم، عکس، متن و ...) را در محل‌های موردنظر درج می‌کند و اطلاعات مربوط به موقعیت جغرافیایی به‌طور خودکار از گیرنده سامانه موقعیت‌یاب جهانی کاربر استخراج می‌شود (البته بعد از اعمال خودکار تصحیحات محلی آر تی کی) و به صورت یک بسته آماده به سرور ارسال می‌کند. بعد از ارسال اطلاعات توسط کاربر حال نوبت به پردازش داده‌ها در سرور می‌رسد. در قسمت سرور ابتدا اطلاعات ارسالی در قسمت سرور اینترنت بررسی می‌شود تا از ورود ویروس‌ها به سرور توسط هکرها جلوگیری شود (FireWall, Sql)

(Injection) و در نهایت پس اتمام کار امنیت اطلاعات، اطلاعات به سرور جی آی اس ارسال می شود و در سرور جی آی اس امور مربوط استخراج موقعیت جغرافیایی، نمایش اطلاعات بر روی نقشه و ... انجام می شود و خروجی نهایی یعنی همان نقشه های دقیق محل وقوع جرم با قابلیت آپدیت لحظه ای در اختیار افسران پلیس قرار داده می شود.

از نقشه های بدست آمده از این روش می توان اطلاعات بسیار مفید زیر را استخراج کرد:

۱. نقشه پهنه بندی جرائم در سطح شهر (نقشه سرقت، قتل، کیف قاپی و...)
 ۲. نقشه پهنه بندی زمانی وقوع جرائم، یعنی در زمانهای خاص چه جرائمی بیشتر به وقوع می پیوندد
 ۳. کنترل پهنه گشتهای پلیس برای رسیدن به بهترین عملکرد
- در نهایت اطلاعات بدست آمده برای برقراری امنیت و نظم در جامعه به کار برده می شود و نتیجه و سود نهایی کار به خود افراد گزارش دهنده بر می گردد. بنابراین برای بهبود عملکرد چنین سامانه های نیاز فرهنگسازی و نهادینه کردن استفاده از این سامانه به جای حضور فیزیکی افراد در ادارات پلیس است.

منابع

1. Elireza, B., "The Mobile Phone in Africa: Has It Become a Highway to the Information Society or Not?", *Contemporary Educational Technology*, 2012, 3(4), 278-292
2. Baker, Bruce, Muulti - Choice Policing in Africa" Uppsala: Nordiska Africa institute, 2008. <http://www.nationmaster.com/country-info/profiles/Zambia/Crime> [Accessed: 02/01/2015 10:00 am]
3. Portio Research, "Smartphone Futures 2012-2016", Available at: www.portioresearch.com/media/2548/SPF12-16_BROC.pdf
4. Baker, Bruce, Muulti- Choice Policing in Africa" Uppsala: Nordiska Africa institute, 2008. <http://www.nationmaster.com/country-info/profiles/Zambia/Crime> [Accessed: 02/01/2016 10:00 am]
5. Pew Research Center. Mobile technology fact sheet. Available at: <http://www.pewinternet.org/fact---sheets/Mobile---technology---fact---sheet/2015>
6. Smith A. Older adults and technology use. Available at: <http://www.pewinternet.org/2014/04/03/older--adults--and--technology-use/2014>.
7. Kumar S, Nilsen W, Abernethy A, Atienza A, Patrick K, Pavel M, Riley WT, Shar A, Spring B, Spruijt--Metz D, Hedeker D, Honavar V, Kravitz RL, Lefebvre RC, Mohr DC, Murphy SA, Quinn C, Shusterman V, & Swendeman D. mHealth Evidence Workshop – Exploring Innovative Methods to Evaluate the Efficacy and Safety of Mobile Health, *American Journal of Preventive Medicine*, 45(2):228--236, Oct 2013a.
8. Paul Heaton and Luis Garicano, "Do Computers Help Police fight crime? Centre Piece Winter 2007/08", Available at: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/cp247.pdf>
9. Hillenbrand et al. "Developing a Location Based Tourist Guide Application. ACSW Frontiers '03 Proceedings of the Australasian Information Security Workshop Conference on the ACSW Frontiers 2003 21.1 (2003):177-183.
10. Goodchild, M.F. (2007). Citizens as sensors: the world of volunteered geography. *GeoJournal*, 69, 211-221.
11. Goodchild, M.f, (2008). Commentary: whither VGI? *GeoJournal*, 72, 239–244, DOI 10.1007/s10708-008-9190-4
12. Cooper, AK. And Schmitz, PMU. "Using Mobile Phone Data Records to Determine Criminal Activity Space. IQPC International GIS Crime Mapping Conference 2007, Brussels, Belgium, September 25-26 2007.
13. Mwangala, M., Jackson Phiri, Gift Lyoko (2015). Public Crime Reporting and Monitoring System Model Using GSM and GIS Technologies: A Case of Zambia Police Service. *IJCSMC*, Vol. 4, Issue. 11, November 2015, pg. 207 – 226
14. Flávio E.A. Horita, A. Livia C. Degrossi, S. Eduardo M. Mendiondo, J. (2015). Development of a spatial decision support system for flood risk management in Brazil that combines volunteered geographic information with wireless sensor networks. *Computers & Geosciences*, 80, 84-94.
15. <http://citizencop.org> [accessed: 06/03/2017]
16. <http://play.google.com/store/apps/crimereporters> [accessed: 05/03/2017]
17. <http://play.google.com/store/apps/HotlineJAIS> [accessed: 05/03/2017]
18. <http://www.CrimeMapping.com/help> [accessed: 08/03/2017]
19. <http://www.crimemaps.org.uk> [accessed: 06/03/2017]

ظرفیت شهرداری ها در توسعه اجرای حقوق شهروندی

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۴/۰۸

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۵/۱۰

کد مقاله: ۶۹۵۴۷

محمد رمضانی^۱

چکیده

تمامی شهروندان به مناسبت عضویت در جامعه شهری از یک سری حقوقی برخوردار می باشند که طیف متنوعی از حقوق مدنی، اقتصادی و رفاهی، فرهنگی و عدالت و امنیت را دربرمی گیرد؛ در این خصوص، نهادهای مختلفی در راستای رعایت و توسعه حقوق مذکور گام برمی دارند. در این میان، شهرداری ها قرار دارند که به خاطر جایگاهی که در عرصه مدیریت امور شهری و ارائه خدمات همگانی دارند از ظرفیت بالایی نیز در اجرای حقوق شهروندی برخوردار هستند. در این مسیر، قانونگذار در قانون شهرداری ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) و برخی از مقررات دیگر وظایفی را به عهده شهرداری ها گذاشته که با بسیاری از مصداق های حقوق شهروندی هم پوشانی دارند؛ با این وجود، عدم تصریح و تدوین آن دسته از حقوق شهروندی که شهرداری ها موظف به رعایت آن می باشند در کنار عدم اطلاع رسانی آن ها به شهروندان و ترسیم ضمانت اجرای متناسب به منظور مطالبه گری و پاسخگوساختن شهرداری ها نسبت به رعایت حقوق شهروندی در زمره مهمترین کاستی های تقنینی در این زمینه به حساب می آیند. با این اوصاف، در طی جستار حاضر قصد و تلاش بر آن است تا با بررسی حوزه تکالیف قانونی شهرداری ها در زمینه رعایت حقوق شهروندی به تبیین و ارزیابی ظرفیت نهاد یادشده در راستای اهتمام به حقوق مذکور مبادرت شود.

واژگان کلیدی: شهروند، حقوق شهروندی، حقوق بشر، شهرداری، مسئولیت مدنی.

۱- مقدمه

حقوق شهروندی^۱ به عنوان مجموعه حقوق بنیادین متعلق به تابان جامعه قلمداد می‌گردد که تنها به مناسبت عضویت در یک جامعه، فارغ از عواملی چون رنگ، نژاد، جنسیت، مذهب به همه شهروندان در یک جامعه تسری پیدا می‌کند. امروزه با عنایت به شیوع گفتمان حقوق شهروندی در بیشتر جوامع، نهادهای بسیاری در حوزه اجرا و توسعه حقوق شهروندی مبادرت به کنشگری می‌کنند؛ در این میان شهرداری‌ها قرار دارند که از جایگاه مهمی در عرصه احترام و اجرای حقوق شهروندی برخوردار می‌باشند.

در حقیقت، شهرداری‌ها به خاطر صلاحیتی که در حوزه مدیریت امور شهری و خدمت‌رسانی همگانی دارند از ظرفیت بالایی در راستای احترام، اجرا و توسعه حقوق شهروندی نیز برخوردار می‌باشند؛ به عبارتی روشن‌تر، شهرداری‌ها به عنوان خط مقدم اجرای حقوق شهروندی در جوامع به شمار می‌آیند که این توانایی را دارند تا در اجرای مسئولیت‌هایی که به عهده دارند، اجرای حقوق شهروندان را در اولویت امور قرار دهند.

در این مسیر، قانونگذار در قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) و برخی از مقررات دیگر وظایفی را برای شهرداری‌ها برشمرده که بسیاری از آن‌ها به عنوان مصداق‌هایی از حقوق شهروندی شناخته می‌شوند؛ به عبارتی روشن‌تر، شهرداری‌ها وظایف مهمی را در راستای اجرای حقوق شهروندی برخوردار می‌باشند که چنانچه به طور مناسبی مشمول سیاستگذاری و اجرا قرار بگیرد، رعایت حقوق شهروندی افراد تا حدود بالایی حفظ می‌شود. البته مهمترین کاستی قانونگذاری به منظور تضمین اجرای حقوق شهروندی توسط شهرداری‌ها، عدم ترسیم ضمانت‌اجراهای مستقل و متناسب است.

روش انجام این تحقیق بر پایه مطالعه‌های توصیفی و تحلیلی استوار شده است؛ در این خصوص، تلاش شده است تا با جستجوی مفاهیم کلیدی مثل «حقوق شهروندی» و «مسئولیت شهرداری‌ها» در پایگاه‌های اطلاعاتی مثل مگ‌ایران،^۲ نورمگز،^۳ پرتال جامع علوم انسانی^۴ و علم‌نت^۵ به بررسی و ارزیابی منابع مرتبط با موضوع جستار جاری مبادرت شود.

با این مراتب، در طی این جستار تلاش بر آن است تا در گام نخست به تبیین مفهوم و قلمروی حقوق شهروندی پرداخته و متعاقب بر آن، با بررسی و ارزیابی دامنه تکالیف شهرداری‌ها در زمینه اجرای حقوق شهروندی و مسئولیت نهادهای یادشده، درک مناسبی از ظرفیت شهرداری‌ها در مسیر احترام و توسعه اجرای حقوق شهروندی در جامعه کسب شود.

۲- حقوق شهروندی، مرزبندی و جلوه‌های آن

به منظور کسب شناخت مناسب از اصطلاح حقوق شهروندی، ابتدا آن را تعریف نموده و متعاقب بر آن، به مرزبندی آن از حقوق بشر پرداخته و سرانجام نیز به تبیین و بررسی مصداق‌های حقوق شهروندی مبادرت می‌شود.

۲-۱- تعریف

حقوق شهروندی از دو واژه «حقوق» و «شهروندی» تشکیل شده است؛ در این خصوص، با مراجعه به فرهنگ واژه‌های فارسی، حقوق جمع حق‌ها در معنای راستی‌ها، درستی‌ها، حصه‌ها، بهره‌ها، وظایف، تکالیف، مواجب، شهریه‌ها، سلطنت و تسلط استقلالی و یا قراردادی و غیر قراردادی اشخاص بر اشخاص یا اشیاء آمده است. (معین ۱۳۸۶: ص ۵۹۷) همچنین شهروند نیز به معنای کسی که اهل یک شهر یا کشور به شمار می‌آید و از حقوق متعلق به آن برخوردار می‌شود، مدنظر قرار گرفته است. (صدری افشار و دیگران ۱۳۸۱: ص ۸۴۳ و ۸۴۴) در اصطلاح، حقوق شهروندی عبارت است از مجموعه‌ای از حقوق و امتیازهایی که در نظام حقوقی یک کشور به شهروندان آن با لحاظ نمودن دو اصل کرامت انسانی و منع تبعیض در راستای فراهم‌سازی زمینه رشد شخصیت فردی و اجتماعی آن‌ها تعلق می‌گیرد. (احمدی ایرج و دیگران ۱۳۹۸: ص ۹)

حقوق شهروندی یک مفهوم گسترده می‌باشد که از نقطه‌نظر مارشال ۶ مشتمل بر عناصر مدنی مثل حاکمیت قانون، عناصر سیاسی مثل حق رأی دادن و عناصر اجتماعی است. (O'Neill and Zinga 2008, p 327)

در دین مبین اسلام نیز رعایت حقوق شهروندی مدنظر قرار گرفته است؛ در این خصوص گفته شده است، عبارت «لقد کرمتا بنی‌آدم» به این موضوع توجه نشان داده است. در گفتار و سنت پیامبر اکرم (ص) و کردار ائمه اطهار نیز احترام و رعایت چنین حقوقی در قانون توجه قرار گرفته است. (عطوف ۱۳۶۲: ص ۴۲) همچنین از نقطه‌نظر امام خمینی (ره) حقوق شهروندی موهبتی

1. Citizenship Rights.
2. <https://www.magiran.com/>
3. <https://www.noormags.ir/>
4. <http://ensani.ir/fa>
5. <https://elmnet.ir/>
6. Marshal.

الهی می‌باشد که هیچ مقامی حق سلب آن را ندارد و تفاوت‌های بشری نمی‌تواند در کیفیت و کمیت آن اثرگذار باشد. (شادمانی ۱۳۹۵: ص ۲۱)

با این ترتیب می‌توان در تعریف حقوق شهروندی چنین گفت، حقوق شهروندی ناظر بر انواع حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که تمامی شهروندان تنها به مناسبت عضویت در یک جامعه از آن برخوردار می‌باشند. در این حیث تفاوتی نمی‌کند که شهروندان از چه قوم، مذهب، جنسیت، طبقه اقتصادی و غیره باشند بلکه همین که در یک جامعه به عنوان شهروند شناخته شوند کافی برای برخورداری از حقوق شهروندی است. در مورد این موضوع که چه طیفی از حقوق در قلمروی حقوق شهروندی قرار می‌گیرند باید متذکر شد که این موضوع یک امر نسبی به شمار می‌آید؛ منظور آن است که حقوق مذکور تابعی از متغیرهای زمانی و مکانی است؛ به طور مثال، دامنه حقوقی که دولت‌های رفاه^۱ به شهروندان خود اعطاء می‌کنند با قلمروی حقوقی که دولت‌های تمامیت‌خواه^۲ برای شهروندان خود به رسمیت می‌شناسند از یکدیگر متمایز است.

۲-۲- مرزبندی آن از حقوق بشر

پیش از آن که به مرزبندی حقوق شهروندی از حقوق بشر^۳ پرداخته لازم است تا در مورد اصطلاح حقوق بشر شناخت لازم کسب شود؛ اگرچه تعریف حقوق بشر کمی سخت جلوه می‌کند اما مطابق با شایع‌ترین تعریف ارائه‌شده توسط کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد^۴، حقوق بشر عبارت است از حقوق و آزادی‌های اساسی که همه مردم مشمول آن هستند فارغ از تابعیت، جنس، ملیت یا ریشه قومی، نژاد، مذهب، زبان و یا سایر وضعیت‌ها. (Moriarty and Massa 2012, p 1)

بنا به یک تعریف خلاصه‌تر، حقوق بشر نیازها و مجموعه‌ای از حقوقی است که هر فردی ممکن است مطالبه کند فارغ از آن که در چه جایی سکونت دارد. (Reichert, 2011, p 2)

همانطور که در تعریف بالا مشاهده می‌شود، حقوق بشر یک‌سری حقوق بنیادین افراد را احصاء می‌کند بدون توجه به این که افراد ساکن و یا در ذیل تابعیت چه دولتی قرار دارند؛ بدین ترتیب، در تسری حقوق بشر به افراد برخلاف حقوق شهروندی، عنصر مکان موضوعیت پیدا نمی‌کند.

به علاوه در این خصوص گفته شده است، انسان فارغ از مواردی مثل تابعیت و ملیت از حقوقی مثل حق حیات برخوردار می‌باشد که برای تمامی انسان‌ها در زمان‌ها و مکان‌های مختلف یکسان است و محدود به قلمروی خاصی نیست که از آن به عنوان حقوق بشر یاد می‌شود در حالی که حقوق شهروندی رابطه مستقیمی با مقوله‌هایی نظیر تابعیت و ملیت شهروندان دارد. (روشن و دیگران ۱۳۹۳: ص ۱۱۴ و ۱۱۵)

با این مراتب، نمی‌توان قلمروی حقوق بشر و حقوق شهروندی را از یکدیگر متمایز دانست بلکه فارغ از متغیر مکانی، دو دسته از حقوق یادشده کم و بیش با یکدیگر هم‌پوشانی دارند منتها این موضوع که کشورهای مختلف تا چه اندازه در تعیین حقوق شهروندی به حقوق بشر توجه به عمل آورند محل چالش است؛ به بیانی روشن‌تر، ممکن است که در یک کشور تمامی حقوق بشر به عنوان حقوق شهروندان آن کشور شناسایی شود هم‌پوشانی کامل باشد در صورتی که در کشوری دیگر ممکن است تنها برخی از مصداق‌های حقوق بشر به عنوان حقوق شهروندی شناسایی شود و هم‌پوشانی ناقص باشد.

۲-۳- جلوه‌های حقوق شهروندی

برای آشنایی بیشتر با قلمروی حقوق شهروندی لازم است تا برخی از مهمترین مصداق‌های آن معرفی شوند؛ در این خصوص، مهمترین جلوه‌های حقوق مذکور به ترتیب زیر احصاء و بررسی می‌شوند.

۲-۳-۱- حقوق مدنی و سیاسی

حقوق مدنی و سیاسی^۵ در زمره مهمترین انواع حقوق شهروندی را تشکیل می‌دهند که از جلوه‌های متعددی نیز برخوردار می‌باشند؛ در این باره گفته شده است، حقوق مدنی از آزادی افراد محافظت می‌کند. (Van Deth, Montero et al. 2007, 1)

حقوق سیاسی نیز به معنای حق رأی دادن و مشارکت سیاسی آمده است. (Berg, Geyer et al. 2002, p 1)

درضمن، مطابق با مواد ۶ تا ۲۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در زمره مصداق‌های حقوق مدنی و سیاسی می‌توان به حق حیات، منع شکنجه، منع بردگی، حق امنیت شخصی، حق آزادی تردد و اقامت، منع اخراج خودسرانه از کشور، حق برابر در محاکمه و دادرسی

1. Welfare states.
2. Totalitarian states.
3. Human rights.
4. The United Nations High Commissioner for Human Rights.
5. Civil and political rights.

عادلانه، اندیشه و بیان و آزادی مذهب، منع تبلیغ جنگ، حق تجمع مسالمت‌آمیز، حق مشارکت در انتخابات و حقوق اقلیت‌ها اشاره نمود. (توحیدی ۱۳۸۴: ص ۸۵)

۲-۳-۲- حقوق اقتصادی و رفاهی

در زمره انواع حقوق شهروندی را حقوق اقتصادی و رفاهی تشکیل می‌دهد؛ در این خصوص، تمامی شهروندان حق دارند که از رفاه اولیه برخوردار باشند و از منظر اقتصادی، توانایی تأمین نیازهای اساسی زندگی خود از جمله در حوزه‌های مسکن، شغل، مواد غذایی، پوشاک، سلامت و بهداشت را داشته باشند.

۲-۳-۳- حقوق فرهنگی

یکی دیگر از اقسام حقوق شهروندی را حقوق فرهنگی تشکیل می‌دهد؛ در این خصوص، حق برخورداری از سواد و تحصیلات به عنوان زیربنای حقوق شهروندی در میان حقوق فرهنگی شهروندان به شمار می‌آید. برخی از مهمترین مصداق‌های حقوق شهروندی عبارتند از: الف) مصادیق حقوق اصلی فرهنگی شهروندی: این دسته از حقوق مشتمل بر حق بر مالکیت معنوی، آزادی مذهب، مشارکت فرهنگی و ارتقای علمی است. ب) مصادیق حقوق تبعی فرهنگی شهروندی: این دسته از حقوق مشتمل بر آزادی بیان و حق دسترسی آزادانه به اطلاعات است. (میرباقری طباطبایی مهرآبادی و خزایی ۱۳۹۸: ص ۱۱۱)

۲-۳-۴- حقوق بهداشتی و سلامتی

در زمره اقسام مهم حقوق شهروندی، حقوق بهداشتی و سلامتی است؛ هدف حقوق مذکور تضمین سلامت آحاد شهروندان و محیط زیست پیرامون است؛ بدین ترتیب، شهروندان حق برخورداری از امکانات لازم به منظور حفظ سلامتی و بهداشت خود را دارند. علاوه بر آن، بهداشت محیط زیست پیرامون باید به گونه‌ای باشد که منجر به آلودگی و آسیب به سلامت شهروندان نشود.

۳- قلمروی مداخله شهرداری‌ها در حوزه حقوق شهروندی

بی‌گمان یکی از مهمترین ظرفیت‌های قانونی که شهرداری‌ها را موظف به مداخله در زمینه اجرای حقوق شهروندی می‌نماید، ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) می‌باشد؛ این ماده قانونی که در مقام احصای تکلیف شهرداری‌ها می‌باشد اجرای حقوق شهروندی را نیز مشمول توجه قرار داده است. به بیانی روشن‌تر، مطابق با ماده قانونی یادشده، تکالیف شهرداری‌ها و اجرای حقوق شهروندی دو مفهوم درهم‌تنیده هستند که نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر جدا دانست. البته این موضوع به خاطر نقش ماهیتی شهرداری‌ها در حوزه مدیریت امور شهری و ارائه خدمات همگانی به شهروندان جامعه می‌باشد. با این اوصاف، در طی این فراز به بحث و بررسی در مورد ظرفیت‌های تقنینی شهرداری‌ها در زمینه رعایت انواع حقوق شهروندی مبادرت می‌شود؛ در این خصوص، تلاش می‌شود تا تمامی تکالیفی که قانونگذار برای شهرداری‌ها در راستای رعایت حقوق شهروندی تعیین نموده است احصاء و بررسی شوند. در این راستا، هریک از انواع حقوق شهروندی که اجرای آن در زمره تکالیف قانونی شهرداری‌ها به شمار می‌آید به ترتیب زیر معرفی و بررسی می‌شود.

۳-۱- حقوق بهداشتی و سلامتی شهروندان

یکی از مهمترین تکالیف شهرداری‌ها در حوزه اجرای حقوق شهروندی به رعایت حقوق بهداشتی و سلامتی شهروندان ارتباط پیدا می‌کند؛ در این خصوص، قانونگذار در بندهای متعددی از ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) به این رسالت مهم اهتمام نشان داده است؛ بدین ترتیب، در بندهای ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱

رعایت حقوق بهداشتی و سلامتی شهروندان توسط شهرداری‌ها تصریح و تمرکز صورت گرفته است؛ در این خصوص، اجرای تکالیفی مثل احداث مراکز بهداشتی و سلامتی از قبیل بیمارستان‌ها، درمان‌گاه‌ها، تیمارستان‌ها، غسالخانه‌ها، مستراح‌ها و حمام‌های عمومی به عهده شهرداری‌ها گذاشته شده است.

در این میان، قانونگذار شهرداری‌ها را برخورداری از رسالت نظارتی در حوزه بهداشت و سلامت شهروندان نیز نموده است؛ در این زمینه، نظارت بر رعایت بهداشت شهروندان و وضعیت بهداشتی موجود در کارخانه‌ها، گرمابه‌ها، غسالخانه‌ها و گورستان‌ها در کانون توجه قرار گرفته است. بنابراین شهرداری‌ها در قبال هرگونه عدم رعایت بهداشت شهروندان و همچنین عدم رعایت نظامات بهداشتی در اماکنی مثل کارخانه‌ها، گرمابه‌ها، غسالخانه‌ها و گورستان‌ها از مسئولیت برخوردار می‌باشند.

یکی دیگر از رسالت‌های مهم شهرداری‌ها در عرصه حفظ بهداشت و سلامتی شهروندان به مدیریت پسماندها ارتباط پیدا می‌کند؛ در این خصوص، طبق ماده ۵۷ قانون مدیریت پسماندها ۱۳۸۳، مدیریت پسماندها (غیر از صنعتی و ویژه) در شهرها به عهده شهرداری‌ها می‌باشد. بدیهی است که عدم مدیریت صحیح پسماندها می‌تواند منجر به تولید آلودگی و ورود آسیب به بهداشت و سلامت شهروندان گردد؛ به طور مثال، عدم دقت کافی در جمع‌آوری به موقع پسماندها به خصوص پسماندهای خانگی برخورداری از شیرابه^۶ می‌تواند آسیب‌های جدی را متوجه سلامت شهروندان کند.

علاوه بر آن، شهرداری‌ها موظف هستند تا در قبال هرگونه نشر آلودگی پسماندها ناشی از انتقال و خرید و فروش آن‌ها توسط افرادی که به زباله‌گردی مشغول می‌باشند تدابیر لازم را به عمل آورند؛ این موضوع که ناشی از رسالت قانونی شهرداری در حوزه مدیریت پسماندها می‌باشد از اهمیت بالایی برخوردار است؛ چرا که حمل غیربهداشتی پسماندها می‌تواند منجر به جابجایی آلودگی^۷ در مناطق مختلف شهری شود.

با این همه، قانونگذار در تعیین تکالیف شهرداری‌ها در حوزه اجرای حقوق بهداشتی و سلامتی شهروندان به بحث پیشگیری نیز توجه نشان داده است؛ در این خصوص، به موجب بند ۱۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) شهرداری‌ها موظف به پیشگیری از شیوع بیماری‌های واگیردار (اعم از انسانی و حیوانی) شناخته شده‌اند. بنابراین شهرداری‌ها وظیفه دارند تا در راستای حفظ و پاسداری از سلامت همگانی شهروندان، ترتیباتی را اتخاذ نمایند تا از شیوع بیماری‌های واگیردار جلوگیری به عمل آمده و خطری متوجه سلامتی شهروندان ایجاد نشود. این موضوع به ویژه در شرایط حاضر که بیماری کوید ۱۹^۸ از وصف همه‌گیری^۹ جهانی برخوردار است از اهمیت ویژه‌ای نیز برخوردار می‌باشد؛ بدین ترتیب، یکی از مطالبات حقوق شهروندی، ارزیابی عملکرد شهرداری‌ها در راستای پیشگیری از بیماری کوید ۱۹ می‌باشد. رسالتی که طبق قانون به عهده تمامی شهرداری‌های سراسر کشور است. اجرای چنین وظیفه‌ای می‌تواند در اشکال متنوعی از جمله در زمینه تولید و توزیع مواد ضدعفونی‌کننده و ماسک‌های تنفسی به میزان مناسب و رایگان در میان آحاد شهروندان عملیاتی شود.

همچنین به موجب بند ۳ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) شهرداری‌ها موظف به جلوگیری از فروش اجناس فاسد و معدوم‌نمودن آن‌ها می‌باشند؛ بدین ترتیب، شهرداری‌ها باید با نظارت و پایشی که در سطح شهرها در میان توزیع‌کنندگان اجناس انجام می‌دهند هرگونه جنس فاسدی را قبل از آن که در اختیار مصرف‌کننده قرار بگیرد شناسایی کنند و مانع از ایراد آسیب به سلامتی شهروندان شوند.

۱. برحسب بند مذکور: «جلوگیری از شیوع امراض ساریه انسانی و حیوانی و اعلام این گونه بیماری‌ها به وزارت بهداشت و دامپزشکی و شهرداری‌های مجاور هنگام بروز آن‌ها و دور نگاه داشتن بیماران مبتلا به امراض ساریه و معالجه و دفع حیواناتی که مبتلا به امراض ساریه بوده و یا در شهر بلاصاحب و مضر هستند».

۲. برحسب بند مذکور: «جلوگیری از ایجاد و تأسیس کلیه اماکن که به نحوی از انحاء موجب بروز مزاحمت برای ساکنین یا مخالف اصول بهداشت در شهرهاست. شهرداری مکلف است از تأسیس کارخانه‌ها - کارگاه‌ها - گاراژهای عمومی و تعمیرگاه‌ها و دکان‌ها و همچنین از مراکزی که مواد محترقه می‌سازند و اصطیل چهارپایان و مراکز دامداری و به طور کلی تمام مشاغل و کسب‌هایی که ایجاد مزاحمت و سر و صدا کند یا تولید دود یا عفونت و یا تجمع‌حشرات و جانوران نماید جلوگیری کند ...»

۳. مطابق با بند مذکور: «احداث بناها و ساختمان‌های مورد نیاز محل از قبیل رختشویخانه و مستراح و حمام عمومی».

۴. طبق بند یادشده: «اهتمام در مراعات شرایط بهداشت در کارخانه‌ها و مراقبت در پاکیزگی گرمابه‌ها و نگهداری اطفال بی‌صاحب و سرراهی».

۵. طبق ماده مذکور: «مدیریت اجرایی کلیه پسماندها غیر از صنعتی و ویژه در شهرها و روستاها و حریم آن‌ها به عهده شهرداری‌ها و دهیاری‌ها و در خارج از حوزه و وظایف شهرداری‌ها و دهیاری‌ها به عهده بخشدار می‌باشد. مدیریت اجرایی پسماندهای صنعتی و ویژه به عهده تولیدکننده خواهد بود. در صورت تبدیل آن به پسماند عادی به عهده شهرداری‌ها، دهیاری‌ها و بخشدار می‌باشد ...»

۶. برای کسب اطلاعات بیشتر، ر.ک: شیرابه پسماندهای خانگی سلامت شهر سمنان را تهدید می‌کند (۱۳۹۷/۵/۲۳)؛ خبرگزاری تسنیم.

۷. این موضوع به ویژه در مقطع کنونی که بیماری کوید ۱۹ (Coronavirus Disease 2019 (COVID-19 از همه‌گیری جهانی برخورداری است دارای اهمیت حیاتی نیز می‌باشد؛ چرا که عدم کنشگری به موقع شهرداری‌ها در امر زباله‌گردی می‌تواند منجر به جابجایی و شیوع بیشتر ویروس مذکور شود.

8. Coronavirus Disease 2019 (COVID-19).

9. Pandemic.

به علاوه، یکی دیگر از رسالت‌های پیشگیرانه شهرداری‌ها در حوزه رعایت بهداشت و سلامت شهروندان به جلوگیری از تأسیس اماکن مخالف با بهداشت در شهرها می‌باشد؛ در این راستا، به موجب بند ۲۰ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) شهرداری‌ها وظیفه دارند تا از تأسیس تمام مشاغل و کسب‌هایی که دود، عفونت و یا تجمع حشرات و جانوران را به وجود می‌آورند خودداری به عمل آورند. اجرای رسالت یادشده به صورت صحیح از نقش مهمی در حفظ سلامت و بهداشت شهروندان برخوردار است؛ چرا که پیامدهای سوء ناشی از آلاینده‌ها یا عفونت تولیدشده از ناحیه برخی از کسب و کارها بر کسی پوشیده نیست.

در مجموع، شهرداری‌ها موظف هستند نهایت اهتمام و کنشگری را در زمینه حفظ سلامت شهروندان به عمل آورند؛ این موضوع گاهی از طریق حفظ بهداشت همگانی و جلوگیری از شیوع بیماری‌ها انجام می‌شود و گاهی نیز با ایمن‌سازی ساختمان‌های شهری. رفع خطر از ساختمان‌های غیر ایمن و پرخطر رسالت دیگری از شهرداری در حوزه حراست از حق سلامت شهروندان به شمار می‌آید. امروزه ساختمان‌های پرخطر^۱ شهری به عنوان تهدید جدی بر سلامت شهروندان شناخته می‌شود. به بیانی روشن‌تر، ساختمان‌های پر خطر چنان بمب ساعتی می‌باشند که هر لحظه امکان دارد بر سر شهروندان آوار شود؛ در این راستا، قانونگذار در بند ۱۴ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) رسالت ایمن‌سازی و رفع خطر از ساختمان‌های غیر ایمن و پرخطر را به عهده شهرداری گذاشته است.

در پایان این بحث باید گفت، شهرداری‌ها در زمینه رعایت حقوق بهداشتی و سلامتی شهروندان از نقش برجسته‌ای برخوردار می‌باشند؛ در این خصوص، شهرداری‌ها موظف می‌باشند در حوزه‌های پیشگیری، کنشگری و نظارت بر بهداشت و سلامت شهروندان تمامی توان خود را به کارگرفته و حفاظت از بهداشت و سلامت ایشان را در اولویت قرار دهند؛ زیرا در غیر این صورت، شهرداری‌ها باید در قبال عدم رعایت حقوق شهروندان در مقام پاسخگویی برآمده و مشمول پیامدهای قانونی قرار بگیرند.

۳-۲- حقوق اقتصادی و رفاهی شهروندان

یکی دیگر از رسالت‌های قانونی شهرداری‌ها در زمینه حقوق شهروندی، رعایت حقوق اقتصادی و رفاهی شهروندان می‌باشد؛ در این خصوص، قانونگذار در بندهای ۳، ۷، ۱۱، ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۲۵، ۲۶، ۲۷ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) بر رعایت این نوع از حقوق شهروندان از ناحیه شهرداری‌های تصریح نموده است.

قانونگذار طیف متنوعی از تکالیف را در حوزه رعایت حقوق اقتصادی و رفاهی شهروندان متوجه شهرداری‌ها نموده است؛ برخی از این تکالیف از جنبه نظارتی برخوردار می‌باشند؛ منظور آن است که شهرداری‌ها موظف شده‌اند تا از تضییع حقوق شهروندان جلوگیری به عمل آورند؛ به طور مثال، به موجب بند ۱۱ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) یکی از تکالیف شهرداری دائر بر نظارت و مراقبت در صحت اوزان و مقیاس‌ها شناسایی شده است.

علاوه بر آن، شهرداری‌ها موظف می‌باشند تا در زمینه تأمین نیازهای اساسی و رفاه اولیه شهروندان تمامی تلاش خود را به عمل آورند و اقدام‌های مصرح را انجام دهند؛ در این میان، یکی از مهمترین وظایف شهرداری‌ها، احداث خانه‌های ارزان قیمت به منظور سکونت اشخاص بی‌بضاعت ساکنین شهر و نظائر آن در حدود مقدرات مالی است. این موضوع با توجه به مشکل تهیه

۱. «یکی از نگرانی‌های مهمی که فراروی شهروندان قرار می‌گیرد به بناهای پرخطر Risky buildings و آسیب‌زا در سطح شهر منصرف می‌شود؛ همانطور که در پیرامون خود ملاحظه می‌کنیم، تعدادی از این بناها وجود دارند که علیرغم پرخطر و آسیب‌زا بودن آن هیچ اقدام مؤثری از سوی مالک یا مالکین آن‌ها صورت نمی‌پذیرد. در این نوع موارد Cases، خوشبختانه قانونگذار تمهیداتی را اندیشیده است؛ بدین ترتیب، به موجب بند ۱۴ ماده ۵۵ قانون شهرداری، نهاد اخیر حائز مسئولیت قلمداد گشته است». به نقل از: مشکات، سید مصطفی (۱۳۹۸/۱۰/۱۰)؛ رفع خطر از بناهای در آستانه خرابی (پرخطر)، پایگاه نخبگان حقوقی بین‌المللی (ELAWT).

۲. «اتخاذ تدابیر مؤثر و اقدام لازم برای حفظ شهر از خطر سیل و حریق و همچنین رفع خطر از بناها و دیوارهای شکسته و خطرناک و پوشاندن چاه‌ها و چاله‌های واقع در معابر عمومی و جلوگیری از گذاشتن هر نوع اشیاء در بالکنها و جلو اتاق‌های ساختمانهای مجاور معابر عمومی که افتادن آن‌ها موجب خطر برای عابرین است و جلوگیری از نصب ناودان‌هایی که باعث زحمت یا خسارت مردم باشد».

۳. طبق بند مذکور: «حفظ و اداره کردن دارایی منقول و غیر منقول شهر و اقامه دعوی بر اشخاص و دفاع از دعاوی اشخاص علیه شهرداری».

۴. طبق بند یادشده: «نظارت و مراقبت در صحت اوزان و مقیاس‌ها».

۵. مطابق با بند مذکور: «ایجاد و تعیین میدان‌های عمومی برای خرید و فروش ارزاق و میوه و تره بار و سایر مایحتاج عمومی و تعیین محل‌های مخصوص توقف وسایط نقلیه».

۶. وفق بند مذکور: «تهیه و تدوین آیین‌نامه برای فراوانی و مرغوبیت و حسن اداره فروش گوشت و نان شهر و اجرای آن پس از تصویب انجمن شهر».

۷. مطابق با بند یادشده: «احداث بناها و ساختمان‌های مورد نیاز از قبیل رخت شورخانه، مستراح، گرمابه، کشتارگاه، گورستان - میدان - باغ کودکان و احداث و تعیین طالارها و محل‌های مخصوص برگزاری مجالس و مراسم ترجیم و ساختمان‌های خانه‌های ارزان قیمت جهت اشخاص بی‌بضاعت ساکنین شهر و نظائر آن در حدود مقدرات مالی».

۸. طبق بند یادشده: «ساختن خیابان‌ها و آسفالت کردن سواره‌روها و پیاده‌روهای معابر و کوچه‌های عمومی و انهار و جدول‌های طرفین از سنگ، آسفالت و امثال آن به هزینه شهرداری هر محل».

مسکن در مقطع کنونی بسیار با اهمیت جلوه می‌کند؛ بدین ترتیب، شهرداری‌ها در حدود بودجه‌ای که دارند ملزم شده‌اند تا در رفع نیاز مسکن شهروندانی که از توانایی مالی لازم برخوردار نمی‌باشند اقدام کنند. در مورد تأمین نیازهای اساسی در زمینه خوراک شهروندان نیز تعیین تکلیف صورت گرفته است؛ بدین سان، به موجب بند ۱۹ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) شهرداری‌ها وظیفه دارند تا اقدام‌های لازم را به منظور فراوانی، مرغوبیت و حسن اداره فروش گوشت و نان شهر انجام دهند. از این رو، هیچ‌گونه کاستی در ارائه نان و گوشت به شهروندان قابل قبول نیست؛ زیرا طبق قانون، شهرداری‌ها وظیفه دارند تا نان و گوشت با کیفیت مناسب را به طور فراوان در اختیار شهروندان قرار دهند.

البته رسالت شهرداری تنها منصرف به تأمین نان و گوشت به صورت فراوان و با کیفیت مناسب نمی‌شود بلکه تمامی مایحتاج عمومی را دربرمی‌گیرد؛ در این خصوص، قانونگذار به موجب حکم کلی که در بند ۳ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها (با لحاظ اصلاحات بعدی) ذکر نموده شهرداری‌ها را موظف کرده است تا خواربار و مواد مورد احتیاج عمومی را به صورت ارزان و فراوان در دسترس شهروندان قرار دهند.

افزون بر موارد مذکور، تأمین وسایل رفاهی شهروندان در زمینه‌های دیگر نیز مدنظر قرار گرفته است؛ در این خصوص، شهرداری‌ها وظیفه دارند تا به احداث مکان‌های تفریحی برای شهروندان اقدام کنند؛ در این میان، احداث باغ کودکان، احداث و تعیین طالارها و محل‌های مخصوص برگزاری مجالس قابل اشاره است که در بند ۲۱ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) به آن تصریح به عمل آمده است. همچنین ایجاد و تعیین میدان‌های عمومی برای خرید و فروش ارزاق و میوه و تره‌بار و سایر مایحتاج عمومی و تعیین محل‌های مخصوص توقف وسایط نقلیه به همراه ساختن خیابان‌ها و آسفالت کردن سواره‌روها، پیاده‌روهای معابر، کوچه‌های عمومی، انهار و جدول‌های طرفین از سنگ، آسفالت و امثال آن به هزینه شهرداری هر محل نیز به ترتیب در بندهای ۱۸ و ۲۵ قانون پیش گفته مشمول توجه قرار گرفته‌اند.

قانونگذار، شهرداری‌ها را موظف به اداره اموال عمومی نیز نموده است و رسالت پاسداری از این دسته از اموال را به عهده نهاد مذکور قرار داده است؛ بدین ترتیب، شهرداری‌ها تکلیف دارند تا در مقام حفظ اموال یادشده به اقامه دعوا بر سوءاستفاده‌کنندگان از اموال مذکور نیز اقدام کنند. در مقام جمع‌بندی باید گفت، چنان‌چه شهرداری‌ها به نحو مناسبی در تأمین حقوق اقتصادی و رفاهی شهروندان کنشگری کنند می‌توان اطمینان حاصل نمود که نوعی رفاه حداقلی برای شهروندان ایجاد می‌شود.

۳-۳- حقوق فرهنگی شهروندان

در زمره رسالت‌های تقنینی شهرداری‌ها در زمینه حقوق شهروندان به رعایت حقوق فرهنگی شهروندان ارتباط پیدا می‌کند. توسعه آموزش همگانی مهمترین رسالتی است که شهرداری‌ها در زمینه حقوق فرهنگی شهروندان ملزم به رعایت آن می‌باشند. این موضوع که در بند ۵ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) ذکر شده است در زمره سیاست‌های کلانی به شمار می‌آید که شهرداری‌ها موظف به رعایت و اجرای آن می‌باشند. توسعه آموزش همگانی می‌تواند بر نرخ بسیاری از بزهکاری‌ها در جامعه تأثیر بگذارد؛ زیرا زمانی که شهروندان از آموزش و آگاهی لازم برخوردار باشند کمتر در دام سازمان‌های بزهکاری گرفتار می‌شوند. توسعه آموزش همگانی می‌تواند سطح فرهنگی جامعه را بالا ببرد و در نتیجه، روابط میان آحاد جامعه از کیفیت و سلامت بیشتری برخوردار شود. به علاوه، به موجب بند ۱۶ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) تأسیس مؤسسات فرهنگی مثل کتابخانه‌ها، کلاس‌های مبارزه با بی‌سوادی و کودکان‌ها به عهده شهرداری‌ها گذاشته شده است. بنابراین ارتقای سطح آگاهی همگانی و مبارزه با بی‌سوادی در زمره مهمترین تدابیری شناخته شده‌اند که شهرداری‌ها موظف به تمهید آن‌ها در راستای رعایت حقوق فرهنگی شهروندان می‌باشند.

پاسداری از میراث فرهنگی و همکاری با نهادهای ذیصلاح فرهنگی رسالت دیگر شهرداری‌ها را در زمینه رعایت حقوق فرهنگی شهروندان تشکیل می‌دهد؛ در این خصوص، به موجب بند ۲۲ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) تشریک مساعی با فرهنگ در حفظ ابنیه، آثار باستانی شهر، ساختمان‌های عمومی، مساجد و غیره در زمره وظایف شهرداری‌ها شناسایی شده است. در واقع، شهرداری‌ها با عنایت به جایگاهی که در حوزه مدیریت امور شهری و ارائه خدمات عمومی دارند وظیفه دارند تا حفاظت لازم را در مورد اماکن فرهنگی به عنوان میراث مشترک شهروندان (در همه زمان‌ها) به عمل آورند؛ بدین ترتیب، از این منظر شهروندان نباید از این موضوع واهمه داشته باشند که تأسیسات و ابنیه فرهنگی متعلق به آحاد جامعه مشمول تعدی قرار بگیرد.

۱. به موجب بند یادشده: «اجرای تبصره یک ماده ۸ قانون تعلیمات اجباری و تأسیس مؤسسات فرهنگی و بهداشتی و تعاونی مانند بنگاه حمایت مادران و نواخانه و پرورشگاه و درمانگاه و بیمارستان و شیرخوارگاه و تیمارستان و کتابخانه و کلاسهای مبارزه با بی‌سوادی و کودکان و باغ کودکان و امثال آن در حدود اعتبارات مصوب و همچنین کمک به این قبیل مؤسسات و مساعدت مالی به انجمن تربیت بدنی و پیش آهنگی و کمک به انجمن های خانه و مدرسه و اردوی کار».

شهرداری‌ها از ظرفیت فرهنگ‌سازی در میان شهروندان نیز برخوردار می‌باشند؛ در این خصوص، به موجب بند ۲۷ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) رسالت حفظ زیبایی شهر به عهده شهرداری‌ها گذاشته است؛ بدین ترتیب، شهرداری‌ها این امکان را دارند تا در راستای زیباسازی شهری، فرهنگ‌سازی را نیز در دستور کار قرار دهند. این موضوع می‌تواند از طریق انتشار موازین فرهنگی مناسب (مثل رعایت حق تقدم در رانندگی) در قالب طرح‌های زیبا در سطح شهرها انجام شود. به عبارتی روشن‌تر، شهرداری می‌تواند در راستای رسالت زیباسازی شهرها، فرهنگ‌سازی را نیز در کانون توجه قرار دهند؛ بدین ترتیب، از محل بودجه مربوط به زیباسازی شهری، ترویج شعائر فرهنگی و سبک زندگی مناسب نیز امکان‌پذیر است. در پایان این بحث باید متذکر شد، آن‌چه پیش از هر امری لازم است شهرداری‌ها در زمینه رعایت حقوق فرهنگی شهروندان به آن توجه کنند آموزش و آگاهی‌رسانی در مورد حقوق شهروندان ایشان است؛ منظور آن است که شهرداری‌ها نه تنها باید به وظایف قانونی مصرح در زمینه حقوق فرهنگی شهروندان عمل کنند بلکه همچنین موظف هستند تا این آگاهی را به شهروندان انتقال بدهند که هریک از ایشان از چه حقوق شهروندی برخوردار هستند و در مقابل، شهرداری‌ها چه وظایفی در این خصوص دارند.^۱

۳-۴- حقوق عدالت و امنیت شهروندان

تأمین حقوق مربوط به عدالت (عدم تبعیض) و امنیت شهروندان در زمره انواع حقوق شهروندی به شمار می‌آید که شهرداری‌ها موظف به رعایت آن می‌باشند؛ منظور آن است که شهرداری‌ها در رعایت حقوق شهروندی نباید میان شهروندان تبعیضی قائل شوند بلکه در عمل به وظایف قانونی، عدالت را در توزیع حقوق شهروندان رعایت کنند. علاوه بر آن، شهرداری‌ها باید تمامی کوشش خود را در تأمین احساس امنیت شهروندان به کار گیرند و اقدام‌های لازم را در این زمینه انجام دهند. بر این اساس، شهرداری‌ها موظف می‌باشند زمینه بهره‌مندی از تمامی امکانات شهری را برای تمامی شهروندان فارغ از عواملی از قبیل طبقه اجتماعی و اقتصادی ایشان به طور مساوی برقرار کنند. بنابراین نباید این‌طور باشد که شهرداری‌ها برخی از مناطق شهری (در اصطلاح مناطقی با عناوین شمال شهر یا بالای شهر) و ساکنان آن را بیشتر از سایر مناطق و ساکنان آن‌ها مدنظر قرار داده و امکانات بهتر و با کیفیت‌تری را برای آن‌ها فراهم آورند. این در نقطه مقابل توزیع عادلانه امکانات و خدمات شهری و حق عدالت شهروندان قلمداد می‌شود.

در رابطه با تأمین امنیت شهروندان، شهرداری از صلاحیت مهمی برخوردار است؛ در این خصوص، ترمیم بافت فرسوده شهری^۲ به منظور مبارزه با بزهکاری و تأمین امنیت شهروندان قابل اشاره است.

امروزه، بافت‌های فرسوده شهری به کانون‌های جرم‌خیز و ایجاد ناامنی تبدیل شده‌اند؛^۳ در این زمینه، بافت‌های فرسوده به خاطر شرایط کالبدی و همچنین فقدان دسترسی به وسایل و امکانات شهری دچار نارسایی و محرومیت بوده و همین عوامل، این قسمت از مناطق شهری را به عنوان بسترهای مناسبی جهت ارتکاب اشکال مختلف بزهکاری به ویژه خرید، فروش و استعمال مواد مخدر تبدیل نموده است؛ به طور مثال، وجود مخروبه‌ها در بافت‌های فرسوده، فرصت ارتکاب بزهکاری در چنین مناطقی را بالا می‌برد. همچنین، کمبود مناطق تفریحی و سرگرمی در چنین مناطقی می‌تواند به عنوان عاملی بالقوه جهت جذب نوجوانان و جوانان به سازمان‌های بزهکارانه عمل کند.

با این اوصاف، چنان‌چه شهرداری‌ها به نحو مناسبی به وظیفه خود دأثر بر احیاء، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری اقدام کنند فرصت‌های بزهکارانه را به طور قابل توجهی کاهش داده و به رعایت حق امنیت شهروندان نیز عمل نموده‌اند. همچنین روشنایی معابر، تأسیس امکان آموزشی، فرهنگی و تفریحی که به موجب بندهای ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) در زمره وظایف شهرداری‌ها به شمار می‌آید به عنوان عوامل پیشگیرانه در قبال بزهکاری قلمداد می‌گردند که از

۱. در این باره گفته شده است، آگاهی شهروندان موجب رسیدن ایشان به حقی است که جامعه برای آن‌ها در نظر می‌گیرد و این آگاهی دارای جنبه‌های مختلفی از قبیل آگاهی اجتماعی، آگاهی فرهنگی و غیره است. آگاهی شهروندان به معنای شناخت شهروندان از وظایف حکومت و شهرداری در قبال شهروندان و تلاش برای تحقق حقوق و اجرای تکالیف آن‌ها است. همچنین آگاهی از حقوق شهروندی باعث می‌شود که مشارکت شهروندان در امور شهری مثمرتر باشد. به نقل از: جعفری، ۱۳۹۵: ص ۸.

۲. مطابق با بند «الف» ماده ۲ قانون حمایت از احیاء، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری ۱۳۸۹: «بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری: مناطقی از شهر است که در طی سالیان گذشته عناصر متشکله آن اعم از تاسیسات روبنائی، زیربنائی، ابنیه، مستحذات، خیابان‌ها و دسترسی‌ها، دچار فرسودگی و ناکارآمدی شده و ساکنان آن از مشکلات متعدد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی رنج می‌برند».

۳. «یک آسیب شناس اجتماعی وجود بافت‌های فرسوده را نه تنها خطری بالقوه در صورت بروز حوادث طبیعی عنوان کرد بلکه این اماکن را فضای مناسبی جهت افزایش بزهکاری‌های اجتماعی توصیف کرد که می‌تواند فرهنگ ساکنان این مناطق را دچار خدشه کند ... وی تصریح کرد: تاریک یا خلوت بودن معابر، خیابان‌ها و کوچه‌ها، مخروبه بودن بعضی از منازل و مواردی اینچنینی دلایل اصلی موفقیت بزهکاران در ارتکاب جرم است. ابهری برخی آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده را برشمرد و گفت: خرید و فروش مواد مخدر و مصرف آن، تمرکز معتادان و قاچاقچیان و اسکان افراد بی‌خانمان در منازل مخروبه باعث می‌شود نهادهای متولی توجه خاص به این گونه مراکز داشته باشند». به نقل از: «بافت‌های فرسوده امنیت جان، مال و فرهنگ مردم را به خطر می‌اندازد» (۱۳۹۰/۱۰/۲۱)؛ روزنامه ایران، شماره ۴۹۸۶.

کارکرد ایجاد امنیت برای شهروندان نیز برخوردار می باشند؛ به طور مثال، روشنایی معابر در زمهره یکی از عوامل پیشگیرانه وضعی به شمار می آید که فرصت ارتکاب برخی از جرایم مثل سرقت را کاهش می دهد. در پایان این بحث باید خاطرنشان نمود، شهرداری ها از نقش برجسته ای در راستای حفظ امنیت شهروندان از طریق مقابله با بزهکاری برخوردار می باشند؛ در این خصوص، چنانچه شهرداری ها به تکالیف مصرح قانونی به نحو مناسبی عمل کنند نیل به هدف حفظ و ارتقای امنیت شهروندان در سطح مناسبی در دسترس خواهد بود.

۳-۵- حقوق شفافیت اسنادی و دسترسی آزادانه شهروندان به اطلاعات

یکی دیگر از انواع حقوق شهروندی که شهرداری ها موظف به حفظ و رعایت آن هستند ایجاد بستر مناسب به منظور شفافیت اسنادی و دسترسی آزادانه شهروندان به اطلاعات است. منظور از شفافیت اسنادی آن است که تمامی تصمیم هایی که توسط نهادها و مؤسسات عمومی و دولتی اتخاذ می شود منطبق بر مقررات انجام شده و تمامی اسناد اطلاعات مربوط به راحتی در دسترس شهروندان قرار بگیرد؛ خواه آن هایی که از این اقدام ها و تصمیم های مقامات و نهادهای دولتی متأثر می شوند و خواه آن هایی که به عنوان شهروند در جامعه مدنی متأثر از این تصمیم ها نیستند. (زندیه و سالارسروری ۱۳۹۲: ص ۱۲۱) شفافیت اسنادی و دسترسی آزادانه به اطلاعات در زمهره حقوق مهم شهروندان به شمار می آید که از کارکردی ضد فساد نیز برخوردار است؛ در واقع، شفافیت اسنادی و دسترسی آزادانه به اطلاعات با فساد رابطه ای وارونه دارد؛ بدین ترتیب، هر میزان شفافیت و امکان دسترسی آزادانه به اطلاعات برای شهروندان بیشتر مهیا باشد، امکان رخنه فساد در نظام اداری و مالی کاهش پیدا می کند.

بنابراین از آنجایی که شهرداری در راستای مدیریت امور شهری و ارائه خدمات همگانی پیمان ها و قراردادهای متعددی را با پیمانکاران و طرف های قراردادی منعقد می کنند ضروری است تا شفافیت اسنادی و دسترسی آزادانه به اطلاعات را فراهم کنند؛ در این خصوص، به موجب بند ۱۹ ماده ۵۵ قانون شهرداری ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) مجاز هستند تا پس از تصویب انجمن شهر به خرید و فروش، اجاره و مقاطعه در مورد اموال منقول و غیر منقول با رعایت سایر شرایط مصرح اقدام کنند. اگرچه شهرداری ها موظف می باشند تا بعد از تصویب انجمن شهر و رعایت صرفه و صلاح و مطابق با اصول مزایده و مناقصه به شر موجود در قانون محاسبات عمومی مبادرت به انعقاد قرارداد با اشخاص از جمله پیمانکاران کنند اما این به معنای سلب حق شفافیت اسنادی و دسترسی آزادانه به اطلاعات از ناحیه شهروندان نمی باشد بلکه شهرداری ها به عنوان متولی برخی از امور شهروندان لازم است تا با رعایت اصول شفافیت و دسترسی آزادانه به اطلاعات به حقوق شهروندان احترام بگذارند. در حال حاضر، مطابق با مواد ۲، ۵ و ۹ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات ۱۳۸۷، شهرداری ها ملزم هستند تا به ترتیب آزادی اطلاعات، دسترسی به اطلاعات و شفافیت را رعایت کنند؛ بدین ترتیب، شهرداری موظف می باشند تا در امور مالی خود از جمله قراردادهایی که منعقد می کنند اصل شفافیت را رعایت کنند و زمینه دسترسی به اطلاعات مربوط (به استثنای اطلاعات طبقه بندی شده) را توسط آحاد جامعه فراهم کنند. در راستای انجام وظایف مورد بحث، تاکنون بالغ بر ۳۰۰ شهرداری در سراسر کشور به سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات پیوستند؛^۵ این سامانه از نقش مهمی در مسیر رعایت حقوق شهروندان در زمینه آزادی اطلاعات، دسترسی به اطلاعات و شفافیت برخوردار هستند؛ با این وجود، ضروری است تا هرچه زودتر تمامی شهرداری ها در سطح کشور به سامانه مذکور بپیوندند و زمینه تأمین حقوق شهروندان را تسهیل کنند.

۴- ضمانت اجرای ناظر بر رعایت حقوق شهروندان توسط شهرداری ها

پس از آن که ظرفیت شهرداری ها در زمینه اجرای حقوق شهروندان به دقت بحث و بررسی شد حال نوبت آن است تا مشخص گردد چنانچه شهرداری ها به وظایف مذکور عمل نکنند مشمول چه ضمانت اجرای قانونی قرار می گیرند. آشکار است که تنها زمانی می توان امیدوار به اجرای حقوق شهروندی از ناحیه نهادهای مسئول بود که قانونگذار ضمانت اجرای متناسبی را برای نقض عملکرد و تکالیف راجع به حقوق شهروندی از ناحیه نهادهای مربوط مقرر نموده باشد. به بیانی روشن تر، ترسیم ضمانت اجرای

۱. به موجب ماده مذکور: «انجام معاملات شهرداری اعم از خرید و فروش اموال منقول و غیر منقول و مقاطعه و اجاره و استیجار پس از تصویب انجمن شهر با رعایت صلاح و صرفه و اصول مزایده و مناقصه طبق قانون محاسبات عمومی».
۲. برحسب ماده یادشده: «هر شخص ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد، مگر آن که قانون منع کرده باشد. استفاده از اطلاعات عمومی یا انتشار آن ها تابع قوانین و مقررات مربوط خواهد بود».
۳. طبق ماده مذکور: «مؤسسات عمومی مکلفند اطلاعات موضوع این قانون را در حداقل زمان ممکن و بدون تبعیض در دسترسی مردم قرار دهند».
۴. مطابق با ماده یادشده: «هریک از مؤسسات عمومی باید جز در مواردی که اطلاعات دارای طبقه بندی می باشد، در راستای نفع عمومی و حقوق شهروندی دست کم به طور سالانه اطلاعات عمومی شامل عملکرد و ترازنامه (بیان) خود را با استفاده از امکانات رایانه ای و حتی الامکان در یک کتاب راهنما که از جمله می تواند شامل موارد زیر باشد منتشر سازد و در صورت درخواست شهروند با اخذ هزینه تحویل دهد».

۵. به نقل از: پیوستن بیش از ۳۱۰ شهرداری به سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات (۱۳۹۹/۳/۱۸)؛ خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا).

قانونی متناسب باعث می‌شود تا نهادهای مسئول در زمینه رعایت حقوق شهروندی جدیت بیشتری را در این حوزه دنبال کنند؛ از سوی دیگر، شهروندان نیز به سهولت و شفافیت امکان مطالبه حقوق خود را از نهادهای مسئول پیدا می‌کنند. این مطالبه‌گیری، پاسخگوسازی نهادهای مسئول در زمینه رعایت حقوق شهروندی را در پی دارد.

در این خصوص، با بررسی که در مقررات کنونی انجام شد مشخص گردید ضمانت اجرای مستقلی در زمینه عدم رعایت حقوق شهروندی از ناحیه شهرداری‌ها هنوز شناسایی نشده است؛ بدین ترتیب، در حال حاضر مشخص نشده است که در صورت عدم رعایت وظایف شهرداری‌ها در حوزه رعایت حقوق شهروندی، چه نوع ضمانت‌اجراهایی بر چه اشخاصی بار می‌شود. البته طبیعی است که چنانچه عدم رعایت وظایف یادشده منجر به ورود خسارت به شهروندان شود، امکان پیگیری موضوع با التفات به موازین کلی ناظر بر مسئولیت مدنی شهرداری‌ها وجود دارد. البته این یک حکم کلی است که برای تمامی رفتارهای زیان‌بار شهرداری‌ها موضوعیت پیدا می‌کند حال آن که بهتر آن است تا در حوزه رعایت حقوق شهروندی، ضمانت‌اجراهای مستقل و متناسبی مقرر شود. با این مراتب، مطابق با قواعد کلی به بررسی و تبیین مسئولیت مدنی شهرداری‌ها و کارمندان آن در حوزه عدم رعایت حقوق شهروندی به ترتیب زیر پرداخته می‌شود.

۴-۱- کارمندان شهرداری

طبق قواعد کلی ناظر بر مسئولیت مدنی^۱، کارمندان شهرداری چنانچه به مناسبت انجام وظیفه خسارتی را به دیگری وارد کنند اعم از آن که به صورت عمدی یا بر اثر بی‌احتیاطی انجام شود برخوردار از مسئولیت مدنی شناخته می‌شوند؛ بنابراین این مسئولیت تنها زمانی بر رفتار ایشان مترتب می‌شود که در وهله نخست، خسارتی به بار نرفته باشد و سپس رفتار زیان‌بار مستند به عمل آن‌ها بوده باشد. این قاعده کلی در مورد ارتکاب رفتار زیان‌بار در زمینه نقض حقوق شهروندی نیز موضوعیت پیدا می‌کند؛ از این رو، صرف نقض حقوق مذکور منتج به مسئولیت نشده بلکه باید خسارتی تولید شود و این خسارت نیز مستند به عمل کارمند شهرداری باشد.

۴-۲- شهرداری

در خصوص مسئولیت مدنی شهرداری‌ها نه تنها در حوزه عدم رعایت حقوق شهروندی بلکه در یک فضای گسترده یعنی ارتکاب رفتار زیان‌بار، حکم روشنی هنوز مقرر نشده است؛ در این خصوص گفته شده است، مقررات جاری حمایت کافی و شایسته‌ای را از زیان‌دیده در قبال مسئولیت مدنی شهرداری به عمل نیاورده است و به زیان‌دیده تنها حق مراجعه به کارمند و عامل مستقیم زیان را اعطاء می‌کند و مسئولیت مدنی شهرداری (مؤسسه عمومی غیر دولتی) را امری استثنایی و دارای قیود بسیاری دانسته است. (رحیمی سکه‌روایی ۱۳۹۴: ص ۱۲۲) در پایان این بحث باید متذکر شد، صرف نقض حقوق شهروندی از ناحیه شهرداری‌ها و کارمندان آن‌ها منجر به تحقق مسئولیت مدنی ایشان نشده بلکه مسئولیت مذکور تنها در صورتی بر رفتار ایشان بار می‌شود که قیود کلی که قانونگذار برای تحقق مسئولیت مدنی شهرداری‌ها و کارمندان آن‌ها تبیین نموده است موجود باشند. این موضوع در زمره مهمترین کاستی‌های قانونگذاری در زمینه پاسداری از حقوق شهروندی به شمار می‌آید که نیاز به اتخاذ چاره‌اندیشی سریع دارد.

نتیجه‌گیری

با مطالعه‌ها و بررسی‌هایی که در این جستار انجام شد مشخص گردید شهرداری از ظرفیت قانونی گسترده‌ای در راستای رعایت و توسعه حقوق شهروندی برخوردار می‌باشند؛ در این خصوص، قانونگذار در قانون شهرداری‌ها ۱۳۳۴ (با لحاظ اصلاحات بعدی) و برخی از مقررات دیگر به تعیین وظایف نهاد مذکور به شرحی پرداخته است که بسیاری از وظایف تصریح شده به عنوان مصداق‌هایی از حقوق شهروندی شناخته می‌شوند؛ بدین ترتیب، شهرداری‌ها موظف هستند طیف متنوعی از حقوق شهروندی را در ابعاد حقوق بهداشتی و سلامتی، حقوق اقتصادی و رفاهی، حقوق فرهنگی، حقوق عدالت و امنیت و حقوق شفافیت اسنادی و دسترسی آزادانه به اطلاعات را رعایت کنند. بنابراین شهرداری‌ها از جایگاه برجسته‌ای در تأمین حقوق شهروندی برخوردار می‌باشند؛ در واقع، تکالیفی که قانونگذار برای آن‌ها تعیین نموده است از چنان تنوعی برخوردار می‌باشند که بستر مناسبی را برای حفظ و توسعه رعایت حقوق شهروندی پدید می‌آورد؛ در این خصوص، شهرداری‌ها چنانچه به درستی به تکالیف قانونی خود عمل

۱. در این خصوص، ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی ۱۳۳۹ مقرر می‌دارد: «کارمندان دولت و شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آن‌ها که به مناسبت انجام وظیفه عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی خسارتی به اشخاص وارد نمایند شخصاً مسئول جبران خسارت وارده می‌باشند ولی هر گاه خسارت وارده مستند به عمل آنان نبوده و مربوط به نقص وسایل ادارات و یا مؤسسات مزبور باشد در این صورت جبران خسارت بر عهده اداره یا مؤسسه مربوطه است ولی در مورد اعمال حاکمیت دولت هر گاه اقداماتی که بحسب ضرورت برای تأمین منافع اجتماعی طبق قانون به عمل آید و موجب ضرر دیگری شود دولت مجبور به پرداخت خسارت نخواهد بود».

کنند نه تنها شهروندان در تأمین نیازهای اساسی خود با چالش مواجه نمی‌شوند بلکه محیط شهری نیز تا حدود بالایی از شیوع جرایم، انحراف‌ها و آسیب‌های اجتماعی در امان می‌ماند.

با این اوصاف، قانونگذار ضمانت اجرای مستقل و متناسبی را به منظور رعایت حقوق شهروندی مقرر نموده است؛ این موضوع به عنوان مهمترین کاستی تقنینی به شمار می‌آید که امکان پاسخگوساختن شهرداری‌ها را در مسیر رعایت و توسعه حقوق شهروندی از ناحیه شهروندان سلب می‌کند. به هر روی، انتظار بر آن است تا قانونگذار در وهله نخست، با ارتقای سطح آموزش و آگاهی همگانی شهروندان، ایشان را با قلمروی حقوق شهروندی که از آن برخوردار هستند آشنا ساخته و در وهله بعدی، با تعیین ضمانت‌اجراهای مستقل و متناسب، هرگونه نقض حقوق شهروندی توسط شهرداری‌ها را به طور مناسبی پاسخ داده و در نتیجه، سطح پاسخگویی شهرداری‌ها را در زمینه رعایت چنین حقوقی به طرز قابل توجهی بالا ببرد.

منابع

۱. احمدی ایرج، افشار؛ روحانی مقدم، محمد و آقایی بجستانی، مریم (۱۳۹۸)؛ جایگاه حقوق فردی شهروندی در فقه و نظام حقوقی ایران، فصلنامه حقوق پزشکی، شماره ۱۳، ص ۷ تا ۲۲.
۲. بافت‌های فرسوده امنیت جان، مال و فرهنگ مردم را به خطر می‌اندازد» (۱۳۹۰/۱۰/۲۱)؛ روزنامه ایران، شماره ۴۹۸۶.
۳. پیوستن بیش از ۳۱۰ شهرداری به سامانه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات (۱۳۹۹/۳/۱۸)؛ خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا).
۴. توحیدی، احمدرضا (۱۳۸۴)؛ حقوق بشر و تحولات آن در جهان معاصر، نشریه رواق اندیشه، شماره ۴۸، ص ۷۷ تا ۹۵.
۵. جعفری، عطیه (۱۳۹۵)؛ نقش حقوق شهروندی و مشارکت شهروندان در راستای ارتقاء مدیریت شهری، نشریه شباک، شماره ۱۰، ص ۱ تا ۹.
۶. رحیمی سکه‌روایی، محمد (۱۳۹۴)؛ مبانی مسئولیت مدنی شهرداری در جبران خسارت‌های شهروندان، نشریه مدیریت شهری نوین، شماره ۱۰، ص ۹۷ تا ۱۲۵.
۷. روشن، محمد؛ بیرواند، رضا و یاراحمدی، حسین (۱۳۹۳)؛ حقوق شهروندی، پیشینه و جایگاه آن در مناسبات پلیس، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، شماره ۳۰، ص ۱۱۱ تا ۱۳۸.
۸. زندیه، حسن و سالارسروری، حسن (۱۳۹۲)؛ شفافیت اسنادی و حق دسترسی آزاد به اطلاعات، نشریه گنجینه اسناد، شماره ۸۹، ص ۱۱۷ تا ۱۳۴.
۹. شادمانی، مهدیه (۱۳۹۵)؛ حقوق شهروندی از منظر امام خمینی (ره)، فصلنامه مطالعاتی صیانتی از حقوق زنان، شماره ۵، ص ۹ تا ۲۲.
۱۰. شیرابه پسماندهای خانگی سلامت شهر سمنان را تهدید می‌کند (۱۳۹۷/۵/۲۳)؛ خبرگزاری تسنیم.
۱۱. صدری افشار، غلامحسین؛ حکمی، نسرين و حکمی، نسترن (۱۳۸۱)؛ فرهنگ معاصر فارسی، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ سوم، تهران.
۱۲. عطوف، حسین (۱۳۶۲)؛ نخستین پیام حقوق شهروندی در ایران، نشریه راه مردم، شماره ۲۵.
۱۳. مشکات، سید مصطفی (۱۳۹۸/۱۰/۱۰)؛ رفع خطر از بناهای در آستانه خرابی (پرخاطر)، پایگاه خبری گنجینه حقوقی بین‌المللی (ELAWT).
۱۴. معین، محمد (۱۳۸۶)؛ فرهنگ معین، انتشارات آدنا، کتاب راه نو، جلد اول، چاپ چهارم، تهران.
۱۵. میرباقری طباطبایی مهرآبادی، فاطمه‌سادات و خزایی، احمدرضا (۱۳۹۸)؛ حقوق فرهنگی شهروندی از نگاه فقهی، نشریه اخلاق زیستی، شماره ۳۱، ص ۱۰۶ تا ۱۱۹.

16. Reichert, E. (2011). Social Work and Human Rights: A Foundation for Policy and Practice, Columbia University Press.
17. Moriarty, B. and E. Massa (2012). Human Rights Law, OUP Oxford.
18. O'Neill, T. and D. Zinga (2008). Children's Rights: Multidisciplinary Approaches to Participation and Protection, University of Toronto Press.
19. Van Deth, J. W., et al. (2007). Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis, Taylor & Francis.
- i. Berg, M., et al. (2002). Two Cultures of Rights: The Quest for Inclusion and Participation in Modern America and Germany, Cambridge University Press.

The capacity of municipalities to develop the implementation of citizenship rights

Abstract

All citizens have a set of rights due to join the urban community, including a wide range of civil, economic, welfare, cultural, justice, and security rights. In this regard, various institutions are taking part to respect and develop these rights. Among them, municipalities have a high capacity to implement citizenship rights due to their position in the field of urban affairs management and public service delivery. In this regard, the legislator in the Municipal Law and some other laws has assigned responsibilities to municipalities that overlap with many examples of citizenship rights. However, the lack of specification and codification of those citizenship rights that municipalities are required to comply with, along with not informing them to citizens and drawing up appropriate legal enforcements to hold municipalities accountable for respecting citizenship rights are the most important legislative shortcomings in this area. Thus, during the present study, the intention and effort are to examine and evaluate the capacity of the municipalities in order to pay attention to the citizenship rights by examining the legal duties of the municipalities in the field of observing the citizenship rights.

Keywords: Citizen, citizenship rights, human rights, municipality, public responsibility.

اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک؛ نمونه مطالعاتی: محله شهرک آزمایش، منطقه دو شهر تهران*

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۳/۱۷

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۴/۲۱

کد مقاله: ۵۵۷۳۷

نیلوفر بهزادزاده حقیقی^{۱*}، ساناز فنائی^۲

چکیده

کیفیت سرزندگی به عنوان مؤلفه‌ای تأثیرگذار بر حیات شهرها با گسترش شهرنشینی و افزایش تراکم جمعیتی، کاهش و افول چشم‌گیری داشته است. در راستای جلوگیری از نتایج مخرب این امر، انجام اقداماتی در جهت ایجاد و افزایش ارتباط میان ساکنان و فضاهایی که برای آنان اهمیت ویژه‌ای دارد، الزامی است. واحدهای همسایگی که به منظور تقویت روح همسایگی و ارتباطات اجتماعی تأسیس شده‌اند، بیش از هر فضای دیگری، نیاز به تأمین و ارتقاء این کیفیت حیاتی دارند. رویکرد بایوفیلیک، رویکردی نوین است که با استفاده از مزایای حضور طبیعت در زندگی روزمره سعی دارد، با الحاق طبیعت در محیط‌های شهری، ویژگی‌های مطلوب در فضا ایجاد کرده و با تقویت پیوند عاطفی میان افراد جامعه و مکان؛ جنبش، تحرک و سرزندگی را در فضاهای مختلف شهری به ارمغان آورد. در این مقاله بر اساس ماهیت توصیفی - تحلیلی، ضمن تشریح مفاهیم مرتبط با پژوهش، به شناخت و تحلیل نمونه مطالعاتی از طریق برداشت‌های میدانی، تهیه و تدوین نقشه تحلیل یکپارچه و تفسیر آن پرداخته می‌شود. در انتها اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک در قالب معرفی مؤلفه‌های کیفی و راهکارها و مصادیق عملی ارائه خواهد شد.

واژگان کلیدی: سرزندگی، واحد همسایگی، رویکرد بایوفیلیک، طراحی شهری

۱- کارشناس مهندسی شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران (نویسنده مسئول) ni.behzadi@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر، تهران، ایران

*- این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی نویسنده اول؛ نیلوفر بهزادزاده حقیقی، تحت عنوان «طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک (نمونه موردی: محله شهرک آزمایش، منطقه دو شهر تهران)» می‌باشد. که به راهنمایی سرکار خانم ساناز فنائی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، انجام یافته است.

۱- مقدمه

گسترش شهرنشینی، افزایش تراکم جمعیتی شهرها و تنش‌های ایجاد شده ناشی از آن‌ها، باعث شده است تا فضاهای شهری و شهروندان با مشکلات بسیاری دست به گریبان باشند. این مشکلات کاهش کیفیت محیطی را به وجود می‌آورند که نتیجه آن زوال سرزندگی، پویایی و افول سطح روابط اجتماعی در شهرها است. شهرها به منظور برطرف کردن نیازهای مختلف شهروندان به وجود آمده‌اند، در نتیجه باید فضاهایی را در خود جای داده باشند که بتوانند پاسخگوی نیازهای روحی، اجتماعی و فرهنگی آن‌ها باشند. فضاهایی که بیشترین ارتباط و تعامل را بین انسان و محیط ایجاد کرده و سرزندگی آن بتواند آسایش روانی شهروندان را تأمین نماید.

سرزندگی به عنوان مؤلفه‌ای تأثیرگذار بر حیات شهرها و همچنین کیفیت زندگی شهروندان شناخته می‌شود. تأمین سرزندگی شهری به مثابه یک آرمان مشروع در صدر بسیاری از اسناد رسمی شهرسازی به چشم می‌خورد که خود برخاسته از اهمیت سرزندگی توأماً به مثابه یک هدف و یک وسیله است (گلکار، ۱۳۸۵: ۳۹).

بی‌توجهی به فضاهایی که ساکنان بصورت مداوم با آن در تماس هستند، کاهش سرزندگی را به دنبال خواهد داشت که نتیجه آن از بین رفتن رنگ تعلّق و حس مکان است. محلات و واحدهای همسایگی نمونه‌ای از این فضاها هستند که در گذشته مملو از هویت جمعی و شادابی بوده‌اند و به عنوان فضایی خاطره‌انگیز شناخته می‌شدند اما امروزه به محیط‌هایی بی‌روح و کسالت‌آور تبدیل شده‌اند. برای جلوگیری از نتایج مخرب کاهش سرزندگی، انجام اقداماتی در راستای ایجاد و ارتقاء ارتباط میان ساکنان و فضاهایی که برای آنان اهمیت ویژه‌ای دارد، الزامی می‌باشد.

طبیعت یکی از عناصری است که می‌تواند به سرزندگی و حیات محیط کمک کند، استفاده از گیاهان حس نزدیکی می‌دهد و عناصر فضا را به هم نزدیک می‌کند (طاهر طلوع دل و سادات، ۱۳۹۶). حضور طبیعت و گیاهان همواره کاهش استرس و ارتقاء خلق و خوی مثبت و مزایای اجتماعی بسیاری به دنبال داشته است و می‌تواند با تقویت پیوند عاطفی میان افراد جامعه و مکان؛ جنبش، تحرک و سرزندگی را به ارمغان آورد. در مواجهه با مشکلات شهری استفاده از طبیعت در طراحی و برنامه‌ریزی شهری در جهت تأمین رفاه ساکنان، ایجاد کیفیت محیطی مطلوب و همچنین حفظ سلامت محیط زیست ضروری است.

رویکرد بایوفیلیک^۱، رویکردی است که بر همین امر دلالت دارد و بر ضرورت حضور طبیعت در زندگی روزمره تأکید می‌ورزد و سعی دارد با الحاق طبیعت در محیط‌های شهری، محیط را برای حضور مؤثر شهروندان آماده کند تا بتواند از طریق ایجاد ویژگی‌های مطلوب در فضا؛ پاسخگوی مناسبی به نیاز شهروندان باشد. رویکرد بایوفیلیک برگرفته از واژه بایوفیلیا^۲، وابستگی انسان به طبیعت را بیان می‌کند و ادعا می‌کند که انسان برای جستجوی یک زندگی و هستی منسجم، کاملاً به ارتباط با طبیعت وابسته است (Kellert & Wilson, 1993). این رویکرد یک ویژگی جدید و درحال ظهور در شهرسازی است که مشارکت و تعامل با طبیعت در شهرها، جنبه کلیدی آن است. شهرسازی بایوفیلیک دو جنبه را دنبال می‌کند، که به ترتیب: ایجاد سیستم‌های طبیعی در ساختمان‌ها و نمای آن‌ها و ایجاد سیستم‌های طبیعی در بین ساختمان‌ها و فضاهای شهری می‌باشد. شهرسازی بایوفیلیک راهی برای ایجاد شهرهای سبز، جذاب و کارآمد است (Newman, 2014).

در پژوهش حاضر تلاش شده است با معرفی اصول طراحی شهری بایوفیلیک به عنوان راهکاری مناسب در جهت ایجاد ویژگی‌های مطلوب در فضا، محیطی سرزنده به ارمغان آورده شود. بر این اساس با توجه به مطالب گفته شده و همچنین بررسی چارچوب نظری پژوهش، پیشینه پژوهش و شناخت و تحلیل نمونه مطالعاتی؛ هدف اصلی پژوهش دستیابی به مؤلفه‌های تأثیرگذار و اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک، واقع در محله شهرک آزمایش منطقه دو شهر تهران است.

۲- روش اجرای پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی - تحلیلی می‌باشد که در جهت دستیابی به اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک، ضمن بیان، توصیف و تفسیر مفاهیم مرتبط با پژوهش، به بررسی و تحلیل محدوده مطالعاتی از طریق تهیه و تدوین نقشه تحلیل یکپارچه می‌پردازد. در این راستا گردآوری اطلاعات بر اساس مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای صورت خواهد گرفت. در خصوص درک و شناخت لازم از نمونه مطالعاتی، بررسی‌ها از طریق مطالعه اسناد فرادست، تحقیقات و مشاهدات میدانی انجام خواهد شد.

1 Biophilic

2 Biophilia

۳- مروری بر پیشینه تحقیق

تاکنون مطالعات اندکی به طور ویژه به موضوع طراحی شهری بیوفیلیک و تأثیرات آن بر کیفیت‌های محیطی پرداخته‌اند. در این بخش علاوه بر آن‌ها به تحقیقاتی که پیرامون مسئله پژوهش حاضر را نیز در بر می‌گیرند، اشاره شده است.

۱. پروفیسور تیموتی بیتلی^۱ در کتاب خود تحت عنوان «شهرهای بیوفیلیک؛ الحاق طبیعت در طراحی و برنامه‌ریزی شهری^۲» رویکرد بیوفیلیک را دارای مزایای مؤثری می‌داند که می‌تواند شرایط بهتری برای افزایش کیفیت زندگی ساکنان ایجاد کند. بیتلی در این کتاب به شرایط و ویژگی‌های کلیدی محله بیوفیلیک اشاره می‌کند که از جمله آن‌ها؛ مناطق سبز فراوان، وجود جریان آب، پیاده‌روهای سبز و ... می‌باشد. همچنین در این کتاب به نگرش و دانش بیوفیلیک در طراحی شهری نیز پرداخته شده است.

۲. محمد صادق طاهر طلوع دل و سیده اشرف سادات در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های عامل ایجاد سرزندگی فضاهای زیستی» با استفاده از گردآوری اطلاعات و بهره‌مندی از نظرات نظریه‌پردازان به تشریح مؤلفه‌های مؤثر بر سرزندگی می‌پردازند. در این مقاله عواملی همچون همسازی با طبیعت، جذابیت بصری و آسایش اقلیمی به عنوان زیرمجموعه مؤلفه زیست‌محیطی معرفی شده‌اند. همچنین بر نقش گیاهان و آبنا بر سیمای ظاهری و جنبه روحی و روانی آن تأکید شده است.

۳. مقاله‌ای تحت عنوان «احیاء رودخانه‌های شهری بر اساس دو رویکرد طراحی شهری بیوفیلیک و حساس به آب، نوشته مرتضی میرغلامی، لیلا مدقالچی، امیر شکیبامنش و پریسا قبادی؛ ضمن معرفی طراحی بیوفیلیک به عنوان رویکرد جدید مطرح در طراحی شهری، به این مسئله اشاره می‌کند که بر اساس مفهوم بیوفیلیک، انسان‌ها به ارتباط نزدیک‌تر با طبیعت و ایجاد شهرهایی که حساسیت بیشتری نسبت به سیستم طبیعی دارند، خصوصاً در ایران، نیازمندند. همچنین در ادامه از فواید شهرسازی بیوفیلیک، به افزایش تنوع زیستی شهرها، ایجاد آسایش و ایجاد محیط دل‌انگیز، بهبود سلامت جسمی و روحی، تشویق به ارتباطات اجتماعی وسیع‌تر، ق‌ردانی و درک ارزش و اهمیت طبیعت و ... اشاره شده است.

۴. در مقاله «نگرش بیوفیلیک رویکردی در ارتقاء سطح کیفی محیط زندگی ساکنان مجتمع‌های مسکونی» نوشته احسان بیطرف، فرح حبیب و حسین ذبیحی؛ معماری بیوفیلیک به عنوان کوششی دقیق برای فهم و درک نیاز ذاتی بشر در جهت پیوند با دنیای طبیعی و خلق محیط‌هایی که بتوانند کیفیت زندگی انسان را افزایش دهند و محیطی متناسب با نیازهای فیزیولوژیکی و روان‌شناسی ایجاد کند، معرفی شده است. در این مقاله بر اساس تحلیل، توصیف و تفسیر مطالب به بررسی و بیان مفاهیم طراحی بیوفیلیک، رویکردها و اهمیت آن پرداخته شده است.

۵. دکتر کوروش گلکار در مقاله خود با عنوان «نشاط و سرزندگی در شهر به کمک طراحی شهری» به توصیف و تبیین سرزندگی شهری پرداخته است. در این مقاله در پاسخ به چگونگی خلق سرزندگی شهری، آن را محصول زنجیره‌ای از اقدامات منطقی، هماهنگ و برنامه محور دانسته است. همچنین نقش شهروندان در آفرینش کیفیت سرزندگی در شهر نقش اساسی یاد شده است که نشان‌دهنده تعامل میان شهر و شهروند در فرآیند شکل‌گیری آن است.

۴- چارچوب نظری پژوهش

۴-۱- واحد همسایگی

از اواسط قرن ۱۹ میلادی در پی چاره‌جویی برای هویت بخشیدن به نظام شهری و مواجهه با مشکلات اجتماعی، نظام واحد همسایگی معرفی شد. از دیدگاه برنامه‌ریزان و با ملحوظ داشتن شهر به عنوان یک کل یکپارچه، واحد همسایگی را می‌توان از اجزاء اصلی سلسله مراتب شهری دانست (اردشیری و انصاری، ۱۳۸۷).

واحد همسایگی خدمات اساسی اجتماع محلی را تأمین می‌کند و به منظور تقویت روح همسایگی و ارتباطات اجتماعی و تأمین ایمنی تأسیس شده است تا کیفیت محیط‌های شهری و اجتماعی شهرهای کوچک را در سطح شهرهای بزرگ برقرار سازد. بنابراین، واحد همسایگی، یک مجتمع زیستی یکپارچه طراحی شده در سطح شهر است که کوچکترین جزء اجتماع اسکان یافته شهری را تشکیل می‌دهد. اندازه آن معادل محدوده تحت پوشش یک مدرسه ابتدایی است و از امکانات یک مرکز مذهبی و تعدادی مغازه برای تهیه مایحتاج روزمره و زمین بازی کودکان برخوردار است (سعیدنیا، ۱۳۸۲: ۷۳).

دکتر حبیبی در تعریف واحد همسایگی، مفهوم آن را چنین بیان می‌کند: واحد همسایگی کالبد سکونت و اشتغال ۴۰۰ - ۶۰۰ خانوار و با دامنه نوسان شعاع دسترسی ۲۵۰ - ۳۲۰ متر است که با عنصر شاخص بوستان کودک مشخص و بر پایه چگونگی دسترسی به عنصر شاخص‌اش متشکل می‌گردد. هر واحد همسایگی به وسیله راسته پیاده مرکزی و شبکه سواره درون محله‌ای از سایر واحدهای همسایگی مجاور جدا و مستقل می‌گردد (حبیبی و مسائلی، ۱۳۸۷).

1 Timothy Beatley

2 Biophilic Cities: Integrating Nature Into Urban Design and Planning

اصطلاح "واحد همسایگی" اولین بار در سال ۱۹۲۳ توسط کلارنس پری^۱ تعریف شد. انگیزه پری از مطرح کردن واحد همسایگی تقویت زندگی جمعی در شهرهای صنعتی آمریکا بود که به صورت تهدید آمیزی دچار ضعف شده بود. وی اعتقاد داشت که اگر طرح‌ها منصفانه و دقیق تهیه شوند، می‌توانند محرک آن نوع زندگی باشند (پاکزاد، ۱۳۶۹). در واقع می‌توان اذعان داشت کلارنس پری فرمول واحد همسایگی خود را به عنوان وسیله‌ای برای پرداختن به مشکلات اجتماعی معرفی کرد (Rohe, 2009). اگرچه در ایران این اصطلاح فاقد مفهوم روشن و آشناسات اما بر خلاف آن واحدهای همسایگی با بر عهده داشتن نقش‌های کلیدی مانند: ارزش بخشیدن به محلات، شکل‌دهی به اجتماعات محلی، توسعه تعاملات اجتماعی و هویت بخشی به محیط‌های شهری، توانسته‌اند جایگاه ویژه‌ای در شهرسازی غرب پیدا کنند (نقه الاسلامی و امین زاده، ۱۳۹۲).

۴-۲- سرزندگی

برای مفهوم سرزندگی، معادل گوناگونی در غرب وجود دارد که عمدتاً حول مفهوم Livability، Liveliness و Vitality می‌باشد. رابرت کوان^۲ در لغت نامه شهرسازی، Livability را توانایی زیست پذیری و فراهم آوردن کیفیت زندگی مطلوب و لغت Vitality را شعار شهرها و مراکز شهری موفق می‌داند (Cowan, 2005).

جان روس^۳، رئیس کمیسیون معماری و محیط مصنوع انگلستان، معتقد است برای ارجاع به سرزندگی باید از واژه کیفیت زندگی استفاده کرد. وی سرزندگی را چنین تعریف می‌کند: کیفیت زندگی، آن طور که مردم از فضای شهری ادراک و تجربه می‌کنند (گلکار، ۱۳۸۶: ۶۸).

سقراط در قرن پنجم پیش از میلاد هدف از ایجاد شهر را تأمین نشاط و خوشبختی شهروندان معرفی کرده است. این گفته سقراط رابطه دیرین و مستحکم میان دو مفهوم "شهر" و "نشاط و سرزندگی" را به خوبی نشان می‌دهد. بر مبنای چنین دیدگاهی شهر به مثابه دستگاه، وسیله یا مرکبی برای نیل به شادی، نشاط و سرزندگی تلقی می‌گردد (گلکار، ۱۳۸۶).

افزایش کیفیت سرزندگی و تشویق مردم به حضور بیشتر در فضاهای شهری موجب بهبود و ارتقاء فضا و شهر خواهد شد و بر سلامت اجتماع شهروندان نیز تأثیر خواهد گذاشت؛ به گونه‌ای که از طریق تقویت سرزندگی می‌توان حس تعلق به مکان را در شهروندان افزایش داده و از حضور مردم در فضاهای شهری به نحوی مطلوب در جهت تحقق اهداف بلند مدت شهر استفاده نمود. بنابراین ضرورت تقویت سرزندگی فضاها و بعضاً محلات شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین پارادایم‌های مطرح در حوزه شهرسازی ظاهر می‌گردد (لطیفی، جمعه پور و گریوانی، ۱۳۹۳).

سرزندگی کیفیتی است که در تعامل شهر و شهروند شکل خواهد گرفت؛ بنابراین در آفرینش این کیفیت در شهر، نقش مشارکت شهروندان، نقش جوهری است. تعمیق تجربه حسی شهروندان از فضاهای شهری و امکان مداخله و شخصی کردن فضاها، که از آن به عنوان رنگ تعلق نام برده می‌شود از جمله گام‌های اساسی در این مورد است (گلکار، ۱۳۸۵: ۲۸-۲۷).

۴-۳- بایوفیلیک

بایوفیلیک برگرفته از واژه بایوفیلیا که از دو جزء Bio و Philia تشکیل شده است، می‌باشد. واژه Bio فرمی است که در ابتدای اسم‌ها، صفت‌ها و قیدهایی استفاده می‌شود که به چیزهای زنده یا زندگی انسان‌ها مربوط می‌شود. واژه Philia جذابیت و احساس مثبتی است که مردم نسبت به عادت‌ها و فعالیت‌ها و تمام چیزهایی که در طبیعت اطراف ماست دارند. در نتیجه Biophilic همان احساس مثبت انسان‌ها نسبت به موجودات زنده است (میرغلامی و دیگران، ۱۳۹۵).

مفهوم بایوفیلیا به این معنی است که انسان نیاز بیولوژیکی برای ارتباط با طبیعت در سطوح مختلف فیزیکی، روحی و اجتماعی دارد و این ارتباط بر سلامت شخص، بهره‌وری و روابط اجتماعی تأثیرگذار خواهد بود (Terrapin Bright Green, 2012).

رویکرد بایوفیلیک یک ویژگی جدید و در حال ظهور در شهرسازی است که مشارکت و تعامل با طبیعت در شهرها، جنبه کلیدی آن است (Newman, 2014). تلفیق رویکرد بایوفیلیک در طراحی به معنی شناسایی نیازهای ذاتی انسان برای برقراری ارتباط با طبیعت، همراه با استراتژی‌های طراحی پایدار جهانی است، برای خلق محیط‌هایی که واقعا بتوانند کیفیت زندگی را بهبود ببخشند (Stewart-Pollack, 2006). این نوع طراحی به منظور افزایش سلامت و رفاه انسان و برای ایجاد ارتباط بین مردم و طبیعت در محیط‌های ساخته شده صورت می‌گیرد. استراتژی‌های طراحی بایوفیلیک به گونه‌ای است که در ساختمان‌ها و دیگر محیط‌های انسان ساخت، سلامت جسمی و روانی مردم از طریق فراهم نمودن ارتباط مثبت با طبیعت پرورش یابد (Kellert, 2012).

1 Clarence Perry

2 Robert Cowan

3 Jon Rouse

طراحی شهری بایوفیلیک می‌تواند در مقیاس‌های متفاوتی بکار برده شود. به طور مثال طراحی شهری بایوفیلیک می‌تواند در سطح محله رخ دهد، مقیاسی که در آن زندگی روزمره در جریان است. برای داشتن محله بایوفیلیک دو رویکرد مورد استفاده قرار می‌گیرد (بیتلی، ۲۰۱۱):

۱. **ساخت محلات جدید:** محلات جدید می‌توانند در راستای موقعیت‌یابی بهتر در اطراف مناطقی که از لحاظ تنوع زیستی غنی هستند پیکربندی شوند، آن‌ها می‌توانند به منظور تسهیل دسترسی عابر پیاده به مناطق طبیعی و همچنین داشتن سبک زندگی متمایل به فضای باز، طراحی گردند.

۲. **احیاء محلات موجود:** محلات موجود نیز می‌توانند از طریق تکنیک‌های طراحی شهری بایوفیلیک همچون: جایگزینی پارکینگ‌ها و سطوح سخت با درختان و پوشش گیاهی، محوطه‌سازی برای گیاهان، حفاظت از چمن‌ها و استفاده بهینه از نور روز، احیاء شوند.

در راستای طراحی و شناسایی محلات بایوفیلیک لازم است ویژگی‌های اساسی و کلیدی آن به درستی شناخته شوند، دو نمونه از ویژگی‌های اصلی محلات عبارت‌اند از:

۱. محدود کننده اتومبیل‌ها و گسترش فضای سبز:

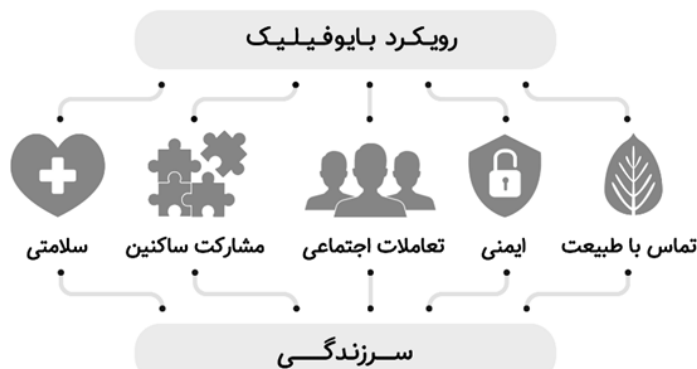
محلات بایوفیلیک طراحی و شکل شهری مشترکی دارند که تأثیر اتومبیل‌ها را به حداقل می‌رساند و محیطی امن برای پیاده‌روی و فعالیت‌های دیگر در فضای باز ایجاد می‌کند. مسیرهای پیاده، فضاهای محلی بدون اتومبیل، مسیرهایی که محله را به شبکه بزرگ فضای سبز متصل می‌کنند و همچنین حضور بیشتر طبیعت، همگی ویژگی‌های مهمی به شمار می‌آیند که از محدود شدن اتومبیل‌ها در محلات بایوفیلیک، حاصل می‌شود.

۲. ساختمان‌های سالم و بایوفیلیک:

از دیگر ویژگی‌های محلات بایوفیلیک، ساختمان‌های سالم و بایوفیلیک است که وجود آن‌ها در محلات ضروری است. بخش عمده‌ای از زندگی و کار روزانه در ساختمان‌ها و خانه‌ها اتفاق می‌افتد که بایوفیلیک بودن آن‌ها می‌تواند مزایای بسیاری به همراه داشته باشد. بیمارستان‌ها، مدارس، دفاتر، خانه‌ها و آپارتمان‌ها می‌توانند از طریق طراحی دقیق و آگاهانه شرایطی را برای زندگی شادتر، سالم‌تر و سازنده‌تر ایجاد کنند (بیتلی، ۲۰۱۱).

هدف مشترک محلات سبز، داشتن یک محیط سالم، رفاه شهروندان و اقتصاد محکم است (دوست و بویسن، ۲۰۱۵). به طور کلی تجارب پروژه‌های صورت گرفته ثابت می‌کند که اگر رویکرد بایوفیلیک به طور جامع و گسترده با طراحی و تحولات محلات ادغام شود، می‌تواند کیفیت زندگی را افزایش دهد و همچنین باعث تحرک و پویایی در محلات شود (Kellert et al., 2008).

رویکرد بایوفیلیک می‌تواند نیازهای ذاتی انسان برای برقراری ارتباط با طبیعت را شناسایی و آن را با استراتژی‌های طراحی شهری پایدار و جهانی تلفیق کند. این راه باعث می‌شود تا محیط‌هایی خلق شوند تا بتوانند کیفیت زندگی را بهبود ببخشند. با توجه به این که کیفیت سرزندگی به عنوان زیرمجموعه‌ای از کیفیت زندگی شناخته می‌شود، بر این اساس الحاق رویکرد بایوفیلیک در طراحی شهری گامی به سوی تأمین و افزایش سرزندگی شهری نیز خواهد بود. با استفاده از این رویکرد، طبیعت الهام بخش می‌تواند فضای شهری کارآمد، جذاب، سالم، ترمیم شده، یکپارچه و ایمن و همچنین محیطی آرامش بخش ارائه دهد (بهزادزاده حقیقی و فنائی، ۱۳۹۸). رویکرد بایوفیلیک می‌تواند سرزندگی را در محلات شهری از طریق شاخص‌هایی مشخص، تأمین نمایند. شاخص‌های اصلی رویکرد بایوفیلیک که به دستیابی کیفیت سرزندگی منجر خواهد شد در نمودار (۱) معرفی شده‌اند.

نمودار ۱- شاخص‌های دستیابی به کیفیت سرزندگی از طریق رویکرد بایوفیلیک
(مأخذ: بهزادزاده حقیقی و فنائی، ۱۳۹۸)

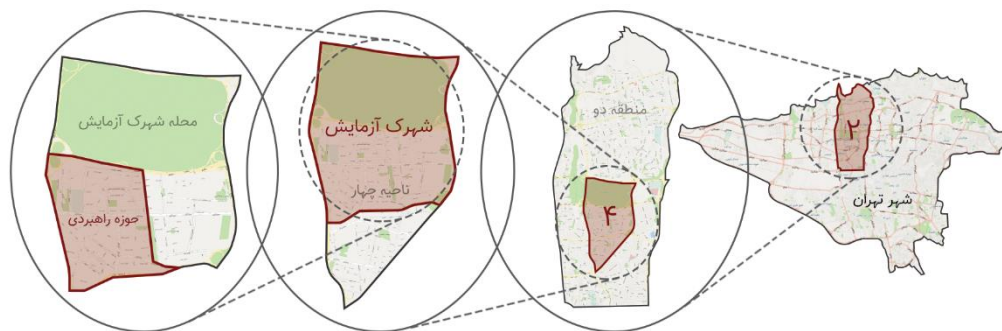
۵- نمونه مطالعاتی

در کلانشهر تهران و مواجهه با رشد روزافزون جمعیت، تأمین نشاط و سرزندگی به یکی از دغدغه‌های نظام مدیریت شهری تبدیل شده است. چراکه سرزندگی بعدی حیاتی است که فضاهای شهری جهت جذب شهروندان بدان نیاز دارند. به همین منظور نمونه مطالعاتی محدوده‌ای از کلانشهر تهران انتخاب گردیده است. منطقه دو، واقع در شمال شهر تهران با وجود داشتن امنیت و خدمات محلی مطلوب نسبت به سایر مناطق، از این قاعده مستثنی نیست.

محله شهرک آزمایش واقع در ناحیه ۴ منطقه دو شهر تهران، با داشتن زمین‌های بایر و زیرساخت‌های مناسب همچون دسترسی به فئات‌ها و منابع آبی مطلوب، فرصت مناسبی را در راستای طراحی واحد همسایگی سرزنده و پیاده‌سازی رویکرد بایوفیلیک در اختیار می‌گذارد.

بخش اصلی مطالعات نمونه موردی پژوهش حاضر شامل حوزه راهبردی است. حوزه راهبردی بر اساس موقعیت زمین‌های بایر موجود در محله شهرک آزمایش، کاربری‌های شاخص و دسترسی‌های اصلی و تأثیرگذار بر آن‌ها تعیین و انتخاب شده است. حوزه راهبردی منتخب نیمی از محله شهرک آزمایش را شامل می‌شود. این حوزه از شمال به بزرگراه حکیم، از جنوب به بزرگراه جلال آل احمد، از شرق به خیابان سرسبز شمالی و خیابان مطهری و از غرب به بزرگراه یادگار امام منتهی می‌شود. از نمونه عناصر شاخص در حوزه راهبردی می‌توان به مرکز خرید پردیسان، مسجد جامع امیرالمومنین، بوستان‌های سرسبز، نارون و ایثار، دانشگاه علمی کاربردی علامه طبرسی، دانشگاه فرهنگیان نسیمیه تهران، فرهنگسرای مرزداران، مجموعه شهربانو اشاره کرد.

بر اساس آمار جمعیتی سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت محدوده مورد مطالعه ۱۹۰۵۷ نفر بوده است، که از این تعداد ۹۳۶۶ نفر، معادل ۴۹/۱ درصد را مردان و ۹۶۹۱ نفر، معادل ۵۰/۹ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. تعداد خانوار در این محدوده ۶۳۲۷ بوده و بعد خانوار آن ۳ می‌باشد. با در نظر گرفتن مساحت حوزه راهبردی که برابر ۱۳۸/۷ هکتار می‌باشد، تراکم جمعیت ۱۳۷/۳۹ نفر در هکتار است.

شکل ۱- موقعیت محدوده مورد مطالعه (مأخذ: www.tehran.map.ir)

۵-۱- یافته‌های پژوهش

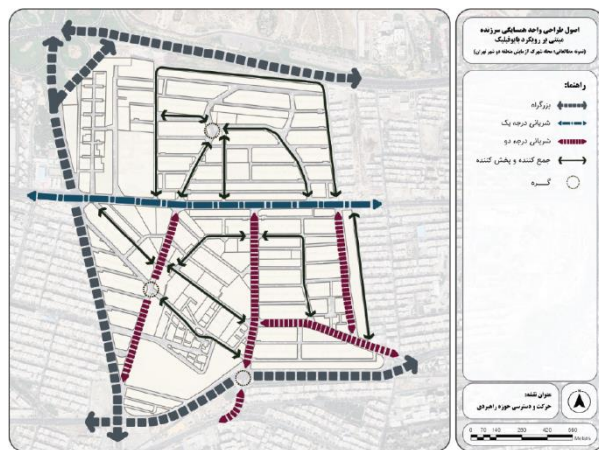
در این بخش نظام‌های مختلف محدوده مورد مطالعه همچون: نظام کاربری زمین، نظام حرکت دسترسی و نظام استخوان‌بندی فضاهای همگانی، در قالب نقشه (بر اساس تحقیقات و برداشت‌های میدانی نگارندگان در سال ۱۳۹۸) تحلیل و بررسی شده است و سپس در جهت تحلیل همه جانبه نمونه مطالعاتی، نقشه تحلیل یکپارچه تدوین و تفسیر گردیده است.

همان‌طور که در نقشه کاربری اراضی (نقشه ۱) مشخص است، غالب کاربری‌های موجود در محدوده، مسکونی می‌باشد پس از آن کاربری بایر، تجاری، آموزشی و فضای سبز به ترتیب بیشترین تعداد کاربری در این محدوده را تشکیل می‌دهند. با وجود غالب بودن کاربری‌هایی مانند مسکونی، تجاری و فضای سبز که می‌توانند بر مؤلفه سرزندگی تأثیر داشته باشند، در این حوزه آنچنان که باید نشاط و سرزندگی یافت نمی‌شود. از عواملی که تأثیرات منفی بر این مؤلفه داشته‌اند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

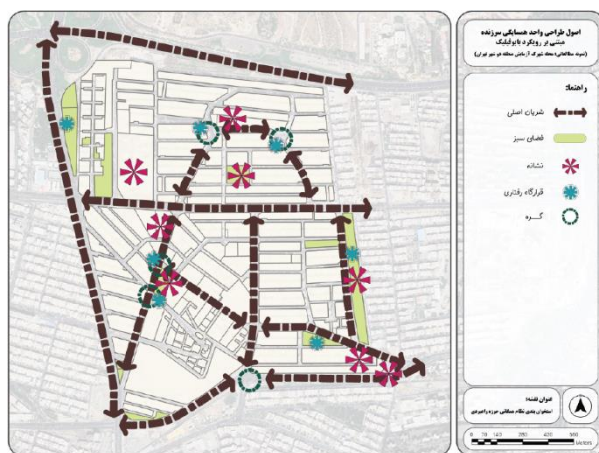
- ۱- کمبود فضاهای فرهنگی
- ۲- محوطه‌آرایی و فضاسازی نامناسب و عدم وجود امکاناتی متناسب با محیط در فضاهای سبز موجود
- ۳- پراکندگی نامتناسب کاربری تجاری در حوزه مورد مطالعه و عدم فضاسازی مناسب در راستای ایجاد کارکرد مطلوب راستای تجاری (راسته تجاری بلوار مرزداران)

نقشه ۱- کاربری اراضی، حوزه راهبردی

نقشه ۲- حرکت و دسترسی، حوزه راهبردی

نقشه ۳- استخوان بندی نظام همگانی، حوزه راهبردی

نقشه حرکت و دسترسی حوزه راهبردی (نقشه ۲) نشان می‌دهد که محدوده مورد مطالعه، از جهت دسترسی و قرارگیری بین سه بزرگراه اصلی، از وضعیت مطلوبی برخوردار است. وجود شریان‌های اصلی درجه یک و درجه دو همچون بلوار مرزداران، بلوار جانبازان و غیره به عنوان ارتباط دهنده مرکز محدوده با بزرگراه‌ها عمل کرده و مسیرهای فرعی نیز ارتباط این شریان‌های اصلی را با بافت مسکونی ممکن می‌سازد. رعایت سلسله مراتب دسترسی در محدوده افزون بر تسهیل در حرکت وسایل نقلیه، ایمنی ساکنان را نیز تأمین کرده است.

در محدوده مورد مطالعه، مبلمان شهری از جمله نیمکت‌ها و مکان‌های استراحت بطور یکسان پراکنده نشده‌اند و تنها در بوستان‌ها می‌توان از آن‌ها استفاده نمود. اگرچه در برخی بوستان‌ها نیز از جمله بوستان ایثار و نارون، کمبود و یا جانمایی نامناسب مبلمان شهری به چشم می‌خورد. به دلیل پوشش گیاهی نامناسب و عدم استفاده از سایبان و آلاچیق در بوستان‌ها و سایر فضاهای همگانی سایه‌اندازی مطلوب در محدوده دیده نمی‌شود و به تبع آن آسایش اقلیمی نیز تأمین نمی‌گردد. فضاهای همگانی در این محدوده شامل بوستان‌ها و فضای سبز، مرکز خرید، فرهنگسرا و سرای محله است که به عنوان نشانه اصلی شناخته می‌شوند.

(نقشه ۳). پیاده‌روهای محدوده با وجود داشتن عرض مناسب و کافی، به درستی محوطه‌آرایی و فضاسازی نشده‌اند و این موضوع باعث شده است تا به عنوان محل پارک موتورسیکلت‌ها مورد استفاده قرار گیرد.

مبلمان شهری، محوطه‌آرایی و فضاسازی، سایه‌اندازی و غیره از مواردی به شمار می‌آیند که بر سرزندگی فضاهای همگانی تأثیر بسزایی دارند. مطلوبیت هر یک از موارد ذکر شده باعث جذب ساکنان به فضاهای همگانی شده و محیط مناسبی را برای ایجاد تعاملات اجتماعی و گذران اوقات فراغت مهیا می‌کند. در نتیجه می‌توان ادعان داشت که عدم مطلوبیت این موارد در محدوده مطالعاتی از عواملی است که باعث افول سرزندگی و حضورپذیری فضاها شده است.

دیگر یافته‌های پژوهش که شامل بررسی دیگر نظام‌های بعد ماهوی و رویه‌ای است، در نقشه تحلیل یکپارچه (نقشه ۴) آورده شده است. در این نقشه به تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید پرداخته می‌شود که باعث شناخت دقیق‌تر محدوده مطالعاتی و ارائه اصول طراحی منطبق با بستر خواهد شد.

۵-۲- تحلیل یکپارچه

بر اساس اسناد فرادست و برداشت‌ها و پیمایش‌های میدانی، در راستای شناخت و تحلیل همه جانبه از وضعیت کنونی محدوده، نقشه تحلیل یکپارچه تدوین و تفسیر شده است. اطلاعاتی که نقشه تحلیل یکپارچه در اختیار ما می‌گذارد، نشان می‌دهد که نمونه مطالعاتی در مواردی عملکرد ضعیفی دارد. این نقاط ضعف به شرح زیر است:

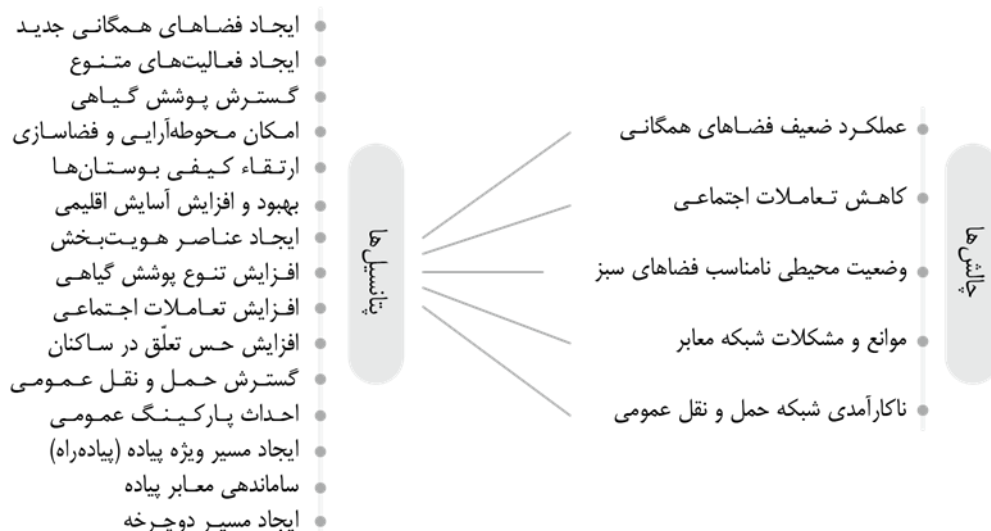

نقشه ۴- تحلیل یکپارچه، حوزه راهبردی

- نورپردازی نامناسب پیاده‌روها
- توسعه مراکز تجاری بدون صرفه
- پوشش گیاهی نامناسب فضاهای سبز،
- تنوع پوشش گیاهی محدود، نبود آسایش اقلیمی
- نبود فضاهای همگانی باکیفیت،
- عدم محوطه‌آرایی و فضا سازی فضاهای همگانی
- نبود کاربری‌های فرهنگی، تفریحی و فراغتی (کاربری‌های جاذب) و عدم پراکندگی متناسب کاربری خرد خدماتی و تجاری
- محدود بودن سیستم حمل و نقل عمومی، عدم ساماندهی تجهیزات ایستگاه‌ها و کمبود پارکینگ عمومی

این موارد از جمله عواملی هستند که به طور جدی بر کیفیت سرزندگی، تعاملات اجتماعی و میزان حضورپذیری ساکنان و دیگر شهروندان در فضاهای همگانی محدوده، تأثیراتی منفی داشته‌اند. با ادامه یافتن شرایط حاضر و بی‌توجهی به فضاهای موجود، این مشکلات می‌توانند در آینده باعث از بین رفتن حس تعلق و کاهش کیفیت زندگی شود. همچنین از دیگر اثرات و نتایج منفی این نقاط ضعف می‌توان به گسترش آلودگی‌ها، مشکلات رفت و آمد، افزایش ترافیک و پارکینگ‌های حاشیه‌ای و کاهش ایمنی و امنیت اشاره کرد.

اگرچه نمونه مطالعاتی دارای نقاط ضعف بسیاری است، اما پتانسیل‌های موجود در محدوده، این امکان را مهیا می‌سازد تا با طراحی و برنامه‌ریزی دقیق و کارآمد، بتوان این نقاط را در سال‌های آتی به نقاط قوت تبدیل نمود. نمونه‌ای از این پتانسیل‌ها در نمودار (۲) شرح داده شده است.

نمودار ۲- چالش‌ها و پتانسیل‌های موجود در حوزه راهبردی

۶- اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک

بر اساس آنچه در چارچوب نظری پژوهش گفته شد و شناخت و تحلیل به دست آمده از نمونه مطالعاتی، با توجه به بستر طرح در راستای طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک، اصولی در قالب اهداف، مؤلفه‌های کیفی و راهکارها و مصادیق عملی تعیین و تدوین شده است که در نمودار (۳) تشریح گردیده است.

نمودار ۳- اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک

۷- نتیجه‌گیری

تأمین کیفیت سرزندگی، به عنوان یکی از ابعاد اساسی حیات شهر، از نمونه نیازهای ساکنان است که امروزه در اثر بی‌توجهی به فضاهای شهری به دست فراموشی سپرده شده است. در بسیاری از شهرهای دنیا تلاش می‌شود تا راهکارهایی در راستای ارتقاء سرزندگی و افزایش تعامل شهر و شهروند اعمال گردد، که خود نشان‌دهنده اهمیت وجود کیفیت سرزندگی است. با توجه به اینکه ساکنان در ایجاد این کیفیت حیاتی، مؤلفه‌ای اصلی و تأثیرگذار هستند و با ادراک خود از فضاهای شهری سرزنده بودن یا نبودن آن را تعیین می‌کنند، تأمین سرزندگی فضاهایی که شهروندان به طور روزانه با آن‌ها در تماس و ارتباط هستند، در اولویت قرار می‌گیرد. از جمله این مکان‌ها می‌توان به فضاهای عمومی، محلات و واحدهای همسایگی اشاره کرد.

انجام اقداماتی در راستای تأمین کیفیت سرزندگی در واحدهای همسایگی، به عنوان فضایی که در صدد ایجاد جامعه محلی منسجم و محیطی مناسب برای زندگی مطلوب، طراحی و تأسیس شده‌اند، می‌تواند قابلیت‌هایی را مهیا سازد تا از طریق آن‌ها بتوان روند ایجاد سرزندگی و برقراری ارتباط میان ساکنان و فضا را تسریع بخشید. واحدهای همسایگی تنها یک واحد فیزیکی نیستند، بلکه به عنوان یک الگوی اجتماعی - فضایی شناخته می‌شوند. سرزنده بودن این واحدها می‌تواند تقویت‌کننده هویت جامعه محلی، تأمین‌کننده آسایش روانی و اجتماعی، ارتقاء دهنده تعاملات اجتماعی و حس تعلق ساکنین باشند.

در این مقاله، رویکرد بایوفیلیک به عنوان راهکاری نوین معرفی می‌شود تا بتوان به واسطه آن به واحدهای همسایگی سرزنده دست یافت. با توجه به اینکه رویکرد بایوفیلیک، با بهره‌گیری از الحاق طبیعت در فضاهای شهری و ایجاد ارتباط انسان با محیط طبیعی، مزایایی همچون غلبه با انزوای اجتماعی، محیط زندگی سالم، افزایش احساس آرامش و دیگر مزایای فردی، اجتماعی و زیست محیطی را در اختیار ما می‌گذارد؛ استفاده از این رویکرد می‌تواند زمینه مناسبی را برای طراحی و داشتن واحدهای همسایگی سرزنده مهیا کند و همچنین می‌تواند گامی به سمت ایجاد فضاهای شهری بهتر و سبزتر باشد.

محله شهرک آزمایش واقع در منطقه دو شهر تهران به عنوان نمونه مطالعاتی پژوهش، از جمله محلاتی است که کیفیت سرزندگی در فضاهای مختلف آن کاهش چشم‌گیری داشته و نیازمند اقداماتی در راستای ایجاد و ارتقاء این کیفیت حیاتی است. همچنین این محله با بهره‌مندی از شرایط و زیرساخت‌هایی مناسب همچون فناها، منابع آبی مطلوب و زمین‌های بایر به عنوان فرصتی در راستای توسعه بیشتر، بستری مناسب جهت پیاده‌سازی رویکرد بایوفیلیک فراهم می‌آورد.

پژوهش حاضر تلاش داشته است با توجه به اهمیت کیفیت سرزندگی و لزوم وجود آن در فضاهای شهری بخصوص در محلات و واحدهای همسایگی و همچنین لزوم ایجاد ارتباط انسان با طبیعت و استفاده از طبیعت در زندگی روزمره ساکنان؛ با استفاده از فرصت‌ها و پتانسیل‌های موجود در محله شهرک آزمایش، اصولی مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک ارائه دهد تا موقعیتی را به وجود آورد که بتوان سرزندگی را در این محدوده ارتقاء داد.

عملکرد اصول طراحی واحد همسایگی سرزنده مبتنی بر رویکرد بایوفیلیک، با توجه به نقش جوهری شهروندان در تأمین کیفیت سرزندگی، در راستای تأمین نیازهای آن‌ها خواهد بود. بدین ترتیب این اصول، مواردی از جمله: ارتقاء کیفیت زندگی، همسازي با طبیعت و تأمین ایمنی و امنیت را به عنوان اهداف اصلی خود معرفی می‌کند. در تدوین این اهداف سعی شده است شاخص‌هایی همچون: تماس با طبیعت، ایمنی و امنیت، تعاملات اجتماعی، مشارکت ساکنین و سلامتی که شاخص‌های دستیابی به کیفیت سرزندگی از طریق رویکرد بایوفیلیک می‌باشند، در نظر گرفته شود. استفاده از طبیعت در جزئیات طراحی، ایجاد فضاهای همگانی باکیفیت، ارتقاء کیفی فضاهای موجود از طریق محوطه‌آرایی و فضا سازی مناسب، تشویق به حضور بیشتر ساکنان در فضا، بهره‌مندی از مشارکت آن‌ها در مدیریت فضاهای مختلف و در نظر گرفتن نقش ساکنان به عنوان عنصر کلیدی در طراحی؛ از نمونه مواردی هستند که راهکارها و مصادیق عملی بر پایه آن‌ها تهیه و تدوین گشته‌اند.

منابع

۱. اردشیری، مهیار و انصاری، رضا (۱۳۸۷)، «مروری بر مفهوم واحد همسایگی از محلات کهن خودبسنده تا همستان‌های دروازه‌دار نوین»، نشریه گزارش سازمان نظام مهندسی ساختمان استان فارس، شماره‌های ۵۶ و ۵۷ زمستان ۱۳۸۷، صص ۱۱۲-۱۲۰.
۲. بهزادزاده حقیقی، نیلوفر و فنائی، ساناز (۱۳۹۸)، «بایوفیلیک، رویکردی نوین در ارتقاء سرزندگی واحدهای همسایگی»، اولین همایش بین‌المللی و پنجمین همایش ملی معماری و شهرسازی پایدار، تهران، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
۳. بیتلی، تیموتی (۲۰۱۱)، «شهرهای بایوفیلیک الحاق طبیعت در طراحی و برنامه‌ریزی شهری»، ترجمه: میلاد سمیاری رودباری (۱۳۹۶). تهران: انتشارات سیمای دانش.
۴. بیطرف، احسان؛ حبیب، فرح و ذبیحی، حسین (۱۳۹۶)، «نگرش بیوفیلیک رویکردی در ارتقاء سطح کیفی محیط زندگی ساکنان مجتمع‌های مسکونی». فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴۹، زمستان ۱۳۹۶، صص ۳۳۱-۳۴۹.
۵. پاکزاد، جهانشاه (۱۳۶۹)، «واحد همسایگی»، نشریه صفا، دوره ۱، شماره ۲، صص ۲۰-۱۶.
۶. ثقه الاسلامی، عمید الاسلام و امین‌زاده، بهناز (۱۳۹۲)، «بررسی تطبیقی مفهوم و اصول به کار رفته در محله ایرانی و واحد همسایگی غرب»، هویت شهر، شماره سیزدهم، سال هفتم، بهار ۱۳۹۲، صص ۴۵-۳۳.
۷. حبیبی، سید محسن و مسائلی، صدیقه (۱۳۸۶)، «سرانه کاربری‌های شهری»، نشر سازمان ملی زمین و مسکن.
۸. دوست، جین و بویسن، مارک (۲۰۱۵)، «ساخت محله سبز: راهبردهایی برای شهروندان متعهد»، ترجمه: شهرزاد فریادی و منوچهر طبیبیان (۱۳۹۴)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۹. سعیدنیا، احمد (۱۳۸۲)، «نظام مراکز شهری و فضاهای مسکونی، کتاب سبز شهرداری‌ها»، جلد چهارم، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.
۱۰. طاهر طلوع دل، محمد صادق و سادات، سیده اشرف (۱۳۹۶)، «مؤلفه‌های عامل ایجاد سرزندگی ساکنین فضاهای زیستی»، نشریه معماری و شهرسازی پایدار، سال پنجم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۶.
۱۱. طرح تفصیلی منطقه دو شهر تهران (۱۳۸۴)، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
۱۲. گلکار، کوروش (۱۳۸۵)، «نشاط و سرزندگی در شهر به کمک طراحی شهری»، نشریه شهرنگار، شماره ۳۹، سال هفتم، صص ۲۸-۲۴.
۱۳. گلکار، کوروش (۱۳۸۶)، «مفهوم کیفیت سرزندگی در طراحی شهری»، نشریه صفا، شماره ۴۴، سال شانزدهم، صص ۷۵-۶۶.
۱۴. لطیفی، غلامرضا؛ جمعه‌پور، محمود و گریوانی، سلیمه (۱۳۹۳)، «مقایسه تطبیقی سرزندگی شهری در محلات مجیدیه جنوبی و سعادت آباد تهران»، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۴، بهار ۱۳۹۳، صص ۴۰-۲۷.
۱۵. مهندسین مشاور سراوند (۱۳۸۱)، بررسی مسائل توسعه شهری منطقه دو.
۱۶. میرغلامی، مرتضی؛ مدقالچی، لیلا، شکیبامنش، امیر و قبادی، پریسا (۱۳۹۵)، «احیاء رودخانه‌های شهری بر اساس دو رویکرد طراحی شهری بیوفیلیک و حساس به آب» نشریه منظر، شماره ۳۶، پاییز ۱۳۹۵، صص ۲۷-۲۰.
17. Cowan, H. (2015). The Dictionary of Urbanism. Streetwise Press.
18. Kellert, S.R. (2012). Brithright: People and Nature in the Modern World. Yale University Press.
19. Kellert, S.R., Heerwagen, J.H. and Mador, M.L. (2008). Biophilic Design: The Theory Science, and Practice of Bringing to Life. John Wiley & Sons, Inc.
20. Kellert, S.R. and Wilson, L.O. (1993). The Biophilia Hypothesis. Island Press.
21. Newman, P. (2014). Biophilic Urbanism: A Case Study on Singapore. Australian Planner, pp.47-65.
22. Rohe, W.M. (2009). From Local to Global: One Hundred Years of Neighborhood Planning. Journal of the American Planning Association, 75:2, pp.209-230.
23. Stewart-pollack, J. (2006). Biophilic Design for the First Optimum Performance Home. Ultimate Home Design, pp.36-41.
24. Terrapin Bright Green. (2014). The Economics of Biophilia: Why Designing with Nature in Mind Makes Financial Sense. Terrapin Bright Green LLC.

کمبود منابع مالی در شهرداری ها و جایگزینی درآمدهای پایدار

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۱/۳۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۳/۰۴

کد مقاله: ۷۵۱۳۷

مهدی راغب^۱، رضا شهری^{۲*}

چکیده

شهرداری نهادی عمومی غیردولتی است که واجد شخصیت حقوقی مستقل بوده و به حکم قانون مأمور به انجام خدمات عمومی شده است. یکی از مهم ترین چالش های پیش روی مدیران شهری کمبود منابع درآمدی مورد نیاز با داشتن دو خصیصه تداوم داشتن در طول زمان و مطلوب بودن در چارچوب توسعه پایدار، برای ارائه خدمات و ایجاد زیرساخت های شهری است. راهی مؤثر برای حفظ فعالیت های استراتژیک، تفکیک بودجه شهرداری ها به دو قسمت بودجه ی عملیاتی و بودجه ی استراتژیک است. روش تحقیق به صورت توصیفی و تحلیلی انجام پذیرفته و همچنین با شیوه استدلالی، به منابع و متون معتبر کتابخانه ای، استنادی و شبکه جهانی اینترنت نیز ارجاع شده است. علت روی آوردن به منابع درآمدی پایدار این می باشد که هزینه های شهری پایدار، اما درآمدهای شهرداری ناپایدار می باشد، از این رو کسب درآمد از منابع پایدار در طول زمان موجب تقویت شهرداری ها و فعال تر و مفیدتر شدن نقش آن ها در مدیریت امور شهری می شود و سبب می گردد پاسخ گویی مناسبی به نیازهای شهروندان در محیط شهری داشته باشند.

واژگان کلیدی: منابع مالی، درآمدهای پایدار، برنامه ریزی، شهرداری ها.

۱- کارشناس مدیریت دولتی، کارشناس امور مالی شهرداری خوی، خوی، ایران.

۲- کارشناس ارشد مهندسی معماری، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی، خوی، ایران. (نویسنده مسئول) arch.rezashahri@com

۱- مقدمه

بودجه شهرداری طبق آیین‌نامه مالی شهرداری‌های ایران به این شرح تعریف شده است: یک برنامه جامع مالی که در آن کلیه خدمات و فعالیت‌ها و اقداماتی که باید در طی سال مالی انجام شود، همراه با پیش‌بینی مبلغ و میزان مخارج و درآمدهای لازم برای تأمین هزینه آن‌ها پیش‌بینی می‌شود و پس از تصویب انجمن (شورای) شهر قابل اجراست. طبق ماده ۷۳ قانون شهرداری‌ها، شهرداری، موسسه‌ای عمومی و غیردولتی است و با توجه به ماهیت عمومی آن، عملکرد غیرانتفاعی دارد و کلیه درآمدهای شهرداری منحصرأ باید به مصرف همان شهر برسد. آنچه تمامی شهرداری‌ها در حوزه درآمدی در پی آن هستند ایجاد ساختاری نظام‌یافته و منسجم است که منجر به کسب درآمدهای پایدار برای شهرداری شود. توسعه سریع اقتصادی و رشد جمعیت، زیرساخت‌های ناکافی و تخصص، و کمبود زمین مدیریت شهر برای شهرداری‌ها را دچار مشکل کرده است. همچنین از مسائل مهمی که در اکثر شهرهای جهان مورد بحث و تمرکز می‌باشد کسب درآمد پایدار جهت تأمین هزینه خدمات شهری است. اتکای بیش‌ازحد بسیاری از شهرداری‌ها به درآمدهای ناپایدار، شهرداری را با مشکلات مالی مواجه ساخته است (دانش جعفری و همکاران، ۱۳۹۲:۱). فقدان نگرش جامع به منابع درآمدی شهرداری‌ها در قالب نظام کلان اقتصادی کشور، تغییرات و مداخلات موردی و اجرای سیاست خوداتکایی و خودکفایی شهرداری‌ها باعث شده بخش درآمدی شهرداری در وضعیت ناپایداری قرار گیرد. محدود شدن عرصه‌های قانونی و معقول کسب درآمد شهرداری منجر به وابستگی شدید بخش درآمدی شهرداری به ساخت‌وسازهای شهری و فروش تراکم مازاد شده است، به‌نحوی که ادامه این وضعیت آثار و تبعات نامطلوب و هزینه‌های اجتماعی، فرهنگی و زیرساختی را برای مدیریت شهری ایجاد نموده است. از تأسیس بلدیة در سال ۱۲۸۶ (ش) تا تصویب قانون جدید شهرداری در سال ۱۳۰۹ هر چند در زمینه تأمین هزینه‌های شهری، قوانینی وضع گردید اما درآمد حاصل از آن‌ها درصد زیادی از بودجه شهرداری‌ها را شامل نمی‌شد و بیشتر اتکای آن‌ها بر روی کمک‌های دولت بود. قانون مالیات بلدی بر وسائط نقلیه، قانون تعیین مقبره نادر شاه، قانون مالیات مستقلات و... که در مجلس شورای ملی وقت به تصویب رسیدند، مبین آن است که ضوابط ثابت و مستمر برای تأمین درآمد شهرداری‌ها وجود نداشته و دولت به‌صورت موضعی سعی در حل مشکلات آن‌ها نموده است (مهندسین مشاور هامونپاد، ۱۳۸۳). شهرداری‌ها بخشی از این نیاز را از طریق مالیات‌های محلی، وجوه انتقالی از دولت مرکزی و دیگر منابع درآمدی شان برآورده می‌کنند. اما این منابع درآمدی نمی‌تواند تمام نیازهای سرمایه‌گذاری و عمرانی شهرداری‌ها را پوشش دهند. از این‌رو روی آوردن شهرداری‌ها به بازارهای مالی و مشارکت با بخش خصوصی به منظور تجهیز منابع مالی ضروری به نظر می‌رسد (آیگون؛ ۱۳۸۸:۲۲۴). متأسفانه در ایران به دلیل توسعه نیافتگی بازارهای مالی از یک سو و فقدان بستر مناسب نهادی و قانونی لازم در این حوزه، شهرداری‌ها تاکنون قادر به بهره‌گیری مناسب از امکانات بازارهای مالی نبوده‌اند. با توجه به جوان بودن تجربه استفاده از بازارهای مالی در شهرداری‌های کشور، بررسی تجارب شهرداری‌های سایر کشورها در این حوزه می‌تواند راهنما و راهگشا باشد (نصر اصفهانی و همکاران، ۱۳۸۸:۱۵۵).

۲- روش تحقیق

روش تحقیق به‌صورت توصیفی و تحلیلی انجام پذیرفته و همچنین با شیوه استلالی، به منابع و متون معتبر کتابخانه‌ای، استنادی و شبکه جهانی اینترنت نیز ارجاع شده است، که در این راستا به بررسی و شناخت علمی ساختار درآمدی پایدار شهرداری‌های شهری مختلف کشور و با بهره‌گیری از نظریات اقتصادی، مقررات و قوانین حقوقی، برنامه‌های توسعه‌ای کشور و پتانسیل‌های موجود در شهرها پرداخته شده است.

۳- پیشینه پژوهش

سابقه قانونی مربوط به لایحه درآمد پایدار به قانون بودجه سال ۱۳۶۲ باز می‌گردد. در بند «ب» تبصره ۵۲ قانون بودجه سال ۱۳۶۲ دولت مکلف به ارائه لایحه خودکفایی شهرداری‌های کشور حداکثر ظرف ۶ ماه شد (مالیه شهرداری‌ها، ۱۳۹۶). در این زمینه پژوهش‌های متعددی انجام شده است که به مواردی از آن اشاره می‌شود. اسدپور (۱۳۹۶)، در پژوهشی به واکاوی درآمد پایدار شهرداری‌ها با رویکرد توسعه پایدار شهری مطالعه موردی در شهر بندر عباس پرداخته است. شریزه‌ای و همکاران (۱۳۸۵)، در پژوهشی مشابه، تحت عنوان اصلاح و تأمین منابع درآمدی شهرداری کشور نشان داده‌اند که در شهرداری‌های سایر کشورها استفاده از منابعی همچون دریافت عوارض و مالیات‌های محلی، در صدر قرار دارد. خان محمدی و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی به بررسی رابطه بین منابع درآمدی و وظایف شهرداری (مطالعه موردی: شهرداری تهران)، پرداخته‌اند. حسینی اصل (۱۳۹۶)، به بررسی تأثیر مالیات بر ارزش افزوده، بر درآمدهای پایدار شهرداری‌ها اشاره داشته است. این تحقیق بیانگر رابطه معنی‌داری بین سهم درآمدی ناشی از مالیات بر ارزش افزوده با نسبت درآمد پایدار، نسبت کل درآمد و منابع، و هزینه‌های جاری شهرداری‌ها

می‌باشد. در نتیجه منابع درآمدی شهرداری‌ها پس از سالیان طولانی از ناپایداری به سمت پایداری هدایت می‌شوند و باعث توزیع عادلانه درآمدهای هر شهرستان و منابع درآمدهای عمومی دولت (اخذ مالیات بر ارزش افزوده) جهت اداره مطلوب شهرها و ارائه خدمات مناسب به شهروندان و هدایت پروژه‌های عمرانی می‌شوند. حاجی لو و همکاران (۱۳۹۶)، به بررسی منابع درآمدهای پایدار شهرداری‌ها (مورد مطالعه: شهر شبستر استان آذربایجان شرقی)، وصالی آذر شریانی (۱۳۹۵)، به بررسی تطبیقی منابع درآمدی شهرداری‌ها در ایران و جهان و همچنین اکبری و حمیدزاده خیوی (۱۳۹۵)، نیز در این راستا به بررسی منابع درآمدی و راهکارهای افزایش آن در شهرداری اهر به روش تحلیلی سوات، پرداخته‌اند. عباسی کشکولی و باقری کشکولی (۱۳۹۳)، در مقاله راه‌های تأمین درآمد پایدار برای شهرداری‌های کشور نیز به ساختار درآمدی، درآمدهای پایدار و مدیریت مطلوب اشاره کرده‌اند. یگانگی دستگردی (۱۳۹۰)، به نقش پر اهمیت اژانس‌های توسعه شهری در این زمینه تأکید می‌کند. حسن زاده و خسرو شاهی (۱۳۸۸)، در مقاله الگوی تأمین مالی کارآمد برای شهرداری‌های کلان شهرها، الگویی را برای تأمین شهرداری‌ها پیشنهاد کردند که شامل مالیات محلی بر زمین‌ها و مستغلات (عوارض نوسازی، عوارض سطح شهر، عوارض بر جداسازی زمین‌ها و ساختمان‌ها، عوارض بر زمین‌ها و املاک رها شده و...) می‌باشد. هاشمی و همکاران (۱۳۹۱)، برای ارائه الگو، شش اصل پایداری و ادامه دار بودن، منعطف بودن، حکمروایی شهری، همبستگی با توسعه اجتماعی، همبستگی با توسعه اقتصادی و همبستگی با توسعه محیطی را معرفی کرده‌اند. بصیری پارسا و اکبری (۱۳۸۹)، به پایداری درآمد شهرداری‌ها و توسعه شهری پایدار: مطالعه موردی شهر همدان پرداخته‌اند. نتایج حاصل از تحقیق حاکی از آن است که همواره در طی سال‌های مورد نظر درآمد شهرداری همدان متکی بر عوارض ساخت و ساز و مسکن بوده است. از این بین بیشترین سهم درآمدی مربوط به پروانه‌های ساختمانی و تراکم و تفکیک اراضی می‌باشد که جزء درآمدهای ناپایدار بوده و با رکود و رونق در بخش مسکن این درآمد نیز تغییر می‌کند. بنابراین ناپایداری درآمدها شرایط دستیابی به توسعه شهری پایدار را نامساعدتر می‌نماید. آل اسحاق و هداوند (۱۳۹۲)، در بررسی منابع نوین درآمدی شهرداری‌ها، به این موارد اشاره داشته‌اند که رشد سریع جمعیت شهری به همراه واگذاری برخی از وظایف دولت به شهرداری‌ها (که انتظار می‌رود در آینده وظایف بیشتری نیز به شهرداری‌ها واگذار شود)، موجب افزایش شدید نیازهای مالی شهرداری‌ها شده است. بخشی از این نیازها را از طریق مالیات‌های محلی، وجوه انتقالی از دولت مرکزی و دیگر منابع درآمدی شان برآورده می‌کنند. اما این منابع درآمدی نمی‌توانند تمام نیازهای سرمایه‌گذاری و عمرانی شهرداری‌ها را پوشش دهند. از اینرو، در این روند شهرداری‌ها برای تأمین منابع مالی مورد نیاز به دنبال یافتن منابع جدیدی بودند. ولی متأسفانه به علت اقتصاد ضعیف و بیمار ایران، چندان موفق نبودند ولی این مسأله مانع از روی آوردن شهرداری‌ها به بازارهای مالی و مشارکت با بخش خصوصی به منظور تجهیز منابع مالی نشد. قلی‌پور، درویش زاده و پیران نژاد (۱۳۹۸)، به بررسی روش‌ها، منابع‌ها و مانع‌های دستیابی به درآمد پایدار شهری (مطالعه موردی: شهرداری ارومیه)، پرداخته‌اند. در این پژوهش روش‌ها، منابع‌ها و مانع‌های دستیابی به درآمدهای پایدار در شهرداری ارومیه شناسایی شدند و پیشنهادهایی برای افزایش این نوع درآمدها ارائه شد. به طور خلاصه باید گفت که شهرداری ارومیه زمانی به سطح مناسبی از درآمدهای پایدار دست می‌یابد که بتواند بسته پیشنهادی ارائه شده در این پژوهش را در کانون توجه قرار دهد.

۴- مبانی نظری و یافته‌های تحقیق

۴-۱- شهرداری‌ها

شهرداری به عنوان نهاد اجرایی حکومت محلی، سازمان عمومی و غیردولتی است و در چارچوب قوانین ایالتی یا ملی تشکیل می‌شود و مسئول اداره خدمات عمومی در محدوده‌ای تعریف شده می‌باشد. این خدمات در کشورهای مختلف، متفاوت است. اما به طور معمول شهرداری‌ها موظف به ارائه این خدمات هستند. برنامه‌ریزی شهری، حمل و نقل عمومی، محافظت از آتش و سایر بلایا، تأمین فضای سبز، تأمین پاکیزگی، زیباسازی فضای عمومی، اداره امور آرامستان‌ها، اداره بازارهای عمومی و میادین میوه و تره بار، تأمین خدمات فرهنگی و فراغتی، جذب توریست، ارائه خدمات انتظامی شهری و رانندگی، ارائه خدمات رفاهی و تأمین اجتماعی، ارائه خدمات زیست محیطی و بهداشتی، تسهیل سرمایه‌گذاری تجاری و صنعتی، تأمین ساختمان‌ها، تأسیسات و تجهیزات شهری (ساخت، نگهداری و تأمین نور خیابان‌ها، ساخت پل‌ها، کانال‌ها، پارکینگ‌ها، پایانه‌ها، سردخانه‌ها و انبارها، تأمین آب، برق، گاز، سوخت، فاضلاب و...). در ایران به علت عدم وجود مدیریت واحد شهری، وظایف شهرداری‌ها در بین سازمان‌ها و شرکت‌های دولتی و غیردولتی محل متعددی توزیع شده است. بر همین اساس می‌توان وظایف شهرداری‌ها را به پنج گروه تقسیم بندی کرد:

الف) **وظایف عمرانی:** مانند ساخت خیابان، راه‌ها، میدان‌ها، اعلام نظر نسبت به طرح‌های جامع و هادی شهری، اعلام نظر در خصوص نقشه‌های تفکیکی، الزام به رعایت مقررات ملی ساختمان و الزام به پذیرش نقشه ساختمانی از اعضا سازمان نظام مهندسی.

ب) **وظایف خدماتی:** ایجاد تأسیسات عمومی نظیف و نگهداری و هموار کردن راه ها و مجاری آب، تعیین محل هایی مخصوص برای تخلیه زباله، نخاله و فضولات ساختمانی، ساخت غسالخانه و گورستان، پیشگیری از آلودگی محیط زیست، نگهداری و تعمیر تونل های شهری.

ج) **وظایف نظارتی و حفاظتی:** اجرا آرا کمیسیون ماده ۱۰۰، صدور پروانه ساختمان، نظارت بر تمامی ساختمان‌هایی که در شهر ایجاد می‌شود، جلوگیری از بروز تخلفات ساختمانی، حفظ اموال و دارائی شهر، بر پا کردن دعوا علیه اشخاص و دفاع از دعاوی اشخاص علیه شهرداری و حفظ فضای سبز.

د) **وظایف رفاهی:** ساخت بناها و ساختمان‌های مورد نیاز شهر از قبیل سرویس های بهداشتی، کشتارگاه، بوستان و جلوگیری از سد معابر عمومی.

ه) **مدیریت منابع:** بودجه شهرداری، عوارض ساختمان و ترتیب ممیزی و وصول آن، سایر عوارض شهرداری در تعیین ارزش معاملاتی ساختمان‌ها (برجلی نویسی، ۱۳۹۶).

۲-۴- برنامه ریزی

شهرداری ها باید در بودجه خود برای فعالیت‌های استراتژیک، منابع مالی مناسب تخصیص داده و آن‌ها را جدا از هزینه های جاری خود مدیریت کنند. با استفاده از نظام نوین بودجه بندی شهرداری می توان بین نظام برنامه ریزی استراتژیک و نظام بودجه بندی ارتباط برقرار نمود و با تدوین بودجه دوگانه (تفکیک بودجه شهرداری ها به دو بودجه استراتژیک و عملیاتی) به طور مؤثر منابع را برای فعالیت استراتژیک اختصاص داد و از رخنه فعالیت عملیاتی در فعالیت استراتژیک جلوگیری کرد. در حال حاضر فرایند تدوین بودجه شهرداری‌های کشور به شیوه سنتی شامل دو بخش جاری و عمرانی است که تطابقی با چارچوب برنامه استراتژیک ندارد، لذا بعضی از شهرداری های کشور نیز که اقدام به تدوین برنامه استراتژیک نموده اند، در پیاده سازی برنامه استراتژیک با شکست مواجه شده اند، زیرا در اجرای برنامه استراتژیک شهری، این فعالیت‌های استراتژیک هستند که اولویت را به فعالیت عملیاتی می دهند و اجرای برنامه استراتژیک را با اختلال مواجه می کنند. راهی مؤثر برای حفظ فعالیت‌های استراتژیک، تفکیک بودجهی شهرداری ها به دو قسمت بودجهی عملیاتی و بودجهی استراتژیک است (شیره پزآرانی و رسولی منش، ۱۳۹۴).

۳-۴- کمبود منابع مالی شهرداری ها

مهم‌ترین چالش ها در این زمینه را می توان این گونه بیان کرد:

- یکی از مشکلات نظام شهری در ایران سیستم مدیریت شهری است که تحقق درآمد پایدار را با مشکل مواجه می‌سازد. همچنین در مدیریت جامع شهری مؤلفه‌هایی چون شفافیت، قانون‌مداری، مشارکت طلبی و پاسخ‌گویی وجود دارد. آنچه به عنوان نقاط ضعف در سیستم مدیریت شهری در ایران دیده می‌شود، وجود ویژگی‌هایی چون تمرکزگرایی و برون‌زا بودن برنامه‌ها است.
- بحث تمرکز و وابستگی شهرداری به دولت و نبود استقلال همه جانبه در امور مدیریتی شهرداری‌ها؛
- عدم دسترسی به بازار های مالی و عدم توسعه یافتگی این بازارها؛
- به روز نبودن قوانین و مقررات؛
- تمرکزگرایی در امور اجرایی و منافع؛
- نبود درآمدهای پایدار؛ (فلاحی، ۱۳۹۵).

روی هم رفته با نگاه به تصویب لایحه درآمدهای پایدار شهرداری‌ها از سوی هیئت دولت، ۳۰ درصد از همه هزینه‌های شهرداری از سوی مردم، ۳۰ درصد از سوی دولت و ۳۰ درصد از راه منابع و دارایی های شهرداری از بخش مشارکت و سرمایه گذاری فراهم شود و این نقطه هدفی است که شهرداری‌ها باید در جهت وصول به آن حرکت نمایند (حاتمی، ۱۳۹۰: ۸۳).

۴-۴- درآمدهای پایدار شهرداری

آن دسته از درآمدهای شهرداری هستند که از خصایص تداوم پذیری (دارای ثبات بوده و حداقل در کوتاه مدت دچار نوسان شدید نمی شوند)، انعطاف پذیری (پایه درآمدی در طی زمان رشد یابد و همراه با گسترش مخارج آن گسترش یابد تا از مضیقه مالی اجتناب شود) و مطلوب بودن (کسب درآمد از محل مربوطه موجب ارتقاء رویکرد عدالت محوری بوده و موجب لطمه زدن به ساختارهای زیست محیطی، کالبدی، اجتماعی و اقتصادی شهر نشود) برخوردار باشند و برای وصول آن بتوان برنامه‌ریزی های اجرایی لازم را تعریف کرد. از مهم‌ترین وجوه پایداری شهری، دستیابی به الگوی پایدار منابع اقتصادی برای تأمین هزینه‌های جاری و عمرانی مورد نیاز شهر است که امکان سرمایه گذاری در نظام زیرساخت‌های توسعه ای شهر و همچنین خدمات رفاهی مورد نیاز را فراهم می آورد (حسن زاده، ۱۳۹۰).

بررسی منابع درآمدی شهرداری‌ها روشن می‌سازد که منابع درآمدی پایدار سهم ناچیزی در تأمین مالی شهرداری‌ها دارند بنابراین درآمد شهرداری‌ها باید در ماهیت خود به سمت منابع پایدار، منظم و قابل وصول حرکت کند و منابع درآمدی ناپایدار جای خود را در ردیف های درآمدی شهرداری‌ها به منابع پایدار، مستمر و قابل وصول بدهد. به گونه ای که مناسب ترین منبع درآمدی در حوزه اقتصاد شهری می‌توان کارآمد نمودن نظام تشخیص اقتصادی منابع دانست، که زیر بنای رشد اقتصادی را برای همه شهرداری‌ها فراهم می‌سازد و عواملی چون نیروی انسانی کارآمد، ساختار سازمانی مناسب، آموزش تخصصی و حرفه ای مدیران، ایجاد و توسعه بانک اطلاعات و ضوابط و آیین‌نامه ها و دستور کارهای اجرایی در حوزه درآمدی می‌تواند سبب کارآمدی این نظام گردد(رزایان؛ ۱۳۸۷:۴۵). اولین محدودیت برای حل مسائل شهری و ناکارآمدی خدمات رسانی به شهروندان ناشی از فقدان منابع مالی است. صاحب نظران مسائل مالییه عمومی معیارها و راه کارهای متفاوتی برای تأمین منابع درآمدی شهرداری‌ها ارائه کردند. تجارب کشورهای مختلف نشان می‌دهد مهم‌ترین منابع مالی شهرداری‌ها را مالیات و عوارض و بعد از آن کمک های دولتی در قالب بودجه های جاری حکومت های محلی و تاسیسات و تجهیزات محلی و در نهایت وام دهی تشکیل می‌دهد(آیت الهی، ۱۳۸۷). همچنین ترکیب بهینه منابع مالی شهرداری‌ها مجموعه ای از فروش کالا و خدمات شهری، انواع مالیات و عوارض و کمک های مالی دولت مرکزی است. وضعیت شهرداری‌های کشور هم نمی‌تواند از این قانون مستثنی باشد و نگرش حاکم بر دست یابی به منابع جدید و اصلاح منابع موجود باید به سمت اتکا به درآمدهای پایدار و فاصله گرفتن از درآمد های ناپایدار حرکت نماید(موسوی و همکاران، ۱۳۸۸). در نهایت مالیات وضع عوارض بر املاک و دارائی های غیر منقول اعم از واحدهای صنعتی، مسکونی، تجاری، تفریحی، زمین و جزء این ها می‌تواند منبع درآمدی مناسبی برای شهرداری‌ها باشد و شهرداری‌های ایران می‌توانند با استفاده از تجارب سایر کشورها در جهت چگونگی وصول این منبع درآمدی در جهت تأمین منابع جدید درآمدی استفاده کنند(جمشیدزاده زبازی؛ ۱۳۸۰). ماده ۲- ماده(۲۹) آیین‌نامه مالی شهرداری‌های به شرح زیر اصلاح و دو تبصره به آن الحاق گردید(طرح درآمدهای پایدار شهرداری‌های کشور، ۱۳۹۶):

- درآمدهای ناشی از عوارض عمومی و اختصاصی؛
 - درآمدهای ناشی از خدمات؛
 - پرداخت های دولت بابت جبران بخشی از هزینه خدمات عمومی و توسعه زیر ساخت ها؛
 - درآمد ناشی از مالیات ها و عوارض توأم با مالیات؛
 - درآمد حاصل از جرائم و تخلفات؛
 - واگذاری دارائی های مالی و سرمایه ای و سایر منابع از جمله تسهیلات؛
 - درآمد حاصل از سرمایه گذاری و مشارکت در سرمایه گذاری؛
 - کمک های اشخاص حقیقی و حقوقی و سایر درآمدهای که به موجب قوانین و مقررات مربوط تعیین می‌گردد؛
- تبصره ۱:** شهرداری‌ها می‌توانند از ابزارهای تأمین مالی اعم از تسهیلات منابع داخلی و خارجی، اوراق مشارکت، سرمایه گذاری خارجی(فاینانس)، بیع متقابل، صکوک و سهام پروژه برای توسعه زیرساخت‌های شهری و اجرای طرح های توسعه مدیریت شهری با اولویت حمل و نقل عمومی استفاده نمایند.

تبصره ۲: شهرداری‌ها می‌توانند برای اجرای پروژه های مدیریت شهری از روش های اجرائی مناسب از قبیل منابع مالی و ساخت و بهره برداری و واگذاری(BOT)، تأمین منابع مالی و ساخت و تملک و بهره برداری(BOO)، طرح و ساخت کلید در دست(EPC)، ساخت و بهره برداری و مالکیت و واگذاری(BOOT)، ساخت و اجاره و واگذاری(BLT)، احیاء و بهره برداری و انتقال(ROT)، ساخت و اجاره و بهره برداری(BLO)، مشارکت بخش عمومی و خصوصی(PPP)، با پیش‌بینی تضمین های کافی، بر اساس آیین‌نامه معاملاتی که به پیشنهاد وزارت کشور(سازمان شهرداری‌ها و دهیاری های کشور) به تصویب هیأت دولت خواهد رسید اقدام نمایند.

۴-۵- دستیابی به درآمدهای پایدار

- طرح جامع درآمدهای پایدار و سایر منابع مالی شهرداری‌ها در مراکز استان‌ها و شهری در نشت رسمی با اعضای شورای اسلامی شهرها در سال ۱۳۸۶ به تصویب رسید که اهداف زیر را دنبال می‌کند:
- ایجاد هدفمندی در اقدامات شهرداری برای اصلاح و تأمین منابع درآمدی شهرداری؛
 - سیاست گذاری درآمدی با هدف تسهیل پیشبرد سیاست های توسعه شهری؛
 - ایجاد پایداری و عدالت در تأمین منابع درآمدی شهرداری؛
- بر این اساس درآمدهای پایدار آن دسته از درآمدهای شهرداری که از خصایص زیر برخوردارند:
- **تداوم پذیری:** یعنی دارای ثبات بوده و حداقل در کوتاه مدت دچار نوسانات شدید نشوند.

- **مطلوب بودن:** یعنی کسب درآمد از آن محل موجب ارتقاء رویکرد عدالت محوری شود و به ساختارهای زیست محیطی، کالبدی، اجتماعی و اقتصادی لطمه نیاورد.

- **انعطاف پذیر بودن:** یعنی کسب درآمدی که در طی زمان بزرگ شود و همپای با گسترش مخارج گسترش یابد تا از مضیقه مالی اجتناب شود و برای وصول آن بتوان برنامه‌ریزی‌های اجرایی لازم را تعریف کرد (شرزه ای و قطمیری؛ ۱۳۸۰).

اهمیت موضوع زمانی روشن می‌شود که بدانیم بیش از ۹۵ درصد از منابع مالی شهرداری‌ها از محل درآمدهای محلی درون شهرها تامین می‌شود و وابستگی به کمک‌های بلاعوض دولتی کمتر از ۵ درصد است. در شهرهای ما برای تأمین منابع مالی هر آن چه از منابع طبیعی و غیر طبیعی که متعلق به آیندگان است به پول تبدیل گردیده و با آن، نگه داشتن شهرها در وضعیت کنونی امکان پذیر شده است. در شهرها، حریم ها و فضای سبز به فروش می رسد، کاربری ها تغییر داده می‌شود و سرانه ها زیر پا گذاشته می‌شود. همه این موارد در واقع زیر پا گذاشتن حقوق شهروندی و دست درازی به منافع نسل های آینده است. در زیر به برخی از مشکلات و معضلاتی که ناشی از مشکلات مالی شهرداری‌هاست و گریبان گیر شهرها شده است، اشاره می‌شود:

- فروش مازاد تراکم و تأثیر آن بر سیستم های شهری، میزان و نوع ارائه خدمات، شبکه ارتباطی، تراکم جمعیت و کاهش فضای عمومی و باز را به دنبال دارد.
- فشارهای بیش از حدی که در ساخت و سازها برای کسب درآمد به شهروندان وارد می‌شود، نوع و میزان گرفتن عوارض خارج از قاعده، باعث تغییر نگرش فرهنگی مردم درباره شهرداری شده است (مقیم، ۱۳۸۱).
- در حریم و حاشیه محدوده ای شهرها، در نقاطی که بخشداری ها اقدام به صدور پروانه ساختمانی می کند، علاوه بر اینکه زمینه ساخت و سازهای غیر اصولی و غیر مهندسی فراهم می‌شود، توسعه ی قارچ گونه شهر را به دنبال خواهد داشت. باید توجه داشت که به احتمال زیاد این مناطق در آینده نزدیک به محدوده ی شهری اضافه می‌شود و منجر به پیدایش مشکلات پر شمار برای مدیریت شهری خواهد شد، زیرا شهرداری مجبور به ارائه خدمات در کاربری های شکل گرفته خواهد شد. ارائه خدماتی که نه تنها هیچ درآمدی برای شهرداری نداشته بلکه شهرداری نیز با دادن خدمات شهری مجبور به صرف هزینه‌هایی نیز می‌شود.
- تأخیر در ارائه طرح های مطالعاتی و اجرایی به ویژه تأخیر در ارائه طرح تفصیلی که به متوقف ماندن بسیاری از پروژه های عمرانی انجامیده و نارضایتی شهروندان را نیز به دنبال دارد.
- پیش‌بینی های بیش از اندازه ی درآمد تفکیک اراضی در مناطق حاشیه ای شهرها در بلند مدت باعث از میان رفتن زمینه های کشاورزی، باغ ها، فضای سبز و منابع تولید اکسیژن شهر خواهد شد.

۴-۶-۱- استفاده مناسب و صحیح از املاک و مستغلات شهرداری از طریق ساماندهی بازارهای هفتگی و ...؛

شهرداری می تواند از طریق نمایشگاه های هفتگی، ماهانه، فصلی و مناسبتی و... را برگزار کند و با فراخوان از کشاورزان و صنعت گران عرصه فرهنگی و هنری اقدام به برپایی نمایشگاه های دائمی و موقت و همچنین جشنواره های فصلی نماید.

۴-۶-۲- مدیریت پسماند

برای پایداری و کارکرد صحیح یک سیستم مدیریت پسماند، وجود قوانین و استانداردهای مناسب و کافی که بر اساس مطالعات و تحقیقات علمی و عملی و نیازهای آینده و ظرفیت های موجود تدوین می شوند. در ایران با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی شهرهای مختلف می توان از شیوه های ترکیبی پسمان سوزی، کمپوست، بازیافت کاغذ، پلاستیک، شیشه و فلز و دفن بهداشتی با رعایت استاندارد های لازم استفاده کرد. این روش ها در نهایت می تواند با یک مدیریت استراتژیکی نه تنها کشور را از مشکلات زیست محیطی برای نسل های آینده نجات دهد بلکه هزینه‌های شهری را کم و درآمد زایی مناسبی برای این مدیران داشته باشد تا بتوانند در مسایل مهم دیگر شهری برای رفاه و سلامتی شهروندان هزینه کنند.

۴-۶-۳- راه اندازی کارگاه تولید سنگ فرش، بلوک سیمانی، قطعات بتنی درجا و موزائیک و...

مزایایی که این طرح برای شهرداری‌ها به ارمغان می آورد عبارتند از:

- فروش مازاد تولید به مصرف کنندگان در سطح شهر بدون کرایه حمل؛
- فروش محصولات به شهرداری‌های اطراف؛
- استفاده محصولات تولیدی در مصارف داخلی شهر و اشتغال زایی؛

۴-۶-۴- ارائه زمین به سرمایه گذاران

شهرداری‌ها می‌توانند با ارائه زمین به سرمایه گذاران و اصفاف درون شهری برای راه اندازی فضای بازی کودک در کنار پارک‌های شهری و نصب دکه‌های فروش مواد غذایی، مطبوعاتی و... اقدام نمایند.

۴-۶-۵- خصوصی سازی

شهرداری‌ها اگرچه طبق قانون جزو نهادهای عمومی غیردولتی طبقه بندی می‌شوند و مشمول مقررات عام اصل ۴۴ نمی‌باشند، ولی دلایل اقتصادی متعددی وجود دارند که ضرورت واگذاری فعالیت‌های شهرداری‌ها به بخش خصوصی را مورد تأکید قرار می‌دهد. این مسأله می‌تواند یک رویکرد مثبت در تأمین منابع مالی برای خدمات شهری باشد.

۴-۶-۶- کشت گیاهان دارویی و درختان مثمر در پارک‌ها و محوطه‌های فضای سبز

کشت گیاهان دارویی مثل اسطوخودوس، رزماری، افسنتین که ارزش تجاری بالایی دارد باعث صرفه جویی‌های عمده در هزینه‌های نگهداری، آبیاری، کود و سم در میادین و پارک‌ها و از طرفی شهرداری می‌تواند از طریق برداشت و فروش این نوع گیاهان به درآمد زایی پایدار دست پیدا کند. به طور مثال شهرداری فردوس به جای کاشت درختان غیر مثمر در میادین و بزرگراه‌ها، به کاشت درخت زیتون که میوه‌اش چندان برای مردم و رهگذران مطلوبیتی ندارد پرداخته است و سالانه بین ۹ تا ۱۲ تن زیتون از سطح شهر برداشت می‌کند. یعنی با همان آب، کود و کارگر و با تأمین همان میزان فضای سبز برای شهرداری درآمد زایی کرده است.

۴-۶-۷- صندوق مشترک شهرداران

صندوق‌های توسعه شهرداری (Mfds) مؤسساتی دولتی هستند که به دولت‌های محلی برای سرمایه‌گذاری در تأسیسات زیر بنایی وام می‌دهند.

۴-۶-۸- توسعه مکان‌های با پتانسیل بالای توریستی و گردشگری شهری

گردشگری نه فقط یک استراتژی برای فراهم کردن یک محصول رقابتی در جهت برآورده کردن انتظارات بازدید کنندگان است، بلکه یک روند توسعه خود شهر و فراهم نمودن هر چه بیشتر و بهتر زیر ساخت‌ها و به وجود آوردن موقعیت‌ها برای مدیران شهری و ساکنان منطقه است. شهرداری می‌تواند مکان‌هایی که پتانسیل خوبی دارند تا به قطب توریستی گردشگری تبدیل شوند و جزء درآمدهای پایدار شهرداری‌ها محسوب شوند، اقدام کنند:

- تهیه زیرساخت‌های شهر برای جذب توریست؛
- احداث موزه‌های آثار باستانی در کنار بناهای تاریخی؛
- بازسازی و توسعه کاروانسراهای شهری و بازارهای محلی؛
- توسعه شهر زیر زمینی؛
- ساخت تالار‌های پذیرایی در سطح شهر و تأمین منابع مالی؛ (مسلم پور، ۱۳۹۶).

۴-۶-۹- لزوم توجه به زیبایی شناسی و زیبا سازی منظر شهری و اخذ درآمدهای پایدار از آن‌ها

زیبایی و ادراک فضا و منظر شهری که حاصل تعامل انسان با محیط شهری است، الزاماً امری پویا و چند وجهی است. بررسی عوامل و سازکارهای درگیر در ادراک منظر شهری متعدد و پیچیده است. ادراک منظر شهری مبتنی بر انگیزه‌های انسانی و مبتنی بر ویژگی‌های محیطی است که در سطوح مختلفی چون منظر کالبدی و زیبایی شناختی تا تجسم ذهنی و معنایی شهر شکل می‌گیرد. مبلمان شهری به عنوان یکی از اصلی‌ترین اجزای ارتباطی شهروندان با شهر، فضاها و مناظر آن، ابزاری است که علاوه بر رفع نیاز، در زیباسازی فضای شهر و به تبع آن ایجاد احساس رضایت در ساکنان نقش مؤثری ایفا می‌نماید. ادراک زیبایی در دیدگاه مردمی نیز تا حدودی امری ذهنی تلقی می‌شود یعنی این که زیبایی، کیفیت یک پدیده عینی و مستقل از ادراک آن نیست بلکه ارزشی است که از سوی فرد دریابنده به یک وجود عینی مثل یک منظره‌ی طبیعی، یک بنا، یک شعر، یک موسیقی و... اضافه می‌شود. بنابراین این که چه چیزی زیباست و چه چیزی زشت است به عقیده‌ی فرد بستگی دارد. در ادراک و ارزیابی زیبایی محیط و منظر شهری، علاوه بر معیارهای معمول و متداول کالبدی هم چون ریتم، نظم، تناسب و تنوع و ازدحام و محیط ساکت و آرام بخش و... عوامل و معیارهای زیادی هم چون ادراکات معنایی در سنجش زیبایی دخالت دارند که از جمله

ی آن‌ها می‌توان به خاطره انگیزی و خاطرات و حیات اجتماعی و حضور طبیعت و.. اشاره کرد (شهری و زمانی، ۱۳۹۶). با توجه به حجم عظیم عملیات عمرانی مربوط به روسازی راه، هر ساله بودجه کلانی در راستای ساخت معابر شهر و حفظ کیفیت آن‌ها هزینه می‌شود. در این راستا، در صورتی که در برآورد هزینه‌های پروژه تلاش مسئولین به سوی کاهش هزینه‌های اولیه، بدون در نظر گرفتن هزینه‌های فاز بهره برداری پروژه و چرخه عمر آن باشد، ممکن است گزینه ای برای اجرا یا تعمیر و نگهداری انتخاب شود که عملاً از نظر اقتصادی گزینه مناسبی نیست و موجب هدر رفتن منابع شهرداری‌ها در طول عمر خدمت رسانی راه می‌شود. در این راستا، یکی از روش های متداول انتخاب گزینه مناسب روسازی، در جلوگیری از اتلاف منابع، استفاده از تحلیل هزینه چرخه عمر برای ارزیابی گزینه های مختلف پیش رو است. به این مفهوم که انتخاب یک گزینه ممکن است به دلیل عدم تأمین کیفیت بالاتر، هزینه اولیه کمتری را برای کارفرما به دنبال داشته باشد، اما در طول مدت عملکرد پروژه نیاز به تعمیرات پی در پی، انسداد راه، هزینه بالاتر جهت تعمیرات و عواملی از این دست در نهایت هزینه بیشتری را به کارفرما تحمیل کند. بسیاری از پارامترهای مورد استفاده در ICCA سطوحی از عدم قطعیت را با خود به دنبال دارند با این وجود نه تنها در پروژه های روسازی راه و معابر شهری، بلکه در سایر پروژه های عمرانی رویکرد قطعی به علت سهولت رواج بیشتری دارد (گلصنملو و همکاران، ۱۳۹۶).

۵- نتیجه گیری

بودجه شهرداری یک برنامه جامع مالی که در آن کلیه خدمات و فعالیت‌ها و اقداماتی که باید در طی سال مالی انجام شود، همراه با پیش‌بینی مبلغ و میزان مخارج و درآمدهای لازم برای تأمین هزینه آن‌ها پیش‌بینی می‌شود و پس از تصویب انجمن (شورای) شهر قابل اجراست. یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی مدیران شهری کمبود منابع درآمدی مورد نیاز با داشتن دو خصیصه تداوم داشتن در طول زمان و مطلوب بودن در چارچوب توسعه پایدار، برای ارائه خدمات و ایجاد زیرساخت‌های شهری است. راهی مؤثر برای حفظ فعالیت‌های استراتژیک، تفکیک بودجه‌ی شهرداری‌ها به دو قسمت بودجه‌ی عملیاتی و بودجه‌ی استراتژیک است. درآمدهای شهرداری که همواره با کمبود منابع مالی مواجه بوده است عبارتند از: درآمدهای ناشی از عوارض عمومی و اختصاصی؛ درآمدهای ناشی از خدمات؛ پرداخت های دولت بابت جبران بخشی از هزینه خدمات عمومی و توسعه زیر ساخت‌ها؛ درآمد ناشی از مالیات‌ها و عوارض توأم با مالیات؛ درآمد حاصل از جرائم و تخلفات؛ واگذاری دارائی های مالی و سرمایه ای و سایر منابع از جمله تسهیلات؛ درآمد حاصل از سرمایه گذاری و مشارکت در سرمایه گذاری؛ کمک های اشخاص حقیقی و حقوقی و سایر درآمدهای که به موجب قوانین و مقررات مربوط تعیین می‌گردد. علت روی آوردن به منابع درآمدی پایدار این می‌باشد که هزینه‌های شهری پایدار، اما درآمد های شهرداری ناپایدار می‌باشد، از این رو کسب درآمد از منابع پایدار در طول زمان موجب تقویت شهرداری‌ها و فعال‌تر و مفیدتر شدن نقش آن‌ها در مدیریت امور شهری می‌شود. از آن جایی که درآمدهای پایدار مستلزم وجود توسعه پایدار در اقتصاد است و همچنین توسعه پایدار در اقتصاد بستگی بسیار شدیدی به چگونگی استفاده از امکانات و خدمات زیست محیطی و حفاظت از این منابع از قبیل استفاده از هوا، آب، فضای سبز و کلیه امکانات و فضاهای شهری دارد، این درآمدهای پایدار باید دو خصیصه تداوم پذیری و حفظ کیفی محیط شهری برخوردار باشند. با توجه به بررسی های به عمل آمده منابع درآمدی حاصله از ویژگی ناپایدار بودن برخوردار می باشند، از این رو لازم است شهرداری‌ها برای تحقق درآمد سالیانه خود در راستای کسب درآمد از منابع مالی پایدار اقدام نمایند. با توجه به این که درآمد های پایدار از یک استقرار نسبی برخوردارند، لازم است شهرداری‌ها به عنوان یک نهاد عمومی که مسئولیت مدیریت و اداره شهرها را بر عهده دارند با استفاده از تجارب سایر کشورهای توسعه یافته وابستگی خود را به تأمین درآمد از منابع ناپایدار کم و با افزایش سهم درآمدهای پایدار در ارقام درآمدی خود به ارائه خدمات در سطح شهر بپردازد در غیر این صورت در دراز مدت با زیادی عدیده ای در مدیریت شهری مواجه خواهند بود. با توجه به بررسی های صورت گرفته اعمال راهکارهای مطرح شده تا حدودی می تواند درآمدهای پایدار برای شهرداری‌ها ایجاد کند. در حال حاضر فرایند تدوین بودجه شهرداری‌های کشور به شیوه سنتی شامل دو بخش جاری و عمرانی است که تطابق با چارچوب برنامه استراتژیک ندارد، راهی مؤثر برای حفظ فعالیت‌های استراتژیک، تفکیک بودجه‌ی شهرداری‌ها به دو قسمت بودجه‌ی عملیاتی و بودجه‌ی استراتژیک است. برای استفاده از منابع نوین درآمدی در شهرداری‌ها، آن چه که قبل از فراهم کردن منابع درآمدی حایز اهمیت می باشد، بستر سازی مناسب برای استفاده از این منابع است.

۱. آیت اللهی، علیرضا: (۱۳۸۷)، منابع مالی سازمان‌های محلی فرانسه، همایش مالی شهرداری‌ها (مشکلات و راهکارها)، معاونت مالی و اداری، تهران: انتشارات شهرداری.
۲. آبگون، امید: (۱۳۸۸)، بررسی تطبیقی شیوه تأمین مالی و مشارکت بخش خصوصی، سومین همایش مالی شهرداری با رویکرد بررسی مشکلات و راهکارها.
۳. اسدپور، احمدعلی: (۱۳۹۶)، واکاوی درآمد پایدار شهرداری‌ها با رویکرد توسعه پایدار شهری مطالعه موردی در شهر بندرعباس، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴۶، صص ۹۷-۱۱۲.
۴. آل اسحاق، پریسا؛ هداوند، مهدی: (۱۳۹۲)، بررسی منابع نوین درآمدی شهرداری‌ها، نشریه تحقیقات حقوقی آزاد، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۱-۲۸.
۵. اکبری، مصطفی؛ حمیدزاده خیای، سهیلا: (۱۳۹۵)، بررسی منابع درآمدی و راهکارهای افزایش آن در شهرداری اهر به روش تحلیلی سوات، سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، برلین - آلمان.
۶. برجلی نوسی، مریم: (۱۳۹۶)، منابع درآمدی شهرداری‌ها و لزوم ایجاد درآمدهای پایدار، مجله علمی پژوهش مدیریت و مطالعات اجتماعی، شماره ۱.
۷. بصیری پارسا و اکبری: (۱۳۸۹)، پایداری درآمد شهرداری‌ها و توسعه شهری پایدار: مطالعه موردی شهر همدان، تهران، نخستین همایش توسعه شهری پایدار.
۸. جمشیدزاده زبازی، ابراهیم: (۱۳۸۰)، مالیات بر دارایی، مهم‌ترین منبع درآمد شهرداری‌های جنوب آسیا، مجله شهرداری‌ها، دوره جدید، سال سوم، شماره ۳۱.
۹. جعفری، دانش؛ کریمی، سمانه: (۱۳۹۲)، خصوصی سازی خدمات شهری روشی پایدار در تأمین مالی شهرداری‌ها، تهران، اولین همایش مالی ی شهری.
۱۰. حاتمی، بهرام: (۱۳۹۰)، مشکلات و مسائل نظام مالی شهرداری‌ها، فصلنامه اقتصاد شهر، شماره نهم، صص ۸۳-۸۰.
۱۱. حاجی لو و همکاران: (۱۳۹۶)، بررسی منابع درآمدهای پایدار شهرداری‌ها (مورد مطالعه: شهر شستر استان آذربایجان شرقی)، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره ۵ (پیاپی ۲۰)، صص ۱-۲۲.
۱۲. حسینی اصل، سیدعلی: (۱۳۹۶)، بررسی تأثیر مالیات بر ارزش افزوده، بر درآمدهای پایدار شهرداری‌ها، فصلنامه مطالعات مدیریت و حسابداری، دوره ۳، شماره ۳، ۱۸۹-۲۰۲.
۱۳. حسن زاده، علی؛ خسروشاهی، پرویز: (۱۳۸۸)، الگوی تأمین مالی کارآمد برای شهرداری‌های کلان شهرها (مطالعه موردی: شهرداری تهران)، پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی، همایش مالی شهرداری.
۱۴. حسن زاده، فرهاد: (۱۳۹۰)، گزارش خلاصه مدیریتی شهرداری تهران، ص ۵.
۱۵. خان محمدی، محمدحامد؛ خوشکار، فرزین؛ سعادت آگاه، فروه: (۱۳۹۸)، بررسی رابطه بین منابع درآمدی و وظایف شهرداری (مطالعه موردی شهرداری تهران)، فصلنامه چشم انداز حسابداری و مدیریت، دوره ۲، جلد دوم، شماره ۱۳، صص ۷۰-۸۲.
۱۶. دانش جعفری، داود؛ باباجانی، جعفر، کریمی اسبویی، سمانه: (۱۳۹۲)، ارزیابی پایداری منابع مالی و درآمدی شهرداری تهران، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره هفتم.
۱۷. رزازیان، محسن: (۱۳۸۷)، کارایی بخشی نظام تشخیص و وصول درآمد، همایش مالی شهرداری (مشکلات و راهکارها)، معاونت مالی و اداری، تهران: انتشارات شهرداری.
۱۸. شهری، رضا؛ زمانی، حیدر: (۱۳۹۶)، بررسی زیبایی شناسی و ادراک در منظر شهری، کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در عمران، معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی تبریز.
۱۹. شزره ای، غلامعلی؛ مجتهد، احمد: (۱۳۸۵)، پروژه اصلاح و تأمین منابع درآمدی شهرداری‌های کشور.
۲۰. شزره ای، غلامعلی؛ قطمیری، محمدعلی: (۱۳۸۰)، مطالعه روش های تأمین منابع مالی شهرداری‌ها (مطالعه موردی: ساختار مناطق مالی شهرداری شیراز)، مجموعه مقالات همایش مدیریت فضای شهری.
۲۱. شیره پزآرانی، علی اصغر؛ رسولی منش، سید مصطفی: (۱۳۹۴)، ارتقای کارایی نظام بودجه بندی شهرداری‌ها بر اساس برنامه استرژیک شهر (تجربه ای در شهرداری نیاسر)، مجموعه مقالات سومین همایش مالی شهرداری‌ها با رویکرد بررسی مشکلات و راه کارها.
۲۲. طرح درآمد پایدار شهرداری‌های کشور: (۱۳۹۶)، مجلس شورای اسلامی، دوره دهم، سال اول، شماره ۴۵۳.

۲۳. عباسی کشکولی، محمد علی؛ باقری کشکولی، علی؛ (۱۳۹۳)، راه های تأمین درآمد پایدار برای شهرداری‌های کشور، نشریه شهرداری‌ها، سال دهم، شماره ۹۸.
۲۴. فالاحی، بهاره؛ (۱۳۹۵)، بررسی درآمدهای پایدار در ایران، شماره مسلسل: ۲۶۹-۲۷۰، تهران: مرور سیاست، شبکه مطالعات سیاست گذاری عمومی، مرکز بررسی های استراتژیک ریاست جمهوری.
۲۵. قلی پور، رحمت اله؛ درویش زاده، محمد مهدی؛ پیران نژاد، علی؛ (۱۳۹۸)، بررسی روش ها، منبع ها و مانع های دستیابی به درآمد پایدار شهری (مطالعه موردی: شهرداری ارومیه)، فصلنامه مدیریت دولتی، دوره ۱۱، شماره ۱، صص ۱۵۰-۱۷۸.
۲۶. گلشنملو، ابراهیم خلیل؛ علی نژاد، توحید؛ شهری، رضا (۱۳۹۶)، نقش تحلیل هزینه چرخه عمر (LCCA) در مدیریت روسازی معابر در شهرستان خوی، سومین کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، شیراز.
۲۷. مالیه شهرداری‌ها؛ (۱۳۸۷)، بررسی طرح درآمد پایدار شهرداری‌های کشور، معاونت پژوهش های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصاد بخش عمومی، شماره مسلسل ۱۵۴۳۵، کد موضوعی ۲۳۰.
۲۸. مهندسین مشاور هامونپاد؛ (۱۳۸۳)، شیوه های افزایش درآمد و کاهش هزینه‌های شهرداری‌ها، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری های کشور.
۲۹. موسوی، میرنجف؛ باقری کشکولی، علی؛ سعیدآبادی، رشید؛ حسینی امینی، حسن؛ قنبری، ابوالفضل؛ (۱۳۸۸)، استراتژی های توانمندسازی افزایش درآمد شهرداری‌های شهرهای کوچک (مطالعه موردی شهرداری زارچ)، مجله علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه تبریز.
۳۰. مقیمی، محمدحسین؛ (۱۳۸۱)، تنگناهای مالی شهرداری‌ها و تدوین راهکارهای منابع مالی پایدار، شهرداری‌ها، شماره ۴۰، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری های کشور، وزارت کشور.
۳۱. مسلم پور، عباس؛ (۱۳۹۶)، واکاوی و بررسی منابع مالی شهرداری‌ها و لزوم ایجاد درآمدهای پایدار، پنجمین کنگره بین المللی مهندسی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
۳۲. نصر اصفهانی، رضا؛ آخوندی، نادر؛ (۱۳۸۸)، تحلیل عملکرد شهرداری اصفهان از حیث درآمدهای پایدار و ناپایدار (۱۳۸۸-۱۳۷۵) همراه با ارائه راهکار جدید، همایش مالیه شهرداری، صص ۱۷۰-۱۵۴.
۳۳. هاشمی، سیدمناف، بصیرت، میثم، مظلومی، مهرداد؛ (۱۳۹۱)، راهکارهای دستیابی به نظام درآمدی مطلوب کلان شهرها با جهتگیری تحقق توسعه پایدار شهری، مجموعه مقالات پنجمین همایش مالیه شهرداری، مشکلات و راهکارها) با رویکرد اقتصاد مقاومتی)، تهران.
۳۴. وصالی آذر شریانی، محمد؛ (۱۳۹۵)، بررسی تطبیقی منابع درآمدی شهرداری‌ها در ایران و جهان، سومین کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری.
۳۵. یگانگی دستگردی، وحید؛ (۱۳۹۰)، نگاهی به نقش آژانس های توسعه شهری در تأمین منابع مالی شهرداری‌ها، مجله اقتصاد شهر، شماره ۱۲، صص ۴۷-۵۸.

**Journal of
Urban Design Studies
and Urban Research**

ISSN: 2645-4424

www. UDSJ .ir

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرنده، واحد ۱

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴